

TÜRK ESKİÇAĞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

HABERLER

Mayıs 2016 / Sayı: 42

TÜRK ESKİÇAĞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

HABERLER

Mayıs 2016 / Sayı: 42

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler
Sayı: 42 (Mayıs 2016)

ISSN 1308-2078

Editörler
Meltem Doğan-Alparslan
Aşkın Özdizbay

Sayfa Düzenlemesi
Zero Prodüksiyon Ltd.

Yazılar kaynak gösterilmek şartıyla kullanılabilir.

Ocak ve Mayıs aylarında yayımlanır.

Enstitü Üyelerine ücretsiz verilir.

TÜRK ESKİÇAĞ BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Uluslararası Akademiler Birliği Muhabir Üyesi
Corresponding Member of the International Union of Academies

Baskı
Oksijen Basım ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
100. Yıl Mah. Matbaacılar Sit. 2. Cad. No: 202/A Bağcılar-İSTANBUL
Tel: +90 (212) 325 71 25 Fax: +90 (212) 325 61 99
Sertifika No: 29487

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü
İstiklâl Cad. Merkez Han, No: 181 Kat: 2
34435 Beyoğlu-İSTANBUL
Tel: 0090-212-292 09 63

E-mail:
haberler@turkinst.org
mdoganalparslan@gmail.com
aozdizbay@hotmail.com

www.turkinst.org

İÇİNDEKİLER

Editörden	1
Başyazı	
Oğuz Tekin, Yakın Doğu Uygarlıklarından Bizans'a Terazi ve Terazi Ağırlıkları	2
Anı Yazısı	
Dr.-Ing. Martin Bachmann (19.12.1964 - 3.8.2016) (Felix Pirson)	12
Kitap Tanıtımları	
Greaves, Alan M. (Ed.), <i>John Garstang's Footsteps Across Anatolia / Anadolu'da John Garstang'ın Ayak İzleri</i> , Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi, İstanbul, 2015 (Çifçi, A.)	13
Çavuşoğlu, R., <i>Urartu Kemerleri/ Urartian Belts</i> , Rezan Has Müzesi Yayınları, İstanbul, 2014 (Gökce, B.)	14
Goody, J., <i>Tarih Hırsızlığı</i> , Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014 (Köker, H.)	16
Özyıldırım, M. (Ed.), Akçay, T. (Fot. Ed.), <i>İnanca Yolculuk Mersin</i> , Mersin Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Mersin, 2015 (Özyıldırım, M.)	17
Arkeoloji Dünyasından	
Amarna Arşivi (Pelvanoğlu, T.)	19
Taşların da Hikâyesi Var... (Karagöz, Ş.)	24
"Yeni Gerçekçi Bakışla Çağdaş Sanat-Tasarımda Disiplinlerarası Bir Yaklaşım: Hititler ve Ritüelleri" Projesi (Candemir, T.)	27
ICAZ İşlenmiş Kemik Araştırmaları Grubu 11. Toplantısı (Garan, H.)	30
İstanbul Üniversitesi Arkeolojik Kazı ve Araştırmalar Toplantısı - 15 (Köseoğlu, N.)	32
Kazı - Araştırma	
Alexandria Troas Kazısı - 2015 (Öztepe, E.)	33
Kırklareli Projesi 2015 Yılı Araştırmaları: Aşağı Pınar Höyüğü (Aytek, Ö.)	36
Konane Kale Tepe Yerleşmesi Yüzeysel Araştırması - 2015: Uzaktan Algılama Yöntemleri İle Değerlendirilmesi (Hecebil, U. - A. K. Browne - B. Hürmüzlü - K. Kohlmeyer)	37
Tekirdağ Merkez ve Şarköy İlçeleri ile Çanakkale Gelibolu Yarımadası Yüzeysel Araştırması - 2015 (Koçel-Erdem, Z.)	38
Kuzey Lydia'daki Thyateira (Thyatira) (Akdeniz, E. - A. Erön)	41
Tios-Tieion Kazı Çalışmaları - 2015 (Yıldırım, Ş.)	45
Enstitüden	
Enstitümüzün Olağan Genel Kurul Toplantısı 30 Mayıs 2016 Tarihinde Gerçekleşmiştir	48
TEBE'nin Yeni Üyeleri	48
2017 Yılı Prof. Dr. Ali Dinçol Burs İlanı	49
Ali Dinçol Bursu Çalışma Raporları: <i>Kızılırmak Kavsinde Erken Tunç Çağı Madenciliği ve Metal İşçiliği</i> (Dinç, B.)	50
Yeni Yayınlarımız	52

**ARKEOLOJİ CAMİİASI
ANADOLU ARKEOLOJİSİNE
BÜYÜK EMEKLER VEREN**

**DR.-ING. MARTIN BACHMANN'I
(19.12.1964 - 03.08.2016)**

ve

**PROF. DR. ARZU ÖZTÜRK'Ü
(09.02.1966 - 12.04.2016)**

KAYBETMENİN ÜZÜNTÜSÜ İÇERİSİNDEDİR.

Editörden

Ülkemiz için zor bir dönemi iyisi ve kötüsüyle göreceli olarak geride bıraktık. Bu satırların yazarı olarak bizler, hizmet verdiğimiz Eskiçağ Bilimleri için hâlâ kaldığımız yerden devam ediyor ve şimdiye kadar nasılsa yine aynı şekilde çalışıyoruz.

Siz okuyucularımıza bu sayıyı biraz geç ulaştırmanın mahcubiyetinin yanı sıra, her zaman ki gibi dolu dolu bir sayı ile karşınıza çıkmamızın sevinci içerisindeyiz. 41. sayımızdan bugüne Türkiye’de yaşanan değişim sadece bazı yabancı kazıların kapatılması değil, sadece az ödeneklerle geçtiğimiz çalışma sezonunu daha az verimli olarak kapatan arkeolojik kazılar değil... Bunların da ötesinde hiçbir şekilde geri getiremeyeceğimiz kayıplarımız; Enstitümüzün henüz Muhabir Üyesi seçilmiş olan ve beratını dahi kendisine ulaştıramadan kaybettiğimiz Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi İkinci Müdürü Dr.-Ing. Martin Bachmann’ı hiç beklenmedik bir anda henüz 52 yaşında iken kaybettik. Diğer yandan Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Mimar-Arkeolog Prof. Dr. Arzu Öztürk’ü de aynı şekilde henüz 50 yaşında kaybettik. Yeri kesinlikle doldurulamayacak bu bilim insanları, yetiştirdikleri öğrenciler ve başlattıkları projeler ile aslında daha uzun yıllar yaşayacaklardır.

2015 yılı ortalarında Enstitümüz, 3 yıl görev yapacak yeni Yönetim Kurulu’nu ve Denetleme Kurulu’nu seçtiği, Olağan Genel Kurulu’nu gerçekleştirdi. Diğer yandan 3 yıldır devam etmekte olan ve Kurucumuz Merhum Hocamız Prof. Dr. Ali Dinçol anısına düzenlenen burs programı çerçevesinde, İstanbul Üniversitesi’nden, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi’nden ve son olarak da Ankara Üniversitesi’nden bir genç bilim insanının desteklenmesine karar verildi. Konuyla ilgili haberler ve duyurular *Enstitüden* bölümünde yer almaktadır.

2016 yılına ilişkin son haberleri içeren 42. sayımıza destek veren, çalışmalarını bizimle ve dolayısıyla siz okuyucularla paylaşan tüm yazar ve katılımcılara teşekkür ederiz. Enstitümüz çatısı altında gerçekleştirilen bir projeye ilişkin, “Yakın Doğu Uygarlıklarından Bizans’a Terazi ve Terazi Ağırlıkları” isimli *Başyazı*, Enstitümüzün Asbaşkanı Prof. Dr. Oğuz Tekin tarafından kaleme alındı. Bu konudaki nadir incelemelerden birini içeren makalenin oldukça ilgi çekici olduğu kanısındayız. *Kitap Tanıtımı* bölümündeki artış, son sayılarda dikkati çeken bir durum olmakla beraber, bilimsel yayınların gözle görülür sevindirici artışının da bir sonucudur. İki ayrı araştırma yazısının yer aldığı *Arkeoloji Dünyasından* bölümünde, alışkın olunduğu üzere farklı sempozyum ve sergi haberleri de yer almaktadır. Farklı dönemlere ilişkin kazı haberlerini içeren *Kazı-Araştırma* bölümü yine zengin görseller ile dikkatinize sunulmuştur.

Daha umutlu bir yılda, 2017 yılında yeni sayımızda görüşmek üzere...

Meltem Doğan-Alparslan – Aşkın Özdzibay

Başyazı

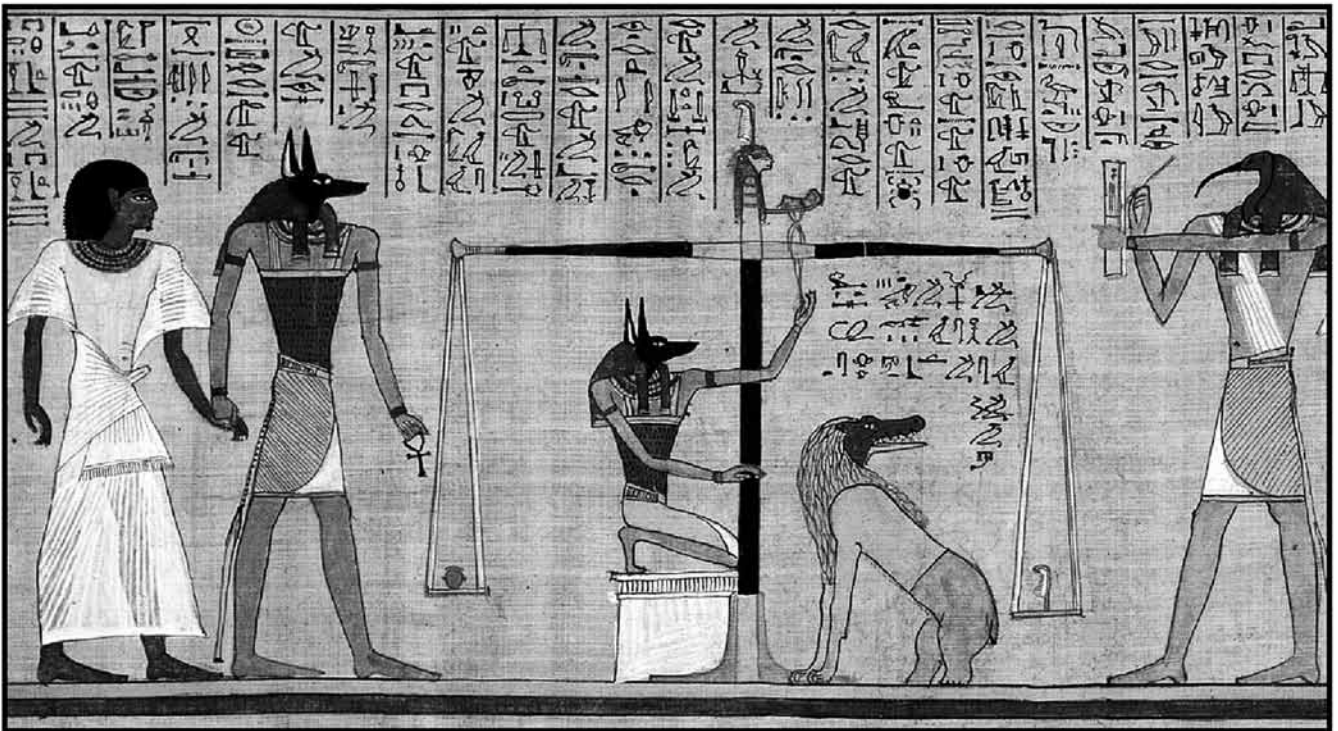
Yakın Doğu Uygarlıklarından Bizans'a Terazi ve Terazi Ağırlıkları

Oğuz Tekin

Terazinin icadı, tartma işleminin doğru ya da yakın bir kesinlikle yapılabilmesine olanak sağladı. Ancak ilk terazilerin çok basit cihazlar olduğuna kuşku yoktur; örneğin bir çubuğun iki ucuna asılan sepetler gibi... Terazilerin erken örneklerinde bir yandan denge unsurunun sağlanmasına, öte yandan ağırlığı önceden saptanmış standart ağırlıklara ihtiyaç vardır. En erken teraziler esas olarak bir terazi kolu ile bu kolun iki ucundan aşağıya sarkan birer kefedenden (ya da sepet) oluşuyordu. Terazi, terazi kolunun tam ortasına bağlanan bir şerit veya tutamaktan tutulur, kefeleden birine tartılacak mal, diğerine ise standart ağırlık konurdu. Tartma işlemi gerçekleştirilirken kefelelerin zeminle temas halinde olmamasına özen gösterilirdi; veya terazi hafifçe yukarıya doğru kaldırılarak kefelelerin yerden serbest kalması sağlanırdı. Terazi kolunun tam olarak yatay bir şekilde durmasına (denge) olanak sağlayacak kadar ağırlık, malın karşısındaki kefeye konurdu ve denge kurulduğunda (*equilibrium*) tartılan malın, standart ağırlığın ağırlığı kadar bir ağırlığa sahip olduğu varsayıldı.

Ölümler Kitabı'nda Mısır Terazisi

Günümüze ulaşan en erken terazi örnekleri Mısır ve Indus Vadisi uygarlıklarına aittir. Mısırlılara ait Ölümler Kitabı'nda kimi küçük kimi büyük çok sayıda terazi resmedilmiştir (Res. 1). *Ölümler Kitabı*, Eski Mısırlıların kullandıkları ölüm ve cenazeye ilişkin, papirüs üzerine yazılı ve resimli kayıtlara modern tarihçiler tarafından verilmiş bir isimdir. Bu kayıtların MÖ 16. yy'dan 1. yy'a kadar Antik Mısır'da kullanıldığı anlaşılıyor. Büyü ve dualardan oluşan metinlerde ölünün yeraltı dünyasına (öteki dünyaya, *duat*) olan yolculuğu, bu yolculukta meydana gelen olaylar ve izlenmesi gereken kurallara ilişkin yazılı ve görsel anlatımlar vardır. Bu yolculukta ölüye rehberlik eden Anubis idi. Mısır uygarlığında terazinin ve ölçünün Efendisi Thoth; doğruluk ve adalet Tanrıçası ise Ma'at idi. Ma'at, tepesinde devekuşu tüyü olan bir başlık giyerdi. *Ölümler Kitabı*'nda yer alan büyülerden birkaçı, ölünün yüreğinin tartılarak yargılanma ritüelini içerir. Terazinin bir kefesine ölünün yüreği, diğer kefesine Ma'at'ın devekuşu tüyü konurdu; yürek vicdanı, tüy ise adaleti sembolize ederdi. Terazi dengede kalırsa veya yürek tüyden daha hafifse, yüreğin günahsız ve kötülüklerden arınmış olduğuna inanılırdı. Böylece ölü yolculuğuna devam eder, *duat* denen öteki dünyada yaşama hak kazanırdı. Ancak ölünün yüreği her

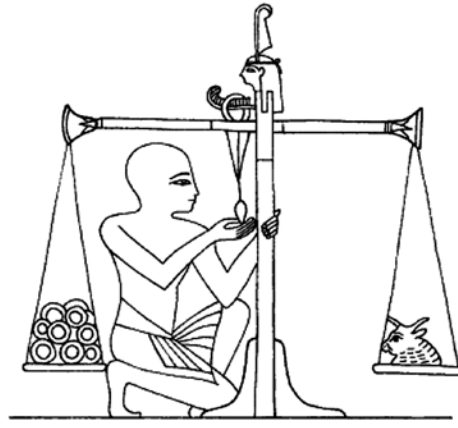

Res. 1 – *Ölümler Kitabı*'ndan bir sahne. Mısır'da ölen kişinin öteki dünyaya yolculuğunu ve yüreğinin tartılmasını gösteren papirüs. yiyecek olan Ammit canavarı; en sağda tartı işleminin kaydını tutan Tanrı Thoth. MÖ 2. binyılın ikinci yarısı. [Wikipedia commons](#).

zaman tüyle tartılmazdı, bazen Ma'at'ın kendisi de (heykelciği) ağırlık olarak kullanılırdı. Bu tartma işleminin kaydını Tanrı Thoth tutardı. Ağır gelen yürek, günahın fazla olduğuna işaretledi ve orada hazır bulunan Ammit canavarı tarafından yenirdi.

Ölümler Kitabı'nda yer alan terazi resimleri incelendiğinde birçoğunun formunun benzer olduğu görülmektedir. Küçük boyutlu olanlarda terazi kolunun ortasında bir tutamak bulunmakta ama büyük boyutlu olan terazilerde terazi kolundan aşağıya doğru inen merkezi bir kaide yer almaktadır. Terazi kolunun erken örneklerinin ahşap olduğu ancak kemik ve taştan da yapılmış örneklerin de olduğu anlaşılmaktadır. Giderek terazi kolu için metal kullanılmış, ahşap, kemik ve taş gibi malzemeler tercih edilmemiştir. Mısır terazilerinde silindirik veya kare kesitli terazi kolu, genelde uçlara doğru incelerek sonlanmaktadır ancak bazı örneklerde her iki ucun genişleyerek son bulduğu görülmektedir. Terazi kolunun ortasındaki şerit veya halka şeklindeki tutamak terazi kolunun mihver (eksen) noktasıdır. Terazi kolu üzerindeki bu tutamak tartılacak yüke göre sağa sola hareket ettirilerek yeri değiştirilebilirdi; yani hareketli bir mihver söz konusudur. Ancak mihver her zaman hareketli olmayabilir; nitekim *Ölümler Kitabı*'ndaki bazı terazi örneklerinde mihver sabittir. Bu durumda terazi kolu tam orta yerinden delinmiştir ve içinden geçirilen bir iple yukarıdan tutulur veya bir kanca yardımıyla asılırdı. Teraziyi ayakta tutan dikey kaidenin (stand) tepesi kısmından aşağıya doğru bir şakül yerleştirilmesi de Mısır terazilerinde sık görülen bir uygulamadır. Böylece terazi kolunun tam yatay pozisyonda durup durmadığı rahat bir şekilde kontrol edilebiliyordu; bu da bir tür gösterge ya da ibre anlamına gelebilir. Tartma işleminin yapıldığı resimlerde tartma işlemini yapan kişinin, eliyle şakülü işaret ettiği görülmektedir; yani bu kişi tartma işleminin adil ve doğru şekilde gerçekleştiğini onaylamaktadır.

Günümüze ulaşan Mısır terazi kefelere genellikle üç veya dört delikli olduklarından terazi koluna üç veya dört şeritle / zincirle asılı oldukları anlaşılmaktadır; nitekim *Ölümler Kitabı*'nda üç şeritli kefelere görülmektedir. Bazı resimlerde ise kefelere iki şeritle terazi koluna bağlı olduğu görülmektedir; ancak bunlar sadece resimsel bir anlatım içindir. İki şeritli kefe kullanılmış olsa bile, yükün taşınmasına elverişli olmadığından kısa sürede terk edilmiş olmalıdır. Terazi kefelere de ilk başlarda, tıpkı terazi kolu gibi, ahşaptan yapılıyordu; zamanla, daha dayanıklı olmaları nedeniyle, metal kefelere kullanılmaya başlanmıştır. Kefeler düz veya hafif içbükey olabileceği gibi sepet formunda da olabiliyordu.

Res. 2
Tartma sahnesi;
Thebes duvar resmi.
Petruşo 1981,
fig. 1.

Mısır Ağırlık Sistemi ve Terazi Ağırlıkları

Kuşkusuz, Mısır uygarlığında terazi sadece günahın saptanmasında kullanılmıyordu; çeşitli mallar ve değerli metaller ve taşlarla mücevherler de tartılıyordu; diğer bir deyişle ticari işlevi de vardı. Bu sefer terazinin bir kefesine tartılacak mal / eşya konurken, diğerine ağırlık konurdu (Res. 2). Günümüze kalan papirüsler, duvar resimleri veya kabartmalarda Mısır terazi ağırlıklarına ilişkin örnekler bulmak mümkündür. Çeşitli formda taş ve metal ağırlıkların yanı sıra hayvan formunda olan ağırlıklar da önemli yer tutmaktadır. Mısır terazi ağırlıklarına ve ağırlık sistemine ilişkin ilk çalışma İngiliz Mısırbilim uzmanı W. M. Flinders Petrie (1853-1942) tarafından yapılmıştır. Petrie, Mısır'da pek çok arkeolojik kazı yapmış ve buluntuları bilimsel metodlara uygun olarak kayıt altına almıştır; ünlü Merneptah stelinin kâşifi de odur. Mısır ağırlık sisteminde birkaç standart vardır: Bunlar arasında en belirgin olanlar *peyem* (7.74 g), *kedet* (9.36 g) ve *stater*'dir (8.76 g). Ancak adı en fazla duyulan birim *deben* olup Mısır ticari faaliyetlerinde sık sık karşımıza çıkmaktadır. Büyük, küçük veya altın, bakır gibi farklı standartlarda olanları vardır. Örneğin altın *deben* yak. 13 g ve bakır *deben* yak. 27 g ağırlığındaydı. Burada altın veya gümüşten kastedilen tartılacak yükün o metaller karşısındaki değeridir; yoksa ağırlığın kendisi altın veya gümüş değildir. Yeni Krallık Döneminde (MÖ 2. binyılın ikinci yarısı) 1 *deben* 91 g olup 10 *kedete* eşitti (1 *kedet*, yak. 9 g); 10 *deben* ise 1 *sep*'e eşitti. Yeni Krallık Dönemi'nde *deben*, çeşitli malların değerinin hesaplanmasında değişim değeri olarak kullanılmaktaydı; değerli mallar altın *deben* üzerinden, değersiz ya da az değerli olanlar ise bakır *deben* üzerinden hesaplanıyordu. *Kedet*, 18. Sülale zamanından itibaren karşımıza çıkmaktadır. *Kedet* ve *deben* –değişim aracı olarak kullanılan bakır parçalarla ilişkili olduklarında- aynı zamanda *kite* ve *uten* olarak da bilinmektedir. Yukarıdaki birimlere göre daha az bilinen ama örneklerinin günümüze ulaştığı bir birim de *beka* idi; ortalama ağırlığı 13 g civarındadır ki bu standart altın tartmada kullanılan

deben ile aynıdır. Dolayısıyla 13 gramlık *beka* yine altın standardıyla ilgili olmalıdır. İncil'de (*Genesis* 24:22) *beka*, yarım şekel olarak ifade edilmektedir ki bu da 6 gramlık bir *beka*'yı işaret etmektedir. Bu nedenle *beka*'nın Mısır'daki ağırlığıyla Filistin'deki ağırlığı farklı olabilir. Petrie, Mısır *beka*'sının yaklaşık 13 gram olduğunu ileri sürmüştü. Sülaleler öncesi dönemden beri kullanılan *beka* esas olarak altın ve gümüş tartılmasında kullanılıyordu. Günümüze ulaşan bazı ağırlıkların üzerinde Mısır hiyeroglifinde altın (*nub*) anlamına gelen kazıma olarak yapılmış gerdanlık tasviri yer almaktadır; ayrıca birim değerleri de ufak kazıma çiziklerle belirtilmiştir: beş çizik, altı çizik, yedi çizik gibi; bunların ortalama ağırlığı 13 gram olup bunların *beka* birimini ifade ettiği düşünülmüştür. Mısır ağırlıklarında bu kadar çok farklı birim adı olması, kuşkusuz sadece birim farklılıklarından kaynaklanmıyor, birimlerin kökeni de farklı olduğunda isim de farklı olabiliyor. Bazı ağırlıklar Mısır kökenli olsa da bazıları Filistin, bazıları Mezopotamya kökenlidir; bu tür coğrafi farklılıklar ağırlıkların birimlerinde de kendisini göstermekte ve aynı adı taşıyan birimi farklı ağırlıkta karşımıza çıkarabilmektedir. Bu nedenle, karışıklıklardan kaçınmak için, Yakın Doğu uygarlıklarındaki ağırlık sistemlerinin ve standartların (birim değerlerinin) her bir bölge için ayrı olarak ele alınması gerekmektedir.

Anadolu, Mezopotamya ve İndus Vadisi'nde Teraziler

Mısır'daki kadar fazla sayıda örnek günümüze ulaşmamış olsa da, eldeki örneklerle göre Mezopotamya ve Doğu Akdeniz'de kullanılan terazinin formu, Mısır terazilerine benzemektedir. British Museum'da bulunan ve MÖ 9. yy'a tarihlenen bir Geç Assur kabartmasındaki (Rassam Obeliski) tartma sahnesindeki terazi, tepe kısmı piramidal sonlanan geniş bir kaide üzerine yerleştirilmiştir (Res. 3). Kalın terazi kolunun iki ucu Mısır örneklerinde olduğu gibi geniş bir şekilde sonlanmakta ve iki şeritli terazi kefelelerinde mallar tartılmaktadır. Söz konusu kabartma yer yer kırık olduğundan restore edilerek tamamlanmıştır. Güneydoğu Anadolu'da Karkamış'ta bulunan ve Louvre Müzesi'nde korunan Geç Hitit Dönemine tarihlenen bazalt bir kabartmada ise ayakta duran bir figürün ufak bir teraziyi orta yerinden ama alttan tutmuş olması, en azından ufak terazilerin, her zaman yukarıdan tutulmayacağını işaret etmektedir (Res. 4); ancak yine de bu tutma pozisyonu nadirdir. Batı Anadolu'daki Troia, Küllüoba ve Bozüyük gibi bazı Tunç Çağı yerleşmelerinde yapılan arkeolojik kazılarda terazi kolları ele geçmiştir. Ayrıca, Kültepe-Kaniş, Boğazköy-Hattuşa ve Sirkeli Höyük kazılarında da terazi kefeleleri bulunmuştur. Kuşkusuz, teraziye ilişkin buluntular Yakın Doğu coğrafyasıyla sınırlı değildir;

Res. 3

Rassam Obeliski olarak bilinen Geç Assur kabartması. İki kefe terazide tartma işlemi sahnesi. MÖ 9. yy
© Trustees of the British Museum.

Res. 4

Geç Hitit kabartması. Elinde terazi tutan figür. MÖ 8. yy
Louvre Müzesi.
Çizim: Armağan Tan.

Ege coğrafyasında yapılan arkeolojik kazılarda Minos ve Miken uygarlıklarına ya da çağdaşı yerleşimlere ait çeşitli örnekler ele geçmiştir. En erken terazi örnekleriyle yoğun olarak karşılaşılan bölgeler kuşkusuz Mısır ve Mezopotamya ile sınırlı değildir. Güney Asya'nın kuzeybatısında, günümüzde Afganistan'ın kuzeydoğusundan Pakistan'a ve Hindistan'ın kuzeybatısına kadar uzanan İndus Vadisi uygarlığı (ya da Harappa Uygarlığı), Harappa ve Mohenjo-daro yerleşimleriyle tüm dünyanın ilgisini üzerine çekmiştir. Bir Tunç Çağı uygarlığı olan bu uygarlık Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarının çağdaşlarıdır. Mohenjo-daro kazılarında tunçtan bir terazi kolu ile iki kefe bulunmuştur; ancak Mısır ve Mezopotamya'da olduğu gibi İndus Vadisi'nde teraziye ilişkin bir kabartma veya görsel bir veriye sahip değiliz. Ayrıca, Chanhdaro'da yapılan arkeolojik kazılarda taştan terazi ağırlıkları da ele geçmiştir. Terazilere ve terazi ağırlıklarına ilişkin dünyadaki bu coğrafi dağılım, tartma faaliyetinin birbirinden çok uzak bölgelerdeki yayılımını, alışveriş ve ticaretteki önemini ve vazgeçilmezliğini göstermektedir.

Anadolu ve Mezopotamya Ağırlık Sistemleri ve Ağırlıkları

Hitit, Sümer, Babil, Assur gibi Yakın Doğu toplumlarında en büyük ağırlık birimi talanton olup 60 minaya eşitti. 1 mina yaklaşık 500 g olduğundan, 1 talanton (500 g x 60) yaklaşık 30 kg yapmaktadır. Fakat yine de bölgeye ve döneme göre 1 mina'nın 40, 50 veya

60 mina farklı değerler içermesi de mümkündür. Seksagesimal sisteme göre, 1 talanton = 60 mina, 1 mina = 60 şekel, 1 şekel = 180 arpa tanesi idi. Bir arpa tanesi 0.46 g olarak hesaplandığında 1 şekel 8.3 g yapmaktadır. Hitit minası ise her biri yaklaşık 12 gramlık 40 şekel içeriyordu (12 g x 40 = 480 g). şekelin Mezopotamya, Doğu Akdeniz (Levant) ile Anadolu'daki standart ağırlığı farklılık göstermektedir. Kütleli ağırlığın birbirine yakın olması nedeniyle kökeni bilinmeyen bir ağırlığın Mezopotamya sisteminde mi yoksa Mısır sisteminde mi olduğu kolay anlaşılmaz. Örneğin 9.36 gramlık Mısır *kedeti* ile 8.3 gram ağırlığındaki Mezopotamya *şekeli*, ağırlıklarda muhtemel hata paylarının (hatta yıpranmanın) olabileceği göz önüne alındığında bu sistemlerden birine kesin olarak atfedilmesi zorluk taşımaktadır.

Mısır ve Mezopotamya'da kullanılan terazi ağırlıklarının formları çeşitli olup aralarında demir içerikli bir taş türü olan hematitten puro formu ağırlıklar, iki taraftan basık küresel form, üstü kubbeli formlar, başını geriye döndürmüş uyku pozisyonunda ördekler (Res. 5), yatan veya dinlenir pozisyonda küçük ve büyük baş hayvanlar, hayvan başları ve çeşitli formda taş ve metal ağırlıklar bulunmaktadır. Bunların bir kısmının üzerinde birim işaretleri de bulunmaktadır. Geç Tunç Çağı'na tarihlenen Uluburun ve Gelidonya Burnu batıklarında bu tür ağırlıklardan bulunmuştur. Mezopotamya kökenli ağırlıklar arasında en dayanıklı olanlar kuşkusuz hematit olanlardı (Res. 6). Demir içerikli bir tür taş olan hematit, sudan ve dış şartlardan etkilenmediğinden ilk yapıldığı andaki ağırlığını uzun yıllar muhafaza edebiliyordu. Troia, Hitit, Levant bölgesi, Mısır, Mezopotamya kazılarının yanı sıra Uluburun ve Gelidonya batıklarında da hematit ağırlıklardan ele geçmiştir. Bunların yanı sıra, iki taraftan basık küresel formların, kubbeli formların ve dinlenir pozisyondaki büyükbaş hayvanlar ile hayvan başı formundaki bronz ağırlıklar da yoğun olarak terazilerde kullanılmıştır; başını geriye döndürerek sırtına dayamış pozisyonda uyuyan ördek biçimli ağırlıklar da Mezopotamya ve Anadolu için tipiktir. Bu tür ağırlıklardan Kültepe kazılarında da ele geçmiştir. Bunların çoğunun çekirdek kısmının kurşun olduğu saptanmıştır. Kurşun ağır bir metal olduğundan, ekstra bir ağırlık veriyordu. Yakın Doğu terazi ağırlıklarından bir kısmı kurşundan yapılmıştır; ancak kurşun kolay bozulabilir olması nedeniyle dezavantajlı bir materyaldi; öte yandan yumuşaklığı ve kolay işlenebilmesi de onu vazgeçilmez yapıyordu. Tüccarlar limanlarda ticari faaliyetleri gerçekleştirebilmek için deniz yolculuklarında farklı sistem ve standartlarda ağırlık setlerini taşıyordu. Nitekim, Uluburun ve Gelidonya batıkları, Geç Tunç Çağı ağırlıkları hakkında önemli veriler sunmaktadır. Uluburun batığında puro formu

Res. 5 - Uyuyan ördek formu ağırlık. Anadolu-Mezopotamya. MÖ 2/1. binyıl. Pera Müzesi.

Res. 6 - Hematit terazi ağırlıkları. Pera Müzesi.

hematit ve metal ağırlıklar, düz tabanlı kubbeli taş ve metal ağırlıklar, taş skarabe ağırlıklar, hayvan biçimli metal ağırlıklar ve metal terazi kefelere bulunmuştur; Gelidonya batığında ise daha ziyade puro biçimli hematit ağırlıklar ile düz tabanlı kubbeli hematit veya taş ağırlıklar ele geçmiştir.

Eski Yunan Şehir-Devletlerinde Terazi ve Terazi Ağırlıkları

Eski Yunan uygarlığında (Klasik ve Hellenistik dönemlerde) terazinin formu fazla bir değişikliğe uğramamıştır. Terazi, Yunanca *stathmos* veya *zygos* olarak adlandırılmaktadır. Eski Yunan terazilerinde kefelere, tıpkı Eski Mısır veya Mezopotamya'da olduğu gibi, terazi koluna üç veya dört şeritle veya zincirle bağlanırdı. MÖ 6. yy'a tarihlenen bir amphora (Res. 7) ile bir kylix (Res. 8) üzerinde mal tartma sahnesi betimlenmiştir. Her ikisinde de dört şeritle terazi koluna bağlı iki kefeli büyükçe bir terazi yukarıya asılmış durumdadır.

Klasik ve Hellenistik dönemlere ait terazilerde kullanılan ağırlıklar daha ziyade kare formlardır ancak disk şeklinde ve üçgen formlar da kullanılmıştır.

Res. 7 - Attika siyah figürlü amphora'dan detay. Terazide mal tartma sahnesi. Taleides ressamı. MÖ 6. yy Metropolitan Museum of Art.

Ağırlıkların üzeri boş bırakılabildiği gibi, üzerlerinde çeşitli tasvirler, semboller ve birim işaretlerinin yazılı olduğu örnekler de vardır. Atina ağırlıklarında en fazla görülen semboller tekerlek, astragalos, yunus, amphora, kaplumbağa ve hilaldir. Atina'nın sembolü olan baykuşun ağırlıklar üzerinde çok az betimlenmiş olması ilginçtir; gerçekten de günümüze ulaşan baykuşlu Atina ağırlık örneklerinin sayısı bir elin parmaklarının sayısını geçmez. Çoğu kez bu semboller aynı zamanda onların birimlerini işaret eder. Anadolu'daki şehir-devletlerinin bazıları ise terazi ağırlıklarına kendi

sembollerini (devlet arması ya da *parasemon*) koymuşlardır. Örneğin, Ephesos'ta arı, Lysimakheia'da aslan (Res. 9), Kyzikos'ta ton balığı, yunus veya meşale, Aleksandreia Troas'ta at, Myrina'da volütlü krater, Abydos'ta kartal, Khios'ta sfenks, Kolophon'da lir, Rhodos'ta gül gibi. Eski Yunan ağırlık sisteminde en büyük birim talanton idi ve sistem 1 talanton = 60 mna = 100 drahmi esasına dayanmaktaydı. Mna'nın teorik ağırlığı kentlere göre değişiklik göstermektedir; örneğin Kyzikos ve Lysimakheia mnası 490/500 g iken Aleksandreia Troas mnası 450 g'in altında, Tenedos mnası ise 500 g'in üzerindeydi. Ancak, mna değerleri her zaman aynı kalmamıştır zamanla bir yükselme söz konusudur. Hatta Geç Hellenistik veya Erken Roma İmparatorluğu dönemlerinde mna'nın Roma ağırlık sistemindeki libra'ya adaptasyonu nedeniyle 1 mna, 2 libra'ya eşitlenmiş yani mna'nın ağırlığı 1.5 kat artmıştır. Birim adı olarak stater bir yandan ağırlık birimidir öte yandan sikke birimidir. Ağırlık stateri –Atina'dan bilindiği üzere– mna'nın iki katıdır; diğer bir deyişle iki-mna, bir statere eşittir. Ayrıca mna her zaman 100 drahmi ağırlığında değildir; 70 drahmi ağırlığında olabildiği gibi 150 drahmiye eşit olabileceği de görülmüştür. Yukarıda değindiğimiz üzere, Geç Hellenistik ve Erken Roma İmparatorluğu dönemlerinde mna'nın iki Roma librasına eşitlenmesinde 150 drahmilik bir ağırlığı söz konusudur.

Res. 8 – Kyliks'ten detay (Arkesilas kabı). Terazide mal tartma sahnesi. MÖ 6. yy. Cabinet des médailles, Paris. (Cdm_Paris_DeRidder189_n2).

Res. 9
Lysimakheia
kurşun terazi
ağırlığı, aslan,
mna. MÖ 4. yy
sonu - 3. yy
Pera Müzesi.

Res. 10
Atina-Kyzikos
ortak ağırlığı,
kurşun.
MÖ geç 4. yy.
Ashmolean
Museum,
Oxford.

Klasik ve Hellenistik dönemlerde Anadolu'daki bazı kent-devletlerinin ağırlıkları mercek altına alındığında, söz konusu ağırlıklar ve standartlar hakkında biraz daha fazla fikir sahibi olunabilir. Aşağıda, örnek olarak, iki kentin ağırlıkları ele alınacaktır. Bunlar, Kyzikos ve Lysimakheia'dır. Günümüze en fazla terazi ağırlığı bir kuzey Mysia kenti olan, Propontis'in güney kıyısındaki Kyzikos'tan gelmektedir; bu kentin ağırlıklarının sayısı başka bir kentle karşılaştırılamayacak kadar fazladır. Genellikle kare ve kurşundan olan Kyzikos ağırlıklarının üzerinde genel olarak ton balığı, meşale ve daha az olmakla beraber yunus yer alır. Bilinen birimler ise pentemnaion'dan (beş-mna) hemistateron'a (yarım-stater) kadar uzanan geniş bir skala göstermektedir. Kuşkusuz yeni ortaya çıkacak örnekler birim skalasında ilavelere neden olacaktır. Kyzikos terazi ağırlıklarının arka yüzleri, diğer ağırlıklarda olduğu gibi, düz ve boş bırakılmıştır; ancak ön yüzleri belirli bir kompozisyon / dizayn içerir. Ağırlığın yukarı kısmı ethnikonu ayrılmıştır; burada KYZ veya KYZI şeklinde kentin ethnikonunun kısaltması yer alır. Orta yerde kentin sembolü (*parasemon*) bulunur; ton balığı ve meşale en yoğun kullanılanlardır. Ton balığı kentin balıkçılıktaki önemine ve bu alandaki iddiasına, meşale de kentin tanrıçası Demeter'e atıf olmalıdır. Ön yüzün en alt kısmı birim adına ayrılmıştır. Birim adları, sadece

üç harften oluşan MNA dışında, kısaltılmış formda yazılmaktadır. Örneğin, hemimnaion ve hemistateron sadece HMI kısaltmasıyla belirtilebilmektedir. Keza, distateron da ΔΙΣ veya ΔΙΣΤ şeklinde kısaltılabilmektedir. Eldeki örnekler en büyük birimin pentemnaion (beş-mna) olduğunu göstermektedir. Özel bir koleksiyonda yer alan beş-mna birimindeki örneğin ön yüzünde yukarıda KYZ, ortada sola doğru ton balığı, altta ise birimin kısaltması olan ΠEN yer almaktadır. Günümüze kalan örneklerden Kyzikos mnasının 490/500 g civarında olduğu anlaşılmaktadır; ancak zamanla standartta yükselmeler olmuş, önceki 100 drahmi standardı MÖ 1. yy'da veya Roma İmparatorluğu'nun başlarında 150 drahmiye eşitlenmiştir ki bu da iki Roma librası demektir. Bugün Ashmolean Müzesi'nde bulunan bronz bir tetarton (1/4 mna) üzerinde, ton balığı üzerinde baykuş betimlenmiştir (Res. 10). Bu ağırlığın, Atina ile Kyzikos arasındaki ticari ilişkilerde her iki tarafça da kabul edilebilir ortak bir standart olduğu ileri sürülmüştür. Bu görüş mantıklı olmasına karşın üzerinde ethnikon (AΘE veya KYZ) bulunmaması nedeniyle kuşkulara ve sorulara açıktır. Atina agorasında ele geçen ağırlıklardan sadece birinin üzerinde baykuş yer almaktadır; ethnikon kısaltması ise yoktur. Cenevre'de Sanat ve Tarih Müzesi'nde Naville koleksiyonunda bulunan örneğin üzerinde ise baykuşun sağında AΘE kısaltması yer alır. Ashmolean örneği, yapım tarzı, fiziksel formu ve ön yüz dizaynı olarak ne Atina ağırlıklarının ne de Kyzikos ağırlıklarının karakteristik özelliklerini taşımamaktadır. Ön yüzün sağ alt köşesinde yer alan ΠO (*poleos*=şehir, şehrin) kısaltması da gerek Atina'dan gerekse Kyzikos ağırlıklarında rastlanan bir özellik değildir. Kyzikosluların böyle bir aidiyet kısaltmasını neden sadece bu ağırlık üzerine koymuş olabilecekleri haklı bir sorudur; öte yandan Atinalıların, aynı anlama gelen ve daha çok kullandıkları ΔE veya ΔH (=demosion) kısaltması yerine neden ΠO'yu tercih etmiş olabileceği de cevap bekleyen bir sorudur. Ashmolean ağırlığının doğru yorumu, bu soruların da cevaplanmasını gerektirmektedir.

Ağırlıklarının nispeten bol olduğu bir diğer şehir-devleti, Kral Lysimakhos'un kurduğu (MÖ 309) Trakya Khersonesos (Gelibolu Yarımadası) kıstağında yer alan Lysimakheia'dır. Lysimakheia ağırlıkları da genellikle kare ve kurşundandır ancak az sayıda üçgen ağırlık da bilinmektedir. Lysimakheia ağırlıklarını tanımak kolaydır; çünkü hemen hepsinin üzerinde tam veya yarım boyda aslan figürü yer alır. Genellikle büyük birimlerde (mna ve üst birimler) aslan tam boy, küçük birimlerde (hemimnaion ve daha alt birimler) yarım boy yani protom olarak resmedilmiştir. Ethnikon kısaltması genellikle yukarı sol köşeden başlayarak Λ-Y veya Λ-Y-Σ-I

şeklinde yazılmıştır. Birim kısaltması ise (varsa) aşağıda tam ortada (aslanın karnının altında) yer alır. Lysimakheia terazi ağırlıklarının birimleri esas olarak trimnaion'dan (3-mna) tetarton'a (1/4 mna) kadar uzanmaktadır ancak günümüze ulaşan 83.9 g ağırlığındaki tek örneğin hektemorion (1/6 mna) olduğu tahmin edilebilir. Lysimakheia'nın -Kyzikos'ta var olan- stater standardındaki daha küçük sikke kontrol birimleri şimdilik bilinmemektedir. Lysimakheia ağırlıkları için ilginç olan bir durum da, Kardiasikkelerinde yer alan ağızyla mızrak kıran aslan tasvirinin Lysimakheia ağırlıklarında da yer almasıdır. Gerçekte bu doğal bir durumdur çünkü Kardias ile Lysimakheia arasında doğrudan ilişki söz konusudur. Lysimakhos, Lysimakheia'yı kurarken Kardias halkını da yeni kurduğu kente getirmişti. Kuşkusuz gelenler sadece Kardias halkı olmamış, Kardialıların ağızında mızrak kıran aslan tasviri de Lysimakheia'ya transfer olmuştur. Bu ağırlıklardan biri Tekirdağ Müzesi'nde, biri bir müzayede kataloğunda, ikisi de özel bir koleksiyonda olmak üzere dört örneğini biliyorum; ancak sayı daha fazla da olabilir. Müzayede kataloğundaki örnek kare, diğerleri ise üçgen formdadır. Özel koleksiyonda yer alan iki örnekten birinde aslanın hemen yukarısında ΛΥ harfleri, onun da üstünde, üçgenin daraldığı yere doğru bir M (= mna) harfi yer almaktadır. Lysimakheia'nın ağızında mızrak kıran aslan tasvirli terazi ağırlıkları, Lysimakheia-Kardias ilişkisi için -numismatik ve edebi kaynakların yanı sıra- en iyi verilerden birini oluşturmaktadır.

Kantarın İcadı

Roma İmparatorluğu Dönemi'ndeki terazilere geçmeden önce, bir başka tartı aletinin, el kantarının MÖ 1. yy'da Romalılar tarafından icad edildiğini belirtmeliyiz. El kantarı daha ziyade ağır yükleri tartmak için kullanılan tek kollu bir tartı aletidir; işleyişi kaldıraca benzer. Kantarın tanımı ve fonksiyonu hakkında en iyi bilgiyi Vitruvius'tan almaktayız (MÖ 1. yy). El kantarı; değişebilen uzunlukta yatay bir kol, askı / tutma kancaları, askı / askılara yakın kısımdaki (yük kolunda) tartılacak olan nesnenin asılacağı zincirli kanca veya kancalar (veya kefe) ve kol üzerinde ileri geri hareket edebilen bir ağırlıktan (kantar topuzu, ağırlığı) meydana gelir. Kantar, MÖ 1. yy'da Romalılar tarafından icad edilmiştir; bu nedenle en erken örnekleri MÖ 1. yy ve sonrasına aittir. Kuşkusuz ilk örnekler daha ziyade Roma'nın esas coğrafyası olan İtalya için geçerlidir; doğuya doğru geldikçe kantarın kullanımı daha geç olmuştur; muhtemelen en erken Roma İmparatorluğu başlarında. Türkiye'deki kamu müzeleri ve özel koleksiyonlarda yer alan veya arkeolojik kazılarda bulunan kantar örnekleri daha ziyade Geç Roma - Erken Bizans dönemlerine tarihlenmektedir. El kantarının icadı, tartı işlemine

Res. 11
Roma sikkesi, bronz.
Claudius Dönemi,
terazi tutan el.
İNumis 32, 68.

Res. 12
Prymnessos (Phrygia)
kenti Roma İmparatorluk
Dönemi bronz sikkesi.
Dikaosyne (adalet)
terazi ve asa tutuyor.
Savoca Numismatic
GmbH 6, 275.

Res. 13
Roma İmparatorluk
sikkesi, bronz.
Hadrianus Dönemi,
Moneta terazi ve
bereket boynuzu tutuyor.
Savoca Numismatic 6,
21.

kolaylık getirmiş, bundan böyle daha ağır mallar iki kefeli terazi yerine kantarla tartılmaya başlanmıştır. Ancak, terazide tartılacak kadar küçük veya az ölçekli malların da çok küçük ölçekli kantarlarda tartıldığını günümüze kalan örneklerden biliyoruz. Kantar, terazinin yerini almamış, ikisi uzun yıllar birlikte kullanılmaya devam etmiştir.

Roma Terazileri ve Terazi Ağırlıkları

Roma İmparatorluk Dönemi'nde teraziler (latince *libra* veya *bilanx*) biraz daha gelişkin bir form almaya başlamışlardır. Artık iki kefenin dengede olduğu, terazi kolunun merkezinde yer alan ibreden (dil veya bıçak sırtı) anlaşılırdı. Buna latince *trutina* denmekte olup sağa sola hareket edebilen bir konumdaydı; tam dik durması kefelerin dengede durduğunu gösterirdi. Bazen bir şeridin, terazi kolunun orta yerine bağlanması da ibre vazifesi görebilirdi. Böylece ağırlığı bilinen standart ağırlık veya ağırlıklarla, ağırlığı bilinmeyen nesnenin ağırlığı (kütle) ölçülmüş olurdu. Roma İmparatoru Büyük Constantinus, Üç Eyaletin Hazine Temsilcisi Euphratius'a, verginin altın olarak toplanması sırasında terazinin üst tarafındaki askısından iki

parmakla tutulması gerektiğini, diğer üç parmağın serbest kalmasını ve vergi memuruna dönük olmasını ve de parmakların ağırlıklar üzerine herhangi bir baskı yapmamasını emreder. Aslında terazinin nasıl tutulması gerektiği çok önceden beri bilinen ve uygulanan bir yöntem idi. Nitekim yaklaşık iki asır önce, İmparator Claudius Dönemi'ne (MS 41-54) ait bakır bir sikkedeki terazi tutan el tasviri bunu göstermektedir (Res. 11). Nasıl ki terazi Mısır'da ticari tartma işleminin yanı sıra aynı zamanda ölen kişinin günahının belirlenmesinde kullanılıyorsa, Eski Yunan ve Roma kültürlerinde bu kez daha ziyade "adalet" in ifadesi ya da simgesi olarak da kullanılıyordu. Eski Yunan mitolojisindeki Themis, kızı Dike adalet ve doğrulukla ilişkili personifikasyonlardı. Phrygia bölgesindeki Prynnessos kentin Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinde yine adaleti simgeleyen Dikaiosyne, bir elinde buğday başakları, diğer elinde ise terazi ile betimlenmektedir (Res. 12). Keza Dikaiosyne, Aleksandreia (Mısır) kentinin Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinde de sık betimlenen tasvirlerden biridir. Bazı emisyonlarda ise sikkenin arka yüzünde tek başına terazi betimlenmiştir. Latin dünyasında ise Iustitia ve Aequitas, adalet ve doğruluğun simgeleri olarak saygı görmüşlerdir. İmparatorluk Dönemi Roma devlet sikkelerinde Iustitia, zeytin dalı, patera veya terazi, Aequitas ise bereket boynuzu ve terazi tutarken betimlenmiştir. Moneta ise Roma Tanrıçası Iuno'un bir sıfatı olup Roma sikkelerinde MONETA lejandı eşliğinde resmedilir (Res. 13); ancak bu lejandın görünmediği örnekler onun Aequitas ile karıştırılmasına neden olur; çünkü her ikisi de bereket boynuzu ve terazi tutmaktadır. Roma'daki Capitol Tepesinde

yer alan Iuno Moneta Tapınağı, ilk Roma sikkelerinin de darbedildiği yerd. Günümüz İngilizcesinde para karşılığı kullanılan "money" sözcüğü de *moneta*'dan türetilmiştir. Adalet personifikasyonunun kılıçla resmedilmesi ise daha geç dönemde olmuştur. Keza, tarafsızlığı ifade eden gözlerinin bağlı resmedilmesi de Roma İmparatorluğu Dönemi'nde görülmez; en erken Ortaçağ tasvirlerinde ortaya çıkar.

Roma terazi ağırlıkları ise formları ve üzerlerindeki tasvirler veya sembollerle Yunan örneklerinden ayrılır. Roma terazi ağırlıkları daha ziyade üstten ve alttan basık küresel formdadırlar (Res. 14). Ancak, Roma İmparatorluğu Dönemi'nde kare ağırlıklar da sık kullanılmıştır. Eyaletlerde kullanılan kimi ağırlıkların üzerlerinde ise eyalet valileri, imparator adları ve birimlere ilişkin uzun yazılar bulunmaktadır. Roma ağırlık sisteminde ana birim libra olup alt ve üst birimleri vardır. Roma librası için kabul edilen geleneksel rakam 327.45 g'dır ancak *libranın* ağırlığı dönemsel olarak değişmiştir. Örneğin *libranın* Geç Antik Çağ'daki ağırlığı 324 g'dır; *uncia* 27 g, *solidus* ise 4.50 g'dır. Yunanca konuşulan Roma'nın Doğu eyaletlerinde *libra*, litra olarak; *uncia*, ounkia olarak; *solidus* ise nomisma olarak adlandırılmaktaydı.

Geç Antik Çağ'dan günümüze kalan kayıtlardan öğrendiğimize göre devletin resmi terazi ağırlıkları ve ölçüleri kentlerin en büyük ve kutsal kiliselerinde muhafaza ediliyordu. Keza *mansiones* ve *stationes* de ağırlıkların muhafaza edildiği yerlerdir. Myra'nın limanı Andriake'de bir duvarda devşirme olarak yer alan bir yazıttan (MS 4. yy) öğrendiğimize göre, ağırlık ve ölçüler granarium'da muhafaza edilmekteydi.

Res. 14 – Birim işaretinin Yunan harfleriyle gösterildiği Geç Roma terazi ağırlığı. Üç-uncia. MS 3.-5. yy'lar. Pera Müzesi.

Res. 15 – Bizans terazi ağırlığı, 3 uncia. Roma Numismatics 9, 926.

Res. 16 – Bizans terazi ağırlığı, 2 uncia.
Pera Müzesi.

Bizans Terazileri ve Terazi Ağırlıkları

Bizans terazileri de öncülleri olan Roma terazilerine benzer. Ancak Bizans ağırlıkları gerek form gerekse üzerlerindeki bezeme nedeniyle farklıdır. Bizans Devleti'nde kullanılan ağırlıklar esas olarak bakır alaşımı metal ve kurşundandı; cam ise sadece sikke tartmada kullanılan *solidus* ya da *nomisma* ve alt birimlerini tartmak için kullanılan ağırlıklarda kullanılıyordu. Bizans terazi ağırlıkları önceleri kare formundadır (Res. 15), daha sonra yuvarlak yani disk formu (Res. 16) örnekler ortaya çıkar. Bizans ağırlıklarında mal tartmak ve sikke tartmak için iki ayrı standart vardır. Mal tartmak için kullanılan ağırlıklarda birim *litra* ve *uncia*'ya dayanır; sikke tartmada ise ana birim *nomisma*'dır. Cam ise MS 5.- 7. yy'lar arasında *nomisma*, *semmissis* (1/2) ve *tremissis* (1/3) birimleri için kullanılmıştır (Res. 17). *Solidus*'ları tartmak için kullanılan bir başka ağırlık ise *exagium solidi* olarak bilinmektedir (Res. 18). Kelime anlamı "ağırlık", "tartmak" olan *exagium* sözcüğünün kökeni Hellenistik Dönem'e kadar gitse de asıl itibarıyla Büyük Constantinus'un MS 312'deki reformu sonrasında sık kullanılmaya başlanır. Günümüze ulaşan imparator büstlü en erken *exagium solidi*, disk formu olup II. Iulianus'a (MS 360-363) aittir, üzerinde imparatorun adı olmasa da portre özellikleri nedeniyle ona atfedilmiştir. En geç tarihli *exagium solidi* ise I. Leo'ya (MS 457-474) ait kare formu bir ağırlıktır.

Orta Bizans Dönemi'ne tarihlenen *Vali'nin Kitabı*'nda Vali'nin (Eparkhos) damgasını taşımayan kantar, terazi ve ağırlıkları kullanan esnafa

Res. 17
Bizans cam
terazi ağırlığı,
1 solidus/
nomisma
tartmak için.
MS. 6. yy
Pera Müzesi.

verilecek cezalar yer almaktadır. Ayrıca, MS 7. yy'a tarihlenen Yassı Ada Batığı ile 11. yy'a tarihlenen Serçe Limanı Batığı, Bizans terazi ve kantar ağırlıklarının tarihlendirilmesi için önemli veriler sunarlar.

Eski Yunan Şehir-Devletlerinde ve Roma'da Pazarlar ve Pazar Görevlileri

Klasik ve Hellenistik dönemlerin agorası (çoğ. *agorai*) kare veya dikdörtgen planlı bir yapıydı; gösterişli bir girişi, stoaları, dükkanları vardı. Attaloslar Dönemi Bergama Krallığı'nda agoralara ikinci hatta üçüncü katlar da ilave edilmiştir. Roma'da agora forum (çoğ. *fora*) olarak adlandırılmakta olup Yunan şehir-devletlerindeki gibi (özellikle İmparatorluk Döneminde) daha büyük bir alanı ifade eder.

Klasik ve Hellenistik dönemlerde pazarlarda kullanılan ağırlıklar devletin görevli memurları (*agoranomos*, *metronomos*) tarafından sürekli kontrol edilmekteydi. Bir tür belediye zabıtası gibi görev yapan memurlar, ellerindeki standart ağırlıklarla esnafın elindeki ağırlıkları karşılaştırır ve doğru olanların üzerine damgasını vururdu; hileli olanlar ise iptal edilirdi. Pazardaki esnaf veya müşterilerden hile veya sahtekarlık yapanlar, eğer vatandaş ise para cezasına, yabancı veya köle ise kırbaç cezasına çarptırılırdı. Günümüze kalan yazıtlardan agoraların bazı tanrıların korumasında olduğu bu tanrıların aldığı sıfatlardan anlaşılmaktadır. En iyi bilinen ve en yoğun görülen

Res. 18 – Exagium solidi, solidus tartmak için. Geç Roma (MS 4. yy'ın sonları). Roma Numismatics 9, 854.

Hermes *Agoraios*'tur. Ancak, Zeus, Herakles, Themis ve Aphrodite'nin de *agoraios* sıfatını taşıdığı görülmektedir.

Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Doğu eyaletlerinde Klasik ve Hellenistik dönemlerin *agoranomos* memuriyetinin halen kullanıldığı anlaşılmaktadır. İtalya'da ve Batı'daki eyaletlerde ise *aediles*'in (tek. *aedilis*) pazardan sorumlu olarak görev yaptığını biliyoruz. Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Doğu'daki eyaletlerde *agoranomos*'un yanı sıra *hipparkhos*, *panegyriarkhos* ve *paraphylaks* unvanlı memurların görev yaptıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca, Geç Roma Dönemi'nde *zygostates* adlı memurların altın sikke kontrolü yaptıklarını biliyoruz. Nitekim, *Codex Theodosianus*'tan öğrendiğimize göre *zygostates* adı MS 363'e tarihlenen İmparator Iulianus'a ilişkin bir yasada geçmektedir. İmparator, Praetor Prefecti Mammertinus'a, kenarlarından kırılmış veya bir şekilde ağırlığı azaltılmış soliduslar nedeniyle alım satımlarda sorun yaşandığını ve karşı tarafın bunu kabul etmediğini belirtmekte ve bunun önüne geçmek için her şehirde *zygostates* unvanlı görevlilerin bulundurulması gerektiğini, anlaşmazlığı çözümenin ve piyasada doğru ve standart ağırlıktaki *solidus*ların tedavülünü sağlamanın onun görevi olacağını buyurmaktadır.

Orta Bizans Dönemi'ne tarihlenen *Vali'nin Kitabı*'nda *Vali'nin (Eparkhos)* damgasını taşımayan kantar, terazi ve ağırlıkları kullanan esnafa verilecek cezalar arasında kırbaç, saç-sakal kazıma, mallarına el koyma ve sürgün yer almaktadır. Adı geçen esnaf arasında ham ipek tüccarları, mumcular, sabuncular, bakkallar, domuz kasapları bulunmaktadır. Bakkalların satacaıkları malların kriterleri arasında kantarla (*kampanos*) tartılabilen ürünler olması koşulu vardır; terazide tartılanların bakkallarda satılmayacağı belirtilmektedir.

Kaynakça:

- Bendall, S.
1996 *Byzantine Weights. An Introduction*, Londra.
- Flinders Petrie, W. M.
1883 "On New Examples of Egyptian Weights and Measures", *Archaeological Journal* 40: 419-427.
- Flinders Petrie, W. M.
1934 *Measures & Weights*, Londra.
- Freshfield, E.H. (Çev.)
1970 *Ordinances of Leo VI from the Book of the Eparch*, Variorum Prints.
- Hitzl, K.
2010 "Weights. III. Greece, IV. Rome", *BNP* 15: 616-622.
- Kisch, B.
1975 *Scales and Weights. A Historical Outline*, Yale University.
- Lang, M. – M. Crosby
1964 *The Athenian Agora, vol. X: Weights, Measures and Tokens*, Princeton, The American School of Classical Studies at Athens.
- Robens, E. et al.
2014 *Balances: Instruments, Manufacturers, History*, Springer.
- Taylor, John H. (Ed.)
2010 *Ancient Egyptian Book of the Dead: Journey through the afterlife*. British Museum Press, Londra.
- Petruso, K. M.
1981 "Early Weights and Weighing in Egypt and Indus Valley", *M Bulletin. Museum of Fine Arts, Boston* 79: 44-51.
- Pulak, C. M.
1996 *Analysis of the Weight Assemblages from the Late Bronze Age Shipwrecks at Uluburun and Cape Gelidonya, Turkey*, Texas A&M University Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Tekin, O.
2015 *Ege Dünyası'nda Terazi Ağırlıkları. Klasik ve Hellenistik Dönemler*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- 2016 *Balance Weights in the Aegean World. Classical and Hellenistic Periods*, Turkish Institute of Archaeology, İstanbul.
- Wallis Budge, E. A.
2008 *The Book of Dead*, The Floating Press (1920 baskısından).

Dr.-Ing. Martin Bachmann (19.12.1964 - 03.08.2016)

3 Ağustos 2016 tarihinde Meslektaşımız ve Arkadaşımız Dr.-Ing. Martin Bachmann İstanbul'da Alman Arkeoloji Enstitüsü'ndeki iş yerinde beklenmedik bir şekilde vefat etmiştir. Martin'in kabul etmekte hâlâ zorlandığımız aramızdan ayrılışı, birçok yönden büyük bir boşluk bırakmıştır.

Martin Bachmann 19 Aralık 1964 tarihinde Karlsruhe'de dünyaya gelmiştir. 1986 ile 1996 yılları arasında Karlsruhe Teknik Üniversitesi'nde mimarlık okuyan Martin Bachmann, mimarlık tarihi alanında hemen uzmanlaşmıştır. Daha öğrenciyken bile Pergamon Kazısının devamlı katılımcısı olarak araştırmaların vazgeçilemez bir üyesi olmuştur. Burada, hayatı boyunca ona eşlik edecek Türkiye'ye olan sevgisinin temel taşı da yatmaktadır. 1999 yılında Karlsruhe-Durlach'taki Karlsburg hakkında bitirmiş olduğu doktora tezinden sonra 2000 yılında, Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün İstanbul Şubesi'ne mimarlık tarihi uzmanı olarak atanmış, böylece işini Türkiye'deki mimari miras ile daha da yoğunlaştırmıştır.

Kendisi ayrıca, Dortmund Üniversitesi'nde öğretim görevleri ve Mimarlık Tarihi kürsüsü başkanlığını vekâleten yürüterek, üniversitede öğretim üyesi olarak da görev almıştır. 2006 yılında Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün merkezi yönetim kurulu tarafından İstanbul Şubesi'nin bilimsel müdürü görevine getirilmiştir.

Mimarlık tarihçisi Martin Bachmann'ın yapı tekniğine dair temel araştırmaları, yapıların araştırılması ile yorumlanması, her zaman onların korunmasıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur ve bu konuya çok emek vermiştir. Kendisi, geçmişe bakışıyla, günümüzün kentsel çevresini algılamamızı ilişkilendiren olağanüstü mimarlık tarihçileri arasında yer almaktadır. Özellikle Anadolu'nun kültür mirasının korunmasına yönelik kazanımları Türkiye'de büyük takdir görmüştür. Hellenistik-Roma Dönemi peristilli yapı olan "Yapı Z", Kızıl Avlu ve Pergamon'un Gymnasion'u, Hititlerin kutsal kaynağı Eflatun Pınar, Oinoanda kent dokusu ve İstanbul'un ahşap evleri oldukça üretici bilimsel hayatının basamaklarıdır. Kim bilir daha nelerin üstesinden gelip gerçekleştirebilecekti.

Türkiye'deki hayatı ve insanları Martin gibi tüm yönleriyle benimseyen başka bir kimseyi tanımıyorum. Onun bu özelliği, sadece Bergama'daki zanaatkârlarla olan olağanüstü başarılı çalışmalarının önkoşulu olmakla kalmayıp, akademik çevreler ve ev sahibi ülkenin resmi kurumlarında da kabul edilen yüksek saygınlığının temelini oluşturmuştur.

Mimarlık tarihi araştırması ve arkeolojik anıtların korunmasına olan yoğun ilgisiyle, yeni yetişmekte olan bilim insanlarını ve geleneksel zanaatçılığı desteklemesiyle, ilkelere bağlılığı ve özel espri anlayışıyla bir mimarlık tarihi araştırmacısı kuşağını etkilemiş ve bu bilim dalının Türkiye'de yerleşmesine destek olmuştur. Onun yaptıklarını devam ettirmek ise artık bizim görevimizdir.

Felix Pirson

Kitap Tanıtımları

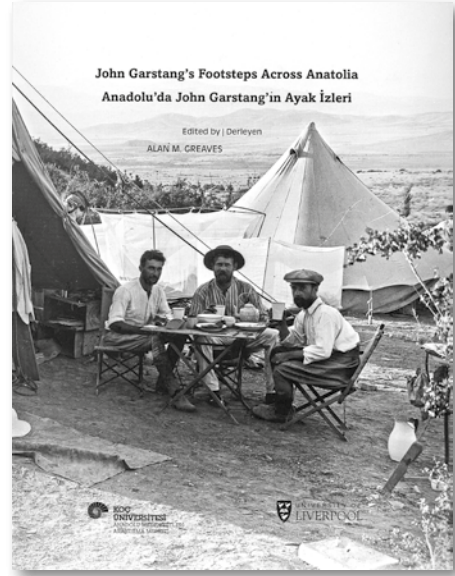
***John Garstang's Footsteps Across Anatolia / Anadolu'da John Garstang'ın Ayak İzleri.* (Ed. Greaves, Alan M.), Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi, İstanbul, 2015, 240 sayfa.**

'John Garstang's Footsteps Across Anatolia / Anadolu'da John Garstang'ın Ayak İzleri' adlı eser Türkçe ve İngilizce çift-dilli olup 17-Eylül - 20 Aralık 2015 tarihleri arasında Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi'nde açılan sergi ile birlikte Alan M. Greaves'in editörlüğünde hazırlanan kitap, John Garstang'ın Türkiye ve Yakın Doğu'da gerçekleştirdiği kazılar ve gezilerinde çektiği fotoğrafları konu alan makaleler ve sergi kataloğundan oluşmaktadır.

Kitap ve sergi Liverpool Üniversitesi'nde beş yıl boyunca yürütülen bir araştırma sonucunda ortaya çıkan bulgular ışığında hazırlanmıştır. Hitit uygarlığı ile ilgili alanında ilk çalışmalar yapmış olan Garstang'ın (1876-1956) çabalarıyla 1931 ile 1941 yılları arasında İngiltere'de Liverpool Müzesi'nde Hitit uygarlığına adanmış ayrı bir galeri açılır. Garstang, bu yeni keşfedilen eski çağ medeniyeti çalışmalarının merkezinde yer almış ve birçok bilimsel yazı ile kitap yazarak İngiltere'de Hitit uygarlığı alanında yapılan çalışmaların yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır (Garstang 1910, 1929; Garstang ve Gurney 1959). Ancak Hitit Galerisi, İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanların düzenlediği hava saldırıları sırasında bombalanmış ve galeride sergilenen eserlerin tamamı yok olmuştur. Hitit galerisinin duvarlarının Hitit heykellerinin kopyaları ile süslediği anlaşılmaktadır. Sergiye konu olan John Garstang'ın Anadolu'ya gerçekleştirdiği seyahatinde çektiği fotoğrafların bir kısmı daha önce Liverpool Üniversitesi'nde Victoria Gallery & Museum'da Mayıs 2011 ile Aralık 2013'e kadar '*John Garstang and the Discovery of the Hittite World*' (*John Garstang ve Hitit Dünyası'nın Keşfi*) adıyla sergilenmiştir.

Kitap, makaleler ve sergi kataloğu olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Kitapta yer alan ilk makalede John Garstang'ın eğitimi, Liverpool'daki hayatı, ailesi, akademik kariyeri, ve arkadaşlarına dair bilgiler yer almaktadır.

Kitapta yer alan 'Garstang'ın Anadolu Yüzey Araştırması ve Hitit Ülkesi' adlı makalede, Garstang'ın Oxford Üniversitesi'ndeki Assuroloji hocası Archibald Sayce'in onu Anadolu'da bir Hitit uygarlığı olduğu fikrine ikna edişi ve bunun sonucunda Garstang'ın Anadolu'ya seyahat edişi üzerine ayrıntılı olarak

durulmaktadır. Yine Garstang'ın 1907 yılında gerçekleştirdiği Anadolu gezisi öncesi 1904 yılında Anadolu'ya bir ziyarette bulunduğu ve bu seyahatini fotoğrafla belgelediği ifade edilmektedir. Ancak bu gezi hakkında herhangi bir bilgi verilmemekte ve yalnızca kendisinin Gordion'a gitti belirtilmektedir. Bu konuda bir diğer ilgi çekici ayrıntı ise bu ilk gezisinde Garstang'ın çektiği fotoğrafların akıbeti ve kendisinin tam olarak nereleri ziyaret ettiği hakkında başka da bir bilgi verilmemesidir. Her ne kadar kitapta 1904 yılı gezisi yüzeysel olarak anlatılsa da öyle anlaşılıyor ki bu ilk gezisinde Garstang Boğazköyü ziyaret etmiştir. Garstang 1907 yılında Boğazköy'de kazı yapmak için Müze-i Hümayun (İstanbul Arkeoloji Müzeleri) müdürü Osman Hamdi Bey'den izin alır, ancak Türkiye'ye geldiğinde, kendisine verilen kazı izninin iptal edildiğini öğrenir. Yeni kazı izni Alman Hugo Winkler'e verilir.

Kazı izninin kendisinden alınması üzerine hayal kırıklığı yaşayan Garstang 1907 yılında Orta ve Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Suriye'ye doğru kendisine kazacak büyük bir yerleşim yeri aramaya başlar. Seyahatine Ankara'dan başlayan Garstang ilk olarak Boğazköy'ü ziyaret eder. Böylece Hitit başkentinde yeni başlayan kazıları ilk kez belgeleme fırsatı bulur. Boğazköy'den sonra Alacahöyük'te devam eden kazı alanını ziyaret ettiğini sergide bulunan fotoğraflardan ve yine kendisinin 1908 yılında *University of Liverpool Annals of Archaeology and Anthropology* adlı dergide yayınlanan '*Notes on a Journey through Asia Minor*' adındaki yazısından anlıyoruz. John Garstang'ın 1907 yılında yaklaşık iki ay süren Anadolu gezisine kişisel fotoğrafçısı olan Alman Horst Schliephack'da katılır ve sergi ile kitaba konu olan bütün fotoğrafları çeker.

Kitapta yer alan üçüncü makalede bu dönemde yapılan kazıların nasıl finanse edildiği konusunda ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Örneğin Garstang'ın Liverpool'da şehrin ileri gelenlerinden oluşturduğu ve 'birlik' adını verdiği komitelerin olduğu ve bu komitelerin gemicilik ve sanayi gibi alanlardaki varlıklı şahıslardan oluştuğu dile getirilmektedir. Garstang tarafından oluşturulan bu komiteler bir sezonda kendisinin yapacağı kazılara gerekli olan finansal destek ile kendisinin bu işten elde edineceği kazancı belirliyorlar. Ayrıca kazılara katkıda bulunan bu girişimcilere yardımları karşılığında kendi özel koleksiyonlarına eser kazandırmak başta olmak üzere kazılarda ortaya çıkarılacak olan eserlerden kazanç elde ettikleri dile getirilmektedir. Bu nedenlerden dolayı Garstang yaptığı kazılarda bilimsel önceliklerden ziyade kazıların finanse eden bu girişimcileri memnun etmeyi ve ödüllendirmek için eser toplamayı ön plana çıkarmış; örneğin Mısır'da bu nedenle daha çok nekropol alanlarında çalışmıştır. Zamanla bu sponsor ağının tüm İngiltere'ye yayılması ile kazı bütçesi artmış ve 'hami-müşteri' ilişkisini ortaya çıkarmıştır. Eser toplamak Garstang'ın tek önceliği haline gelmiştir.

Kitapta yer alan dördüncü makalede John Garstang'ın 1907 yılında gerçekleştirdiği Anadolu seyahati, 1908 ile 1911 yılları arasında Sakçegözü'nde bulunduğu dönemdeki çalışmaları ve University of Liverpool Garstang Museum of Archaeology'nin arşivinde yer alan fotoğrafların hem teknik hem de estetik açıdan bir değerlendirmesi yer almaktadır. 1907 yılında çekilen ve bir kısmı sergi kitabı kataloğunda yer alan fotoğraflar 1900'lerin başında Anadolu'da yaşayan halkın kılık kıyafetlerini, yaşam koşullarını yansıtmaları açısından tarihsel bir önem arz eder.

Beşinci bölümde Garstang'ın 1908 ile 1911 yılları arasında gerçekleştirdiği Sakçegözü kazılarına ilişkin Osmanlı arşivlerinde bulunan yazışmalar; altıncı bölümde Sakçegözü'ndeki kazılarda ortaya çıkarılan saray giriş kapı kabartmalarının keşif süreci, restorasyonu ve son olarak da Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne nakledilişi ve sergilenmeleri süreci kısaca anlatılmaktadır.

Ayrıca kitapta bulunan diğer yazılardan Garstang'ın Ankara'da İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nü kurma süreci ve son olarak da Liverpool Üniversitesi arşivinde bulunan cam plaka negatiflerinin dijitalleştirilmesi ve kataloglanma sürecinde kullanılan teknik ve yöntemler hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir.

Kitabın ikinci bölümünde ise Garstang'ın 1907 yılında Anadolu'ya yaptığı seyahatinde çektiği görüntüler ile 1908 ve 1911 yılları arasında Sakçegözü'nde gerçekleştirdiği kazıdan seçilmiş bir katalog yer almaktadır.

Sonuç olarak kitap 1900'lü yılların başlarında ve öncesinde Anadolu'da dahil olmak üzere Yakın Doğu'da çalışan arkeologların arazi çalışmalarını nasıl finanse ettikleri, motivasyonları, devlet bürokrasi ile olan ilişkileri ve çalışma koşullarını göstermesi açısından önemlidir. Ancak John Garstang'ın Anadolu arkeolojisine en büyük katkısı seyahatlerinde ve çalışmalarında belgeleme yöntemi olarak fotoğrafı kullanmasıdır. Bu nedenle John Garstang'ın hem kurucusu olduğu hem de emekli olana kadar çalıştığı Liverpool Üniversitesi'nde günümüze kadar korunmuş olan slaytlar tarihi ve arkeolojik bakımdan büyük bir öneme sahiptirler. Bu kitap ve sergi vesilesi ile bu fotoğraf ve slaytlar ilk kez Türkiye'de daha geniş halk kitlelerine, arkeoloji ve tarih meraklılarının hizmetine sunulmaktadır.

Kaynakça:

- Garstang, J.
 1908 "Notes on a Journey through Asia Minor" *University of Liverpool Annals of Archaeology and Anthropology* Vol.1: 1-12.
 1910 *The land of the Hittites*, London.
 1929 *The Hittite Empire*, London.
 Garstang, J.B.E. – O.R. Gurney
 1959 *The Geography of the Hittite Empire*, London.

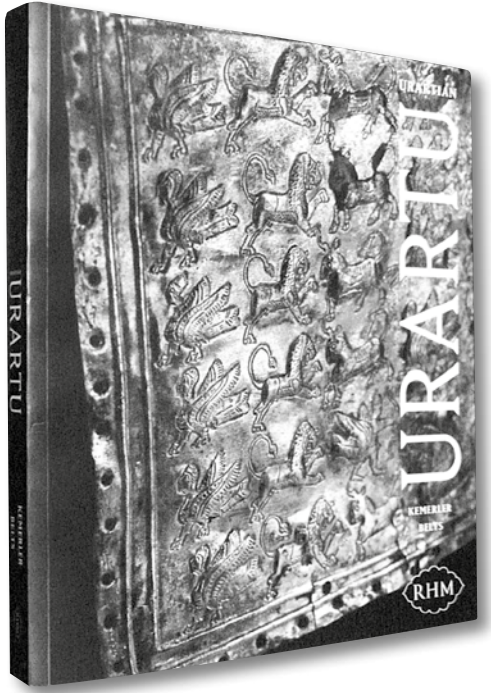
Ali Çiğci

Çavuşoğlu, R., *Urartu Kemerler/Urartian Belts, Rezan Has Müzesi Yayınları, İstanbul, 2014. 201 sayfa, 33 levha, 1 harita, 2 tablo.*

Bu çalışmada, Rezan Has Müzesi'nde bulunan Urartu metal kemerleri, çeşitli bilim insanlarının kemerler üzerine yayımlanmış oldukları eserlerde göz önünde bulundurulmuş ve yeniden incelenmiştir. Türkçe ve İngilizce hazırlanmış olan eser Rafet Çavuşoğlu tarafından kaleme alınmış ve Rezan Has Müzesi tarafından yayımlanmıştır.

Kitap, içindekiler listesi ile başlamakta, Rezan Has Müzesi Danışma Kurulu Başkanı Ahu Has'ın sunuşu, yazara ait önsözün ardından giriş bölümü ile devam etmektedir. Bunları Yakındoğu'da kemerlerin tarihsel gelişimi, Urartu kemerleri, Rezan Has Müzesi'ndeki Urartu kemerlerinin tipolojisi, bezeme örgeleri, sosyo-kültürel yapı, karşılaştırma ve tarihleme üzerine bölümleri izler. Daha sonra sonuç, katalog, levhalar ve kaynakça ile kitap sona erer.

Birinci ana bölüm "Giriş" de Urartu devletinin siyasi tarihi, coğrafyası, mimarisi, dini ve ölü gömme gelenekleri hakkında genel bilgi verildikten sonra kitabın konusu tanıtılmıştır.

İkinci ana bölüm “Yakındoğu’da Kemerlerin Tarihsel Gelişimi” olarak adlandırılmıştır. Araştırmacı konuyu incelemeyen önce, bu alanla ilgili Neolitik dönemden Demir Çağ sonuna kadar yapılmış çalışmaları genel bir araştırma tarihçesi kapsamında vermiştir. Bu noktada kitap, Urartu dışında farklı tarihsel dönemlerdeki kemerleri araştırarak kişiler için yol gösterici niteliktedir.

Üçüncü ana bölüm “Urartu Kemerleri” 2 alt başlıkta ele alınmıştır. “Malzeme ve Teknik” isimli alt başlıkta Urartu kemerlerinin üretiminde kullanılan malzeme ve tekniklere açıklık getirilmiştir. “Bezeme Düzenleri” alt başlığında ise geniş, orta ve dar kemerlerde kullanılan bezeme düzenleri incelenmiştir. Nitekim geniş ve orta genişlikteki kemelerde bezemelerin orta noktadan uç kısımlara doğru; dar kemerlerde ise uç kısımdan orta noktaya doğru bir düzen izlediği kanısına varılmıştır.

Dördüncü ana bölüm “Rezan Has Müzesi’ndeki Urartu Kemerlerinin Tipolojisi” 3 alt bölüme ayrılmıştır. Bunlar; Geniş Kemerler, Orta Genişlikteki Kemerler ve Dar Kemerler’den oluşur. Bunlardan ilki “Geniş Kemerler”; Kült ve Tören Sahneleri, Av Sahneleri, Kabarık Nokta Bezemeliler diye alt başlıklara ayrılmıştır. İkincisi, “Orta Genişlikteki Kemerler” 12 alt başlık içermektedir; Av Sahneleri, Savaş Sahneleri, Karışık Figür Bezemeliler, Mitolojik Yaratık bezemeliler, Hayvan Bezemeliler, Tanrısal Bezemeliler, Diyagonal Bezemeliler, Kabarık Nokta Bezemeliler, Zigzag Bezemeliler, Spiral Bezemeliler, Bezemesizler, Diğer Bezemeliler. Üçüncüsünü oluşturan “Dar Kemerler” ise 2 alt başlıkta ele alınmıştır. Bunlar; Ziyafet Sahneleri, Geometrik ve Bitkisel

Bezemeliler’dir. Çalışma, bugüne kadar ayrıntılı bir tipolojisi yapılmayan Urartu kemerlerine, bu anlamda önemli bir katkı sağlamıştır.

Beşinci ana bölüm “Bezeme Örgeleri” şeklinde isimlendirilmiştir. 5 alt bölümden oluşmaktadır. Bunlar; Tanrı Figürleri, İnsanlar, Mitolojik Yaratıklar, Bitkisel ve Geometrik Motifler ile Hayvanlardır. “Mitolojik Yaratıklar” 2 alt başlıkta incelenmiştir. Bunlar; İki Ayaklı Mitolojik Yaratıklar ve Dört Ayaklı Mitolojik Yaratıklar’dır. “Hayvanlar” 9 alt başlık ile aktarılmıştır; Aslan, Boğa ve İnekler, Atlar, Koyun ve Keçiler, Geyikler, Kuşlar, Balıklar, Tavşanlar, Develer, Yılanlar. Bu bölümde araştırmacı ikonografik değerlendirmenin yanı sıra figür ve motiflerin kemerler üzerindeki kullanım amaçları ve anlamlarına da açıklık getirmiştir.

Altıncı ana bölüm “Sosyo-Kültürel Yapı” 3 alt başlıkta incelenmiştir. Bunlar; Sosyo-Ekonomik İçerikli Sahneler, Dini İçerikli Sahneler ve Askeri İçerikli Sahnelerdir. “Sosyo-Ekonomik İçerikli Sahneler” ziyafet, eğlence, av ve tekstil üretimi olarak sınıflandırılmıştır. “Dinsel İçerikli Sahneler” av ve savaş, ziyafet, kutsal ağaç seramonileri, libasyon, mitolojik figürler ve tanrı figürleri olarak gruplandırılmıştır. “Askeri Sahneler” ise resmi tören geçişi, düşman askerleriyle yapılan savaş, ve av-savaş sahnelerinin iç içe betimlenmesi olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu bu bölümlerde zaman zaman etnoarkeoloji de yapılmıştır. Çalışmada böyle bir bölümün yer alması esere farklı bir zenginlik kazandırmıştır.

Yedinci ana bölüm “Karşılaştırma ve Tarihleme” dir. Yapılan karşılaştırmada kemerler üzerine yansıyan konular ve figürlerde Assur etkisinin olduğu belirtilmiştir. Kemerlerin tarihlendirilmesi ise yazıtlar, bezeme düzeni, figürlerin stil gelişimi, yeni bezeme örgelerinin ortaya çıkışı ve bazı bitkisel örgelerin tarihi süreç içindeki gelişimi baz alınarak yapılmıştır.

Sekizinci ana bölümü “Sonuç” oluşturur. Bu bölümünde, yazar genel bir değerlendirme yapmış ve metal kemerlerden elde edilen sonuçlara yer vermiştir.

Dokuzuncu ana bölüm “Katalog” olarak isimlendirilmiştir. Katalog yayında incelenen tüm eserleri içermektedir. Nitekim kemerler tipolojideki sıralamaya göre kronolojik olarak dizilmiştir. Bu bölümde her bir eser ölçü, envanter numarası, kısa açıklama ve tarih bilgileri ile tanıtılmaktadır. Yine her bir katalog fotoğraf ve çizimle desteklenmiştir. Bu yönüyle katalogun okuyucular için açık, anlaşılır ve kullanışlı bir biçimde düzenlenmiş olduğunu belirtmek gerekir.

Katalogun ardından kaynakça bölümü yer alır. Kaynakçada Urartu üzerine yayın yapmış ve farklı

uygarlıklarda kemerler üzerine çalışmaları bulunan bilim adamlarının yayımları yer almaktadır. Kitap bu yönüyle, konu üzerine araştırma yapacak kişiler için önem arz etmektedir.

Eser, Urartu kemerlerini her yönü ile inceleyen oldukça geniş kapsamlı çalışmalardan biridir. Çalışma sadece içeriği ile değil, aynı zaman da görsel açıdan da oldukça çarpıcı niteliktedir. Urartu arkeolojisi araştırmalarındaki önemli bir boşluğu dolduran kitap, bilim insanı, öğrenci ve her kesimden ilgili kişiler için âdeta bir başucu kaynağıdır.

Bilcan Gökce

Goody, J., *Tarih Hırsızlığı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014 (3. Basım)

Cambridge Üniversitesi St John's College emekli öğretim üyesi olan J. Goody'nin bu eseri (Özgün adı: *The Theft of History*, Cambridge University Press, 2006³) dilimize Gül Çağalı Güven tarafından çevrilecek, İş Bankası Kültür Yayınları aracılığıyla kazandırılmıştır.

Goody bu eserinde, Avrupa merkezci tarih yazımına eleştirel bir bakış açısı getirerek Marx, Weber, Braudel, Moses Finley gibi kuramcı ve tarihçilerin ortaya koydukları düşünceler üzerinden hareketle bu tutumun hatalarını ortaya koyuyor. Batı-Doğu karşıtlığının yerine, farklı kültürleri bir arada incelemeyi olanaklı kılan yeni bir karşılaştırmalı yöntem öneriyor.

Kitap üç ana başlık altında konuyu ele alıyor: *I. Sosyo-Kültürel Bir Soyağacı*, *II. Üç Akademik Bakış açısı ve III. Üç Kurum ve Değerler*.

Birinci bölüm kendi içinde dört ana başlığa ayrılıyor. *1. Kim Çaldı? Ne Çaldı? Zaman ve Mekân* başlığı altında, 19. yy'ın başından itibaren sömürgeci fetihler ve Sanayi Devrimi sonucu Batı Avrupa'nın dünyanın geri kalanındaki faaliyetleriyle dünya tarihinin kurgulanmasında egemen olduğu ve zaman, mekan ve dönemselleştirmenin Batı tarafından belirlendiği ifade ediliyor. *2. Antikçağın İcadı* başlığı altında, Klasik Antikçağ'ın Bronz Çağı Öncesi Asyalı öğelerden ayrılarak ele alınması, demokrasi kavramı söz konusu olduğunda antik Yunan ve Roma'nın çağdaş siyasetin temelini oluşturduğu ve ticaret ve pazar gibi sonradan "kapitalizm"i belirleyen bazı ekonomik özelliklerin günümüze kadar gelen farklı evreleri arasında ayırım gözeterek ele alınışıyla ortaya koyulan kavramların yeni dünyanın (temelde Avrupa'nın) başlangıcını oluşturduğu tezi üzerinde durmakta; Akdeniz ticaretinin büyüklüğünü göz önüne alarak, antikçağ ekonomisini (veya toplumunu) yalıtılmış bir şekilde incelemenin

yanıltıcı olacağını vurgulayarak, alfabe, ekonomi, siyaset ve din konularını ele alarak bu tezin hatalarını ortaya koymaktadır. *3. Feodalizm: Kapitalizme Geçiş mi Yoksa Avrupa'nın Çöküşü ve Asya'nın Egemenliği mi?* başlığı altında, feodalizmin kapitalizme geçiş ve Batı'nın gelişiminde "ilerici", diğer toplumların ulaşmadığı bir evre olarak görülmesi anlayışına karşı, "Karanlık Çağ", Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı, Hristiyanlıkla birlikte Batı'daki kent kültürünün gerileyişi buna istinaden, sözü edilen dönemlerde Doğu'daki gelişmelerin Batıyı geride bıraktığı düşüncesinden hareketle, Eskiçağ ve Ortaçağ'daki, özellikle tarım ve buna bağlı olarak teknolojiadaki gelişmeleri ve Akdeniz ticaretinin yeniden canlanmasıyla ekonomik ve bilimsel olarak Batı'nın gelişmeye başlaması ele alınarak, Feodalizm'in ortaya çıkışı zamansal olarak araştırılıyor. Bu bağlamda, Feodalizm'i ileri bir aşama olarak görmenin aşırıya kaçmak olduğu ifade ediliyor. Son olarak da, çeşitli toplumlardaki feodalizm kavramı tartışılıyor. *4. Asyalı Despotlar ve Toplumlar, Türkiye'de mi Başka Yerde mi? Başlığı altında*, Batı'nın Osmanlı Türkiye'sini despot olarak anlayışı ve bunun nedenleri; bu görüş karşısında despot olarak tanımlanan doğunun Bronz Çağı uygarlıklarının varisi oluşu ve Batı ile Doğu'nun farklı algılanmasına neden olan durumlar Türkiye üzerinden bir değerlendirmeye ele alınıyor. Osmanlı'nın ateşli silah sanayisi, tarım, ticaret, üretim gibi olgular ele alınarak, Avrupa merkezci görüşün aksine tüm bunların Avrupa ile benzerliklerinin olduğu ortaya koyuluyor.

İkinci bölüm kendi içinde üç ana başlığa ayrılıyor: *1. Rönesans Avrupa'sında Bilim ve Medeniyet*, *2.*

“Uygarlık” Hırsızlığı: *Elias ve Mutlakiyetçi Avrupa* ve 3. “Kapitalizm” Hırsızlığı: *Braudel ve Küresel Karşılaştırma*. Bu üç ana başlık altında sırasıyla Joseph Needham’ın *Science and Civilization in China*, Norbert Elias’ın *Prozeß der Zivilization* ve Fernand Braudel’in *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siècle* adlı eserleri, bunların farklı yöntemlerle ele aldıkları Sanayi Devrimi ve Rönesans sonrası Avrupa’nın üstünlüğü konusunu ele alınarak, dünya tarihini çarpıttıkları üzerinde durulan bu görüşler incelenmektedir. Bununla birlikte, bu konu üzerinde eser vermiş diğer başka yazarların eserleri de örneklenerek konu geniş bir perspektiften ele alınmakta ve Avrupa merkezci görüş eleştirilmektedir. İlk başlık altında, Needham’ın Avrupa Merkezci bakışının aksine Çin’deki yönetim biçimi ve burjuvazinin oluşum süreci, ekonomi ve hukuk alanlarındaki gelişimleri ve “modern bilim” ve bilgi sistemlerindeki içsel özelliklerinin varsayıldığının aksine bu kültürde de Avrupa’dan çok önceleri var olduğu ele alınarak, Doğu’daki bu gelişmelerin Müslüman Asya toprakları üzerinden Avrupa’ya aktarımı ve sonrasında gelişerek Batı’nın Ortaçağ’dan hızla çıkışına yol açtığı ortaya koyuluyor. İkinci başlık altında ise, N. Elias’ın eserinde ele aldığı uygarlığın tamamen Avrupalı olduğu tezi Çin, Japonya ve diğer doğu kültürlerinden örneklerle sorgulanıyor. Üçüncü başlık altında da, Batı’nın üstünlüğünü temel alan, önde gelen araştırmacıların kapitalizmle ilgili çalışmaları incelenerek, Braudel’in bu konudaki yaklaşımı ele alınmaktadır.

Üçüncü ve son bölüm de üç ana başlığa ayrılmaktadır. 1. *Kurum Hırsızlıkları. Kentler ve Üniversiteler* başlığı altında, kentler ve üniversitelerin (yüksek öğretim kurumlarının) Avrupa’da Doğu’daki örneklerine nazaran benzersiz oluşlarını savunan Avrupa Merkezli bakış açısına karşı Doğu’daki örneklerle karşılaştırmalı bir inceleme yapılıyor. 2. *Değerlerin Sahiplenilmesi: Hümanizma, Demokrasi ve Bireycilik* başlığı altında, Avrupa’nın hümanizma, demokrasi ve bireycilik kavramlarının Batı’nın kendi özgül tarihlerinin bir parçası görüşü ele alınarak, diğer toplumlardaki temsillerinin nasıl göz ardı edildiği ortaya konuyor. Bunu yaparken tüm bu kavramların Batı tarafından nasıl algılanıp uygulamaya koyulduğu ve Doğu toplumlarına da, örneğin demokrasi kavramında olduğu gibi, kendi siyasi ve ekonomik menfaatlerine yarayacak şekilde nasıl uyguladıkları ayrıntılarıyla incelenerek eleştiriliyor. 3. *Çalınan Aşk: Avrupalıların Duygular Üzerinde Hak İddiaları* başlığı altında, bazı değer ve kurumlar üzerinde hak iddia eden Avrupa’nın aşk konusunda da bu iddiasını sürdürmesi; aşkın bireysellik, özgürlük ve modernleşmeyle ele yürüdüğü ve ayrıca, Hristiyanlıktaki sevgi ve hayırseverlik duygularının da etkisiyle de Avrupa’da keşfedildiği görüşüne karşı

antik çağlardan beri süre gelen ve doğu kültürlerinin edebiyat eserlerinde, özellikle şiirde, kendini gösteren aşkın varlığı ve bunun da Endülüs ve İslam şairlerinin etkisiyle Avrupa’ya sirayet ettiği ele alınıyor.

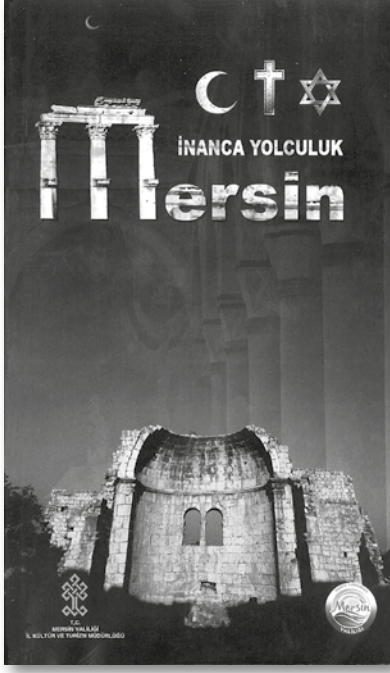
Kitapta bir de *Son Sözler* adlı bir bölüm yer almaktadır. Yazar burada, kitapta yer alan bölümlerde ele aldığı konulara dair son değerlendirmeleri yapmakta; Avrupa Merkezci bakış açısıyla, kendi köklerini izlemek için teleolojik bir tarih anlayışıyla “kapitalizm”den yola çıkarak “mutlakiyetçilik”e, “feodalizm”e ve antik çağa doğru Avrupa kıtasıyla sınırlandırılmış ve bunun dışında kalan dünyayı göz ardı etmiş araştırma yöntemlerinin sakıncalarını ve yanlışlarını ortaya koyarak, Bronz Çağı’ndan itibaren Yakındoğu, Asya ve Avrupa’daki kent devletleri ve uygarlıkların bir bütün olarak ele alınması gerektiği savunulmaktadır.

Hüseyin Köker

Özyıldırım, M. (Ed.), Akçay, T. (Fot. Ed.), *İnanca Yolculuk Mersin, Mersin Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay., Mersin 2015, 124 sayfa, 94 renkli ve siyah beyaz fotoğraf.*

Eski Çağ’dan bugüne Mersin, çeşitli dinlere inanan toplulukların yaşam alanıdır. Editörlüğünü Mersin Ü. Arkeoloji Bölümü’nden Okt. Murat Özyıldırım’ın fotoğraf editörlüğünü Gazi Ü. Arkeoloji Bölümü’nden Dr. Tuna Akçay’ın yaptığı, Bilim Kurulu’nu Prof. Dr. Emel Erten, Prof. Dr. Gülgün Köroğlu, Doç. Dr. H. Sibel Ünalın, Okt. Murat Özyıldırım’ın oluşturduğu *İnanca Yolculuk Mersin* adlı kitap, kentin erken dönemlerinden itibaren tek Tanrılı inanca sahip topluluklarını, önemli kişilerini ve günümüze ulaşan dini yapılarını, kısa bölümler şeklinde sunar.

Mersin Valisi Özdemir Çakacak’ın önsözü ve editör M. Özyıldırım’ın giriş yazısının ardından Kl. Filolog Sevim Ayteş Canevello’nun “Eski Çağ’da Kilikia’da Yahudiler” başlıklı yazısı, bölgede erken dönemlerden itibaren Yahudi varlığını aktarması bakımından ilginç. Arş. Gör. Yavuz Yeğin’in yazdığı “Eski Çağ’da Kilikia’da Hristiyanlar” bölümü, MS 1. ve 6. yy’lar içerisinde Hristiyanlığın bölgedeki gelişimini anlatmaktadır. Yrd. Doç. Dr. Songül Ulutaş, “Mersin ve Çevresinin Müslümanlaşma Süreci” adlı çalışması ile Mersin’e Müslümanların gelmesini ele alır ve Doğu Roma - İslam mücadelesi ile birlikte bölgeye yapılan göçleri değerlendirir. Ulutaş, “Mikdad Bin Esved” başlıklı çalışmasında da bölgeye gelen ilk Müslümanlardan Mikdad Bin Esved hakkında bilgi veriyor. Prof. Dr. Şerife Yorulmaz, “19.-20. yy’larda Mersin’e Yerleşmiş Gayrimüslim ve Yabancı Tebaa” başlıklı çalışmasında, gayrimüslimlerin 1830’dan itibaren kente gelişleri incelemektedir. Doç. Dr. H. Sibel

Ünalın'ın kaleme aldığı "Mersin Eski Cami", kentin ilk camisi olan Eski Cami'nin mimarisi üzerinedir. Mersin'in iki kilisesini konu eden Prof. Dr. Candan Ülkü "Aziz Mikhail ve Cebrail Kilisesi" adlı çalışmasıyla Arap Ortodoks Kilisesi'ni konu ederken, "Latin Katolik Kilisesi" yazısında bu kiliseyi mimari olarak incelemektedir.

Okt. Murat Özyıldırım, "Silifke'nin Unutulmayan Değeri: Azize Thecla" adlı çalışmasında, Hıristiyanlığın ilk kadın *martyri* Thecla'nın yaşam öyküsünü mucizelere de yer vererek konu etmektedir. Öğr. Gör. Tuna Akçay'ın yazdığı, "Silifke Azize Thecla Kutsal Alanı (Meryemlik)" bölümünde Thecla'nın yaşadığı mağara-kilise, arkeolojik veriler açısından değerlendirilmektedir. Özyıldırım'ın yazdığı "Cennet Cehennem Obruğu Meryem Ana Kilisesi" bölümü, yapının tarihi ve mimarisi hakkında bilgiler verir. Doç. Dr. H. Sibel Ünalın'ın "Silifke Alâeddin Camisi" bölümünde caminin mimarisi anlatılmakta ve önerilerin aksine, Karamanoğulları Dönemi eseri olduğu vurgulanmaktadır. Ardından Prof. Dr. Candan Ülkü'nün hazırladığı "Silifke Reşadiye Camisi" bölümü, Silifke'deki caminin özellikleri aktarılmaktadır.

Prof. Dr. Emel Erten, "Zeus Olbios Tapınağı: Hellen Tapınağından Hıristiyan Bazilikasına Dönüşüm" başlıklı bölümüyle kitapta yer almaktadır. Erten, MÖ III. yy'a tarihlenen Zeus Olbios Tapınağı'nın tarihsel süreç içindeki değişimini, mimari özelliklerini ve Korinth düzeni bakımından önemini anlatmaktadır. Okt. Murat Özyıldırım'ın "Olba Manastırı"

bölümü, Olba'nın Erken Hıristiyanlık Dönemi'ndeki önemli dinsel yapısı olan manastırın tarihi ve kazılarla ortaya çıkan yeni mimari planını incelemektedir. Ark. Ümit Çakmak, "Cambazlı Kilisesi" yazısında yapının arkeolojik durumu hakkında bilgi vermektedir. Ark. Abdülbari Yıldız'ın "Danyal Peygamber" adlı çalışması, Tarsus'ta makamı bulunan Danyal peygamberin hayatını aktarmakta, Yıldız, "Tarsus Makam-ı Danyal Camisi" bölümüyle de caminin geçirdiği değişimler, mimarisi ve yapılan kazıya dair bilgileri içermektedir. Yrd. Doç. Dr. Ayhan Hira tarafından kaleme alınan "Klasik Dinî Kaynaklarımızda Ashâbu'l-Kehf Kıssası ve Tarsus" ve "Tarsus Ashâbu'l-Kehf Mağarası" bölümleri, Ashâbu'l-Kehf konusunu ve bahseden yazılı kaynakları irdelemektedir.

Prof. Dr. Gülgün Köroğlu tarafından kaleme alınan "Tarsuslu Paulus" bölümü, Hıristiyanlık için çok önemli bir ismin hayatını ve mektuplarını okura sunuyor. Ark. Ümit Çakmak, "Tarsus Aziz Paulus Anıt Müzesi ve Paulus Kuyusu" yazısında, kiliseden müzeye çevrilen yapının mimari özelliklerini aktarıyor. Prof. Dr. Salim Aydüz'ün kaleme aldığı "Bilâl-i Habeşî" adlı çalışma, Hz. Muhammed'in ilk müezzini olan Bilâl-i Habeşî'nin hayatının önemli noktalarını ortaya koyuyor. Çalışmayı, Doç. Dr. H. Sibel Ünalın'ın "Tarsus Bilâl-i Habeşî Mescidi" adlı, 1519'da inşa edilen yapıyı incelediği yazısı izliyor. Prof. Dr. Salim Aydüz'ün "Tarsus'ta Vefat Eden Abbasilerin Büyük Halifesi Me'mun" yazısı, filozof ve hükümdar Me'mun'un hayatını konu ediyor. Doç. Dr. H. Sibel Ünalın'ın "Tarsus Ulu Cami" başlıklı yazısı, "Cami-i Nur" adıyla da anılan yapıyı inceliyor.

Prof. Dr. Gülgün Köroğlu'nun kaleme aldığı "Alahan Manastırı (Kocakalesi)" çalışması, MS 5. - 6. yy'da inşa edilen manastırın mimari özelliklerini ve yazılı kaynaklardaki yerini ayrıntılı olarak okura sunar. Doç. Dr. H. Sibel Ünalın tarafından kaleme alınan kitabın son bölümü "Mut Lâl Ağa Camisi" başlığını taşımakta, medrese ve hamam ile birlikte külliye oluşturan caminin mimari unsurları hakkında bilgiler verir.

Sonuç olarak İnanca Yolculuk Mersin kitabı, Mersin genelinde erken dönemlerden başlayarak Yahudi, Hıristiyan, İslam izlerini gerek yapılar gerekse kişiler bağlamında yazılı kaynakların, arkeolojik verilerin ışığında okura sunması bakımından önemlidir. Öte yandan fotoğraf seçkisinin tamamen sanatçıların çalışmalarından yapılması, bilgilerin yanı sıra kitaptaki görsellerin değerini de ortaya koymaktadır.

Murat Özyıldırım

Arkeoloji Dünyasından

Amarna Arşivi

Amarna arşivi, Mısır'ın kalbi olan Nil Nehri'nin doğu yakasındaki Kahire'nin 300 km kadar güneyinde yer alan Tell-El Amarna kasabasında keşfedilir (Res. 1). Arşiv'in bulunuş hikâyesi kesin olmamakla birlikte bir rastlantı sonucu olduğu bilinmektedir. Kesin olarak bilinen ise, 1887 yılının sonlarına doğru çivi yazılı tabletlerin satışa çıkarıldığıdır. Satışa çıkarılan bu tabletleri daha sonra Berlin Müzesi koleksiyoncularından satın alır.

Res. 1 – Tell-El Amarna'dan bir görüntü (Google Earth)

1891 yılında İngiliz Arkeolog William Flinders Petrie, Tell-El Amarna'da kazıya başlar ve arşivin geri kalan kısmını bularak, Arşiv'in gizemini ortaya çıkarır. Arşiv, MÖ 14 yy'da Mısır'da hüküm süren, 18. Hanedan üyeleri III. Amenhotep, IV. Amenhotep yani, bilinen adıyla Akhenaton, tartışmalı olarak da Smenkhare ve Tutankamon Dönemine ait yazışmaları içerir. Tell-El Amarna'da bulunan bu çivi yazılı tabletler, bir döneme adını verir ve bu dönem Mısır ve Dünya Tarihi'nde "Amarna Dönemi" olarak adlandırılır. Dönem, firavun IV. Amenhotep'in renkli kişiliği, eşi Nefertiti (Res. 2), firavunun ülke içinde gerçekleştirdiği dinsel reformu ile olduğu kadar Mısır'ın Batı Asya'daki dönemin süper güçleri ve vassalleriyle, yaptığı diplomatik yazışmaları içeren El Amarna Tabletleri (EA) ile de ünlüdür. Firavun IV. Amenhotep, başkenti Teb'den tanrı Aton için kurduğu Akhetaton (Tell-El Amarna)'ya taşdıktan sonra, babasının arşivinde yer alan diplomatik yazışmaları da bu kente getirtir.

Tell-El Amarna'da bulunan mektupların çoğu, MÖ 2. binyılın diplomasi dili olarak kullanılan Akkadçadır. Fakat Mektuplardan bir tanesi Hurrice, diğer iki mektup ise Hititçedir. Arşivden çıkan bu çivi yazılı tabletler bir dönemi aydınlatmakla beraber, tarih

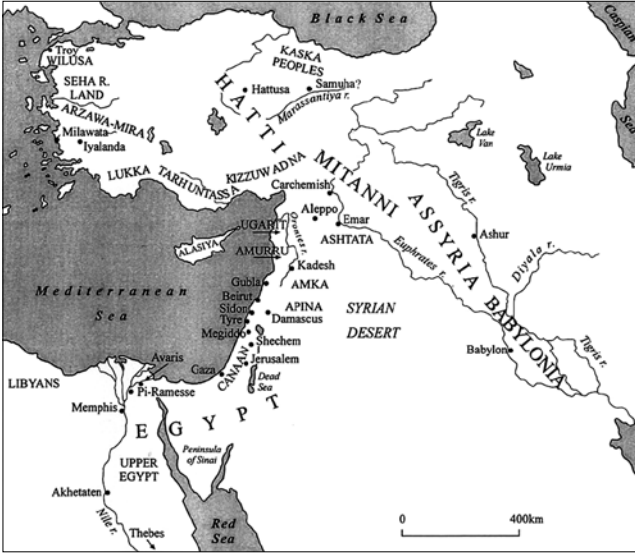

Res. 2 – Akhenaton, Eşi Nefertiti ve çocuklarının tanrı Aton ile betimlenmesi

sahnesinden silinen Hititlerin, Hurrilerin gün yüzüne çıkmasına ve Hititoloji biliminin kurulmasına aracılık etmektedir. Amarna Arşivi'nden çıkan, bu çivi yazılı belgeler bugün Berlin, Louvre, Londra, New York Metropolitan, Kahire Müzelerindedir.

Amarna Arşivi toplam 382 parçadan oluşup, Mısır'ın Aşşur, Babil, Hitit, Mittani, Alaşiya, Arzawa gibi eşit güçler arasındaki paritetik yazışmalarını, Firavun'un vassalleriyle yaptığı yazışmaları, epik hikâyeleri ve tanrı listelerini içerir. Amarna arşivinden çıkan yazışmalar incelendiğinde tabletlerin genel olarak dört bölümden oluştuğu anlaşılır.

- 1) Giriş Bölümü: Mektubu gönderen kişinin ve mektubu alan kişinin adlarının ya da unvanlarının yer aldığı bölümdür.
- 2) Selamlama Bölümü: Kralların birbirlerine iyi dileklerini sundukları bölümdür. Bu bölümünde sadece eşit güçler birbirlerine iyi dileklerini sunmaktadır. Firavunun vassallerine yazdığı mektuplarda selamlama formu bulunmaz. Bu bölümde firavun vassal krala iletmek istediği mesajı iletir. Bağlı krallıkların yazdığı mektupların selamlama bölümünde ise, vassal kral firavuna iyi dileklerini sunduğu, daha sonra sadakatini dile getirdiği görülür.
- 3) Mektubun Konusu: Mektubun en önemli bölümüdür. Dönemin büyük devletlerinin yazdığı mektupların bu kısmında genellikle bölgeler arası ticaret, devletlerarası ittifak ya da hanedanlar arasındaki diplomatik evlilikler ve devletlerarasındaki siyasi rekabet yer almaktadır. Vassal krallar ise, tabletlerin bu bölümünde çevrelerinde meydana gelen siyasi olayları rapor eder ve diğer vassallerin güvenilmez olduğunu belirtir.

Res. 3 – MÖ. 2. binyıl Yakındağı haritası (Bryce 2005)

4) Kolofon: Mektubun son kısmıdır. Mektupların bu kısımda, eşit güçlerin birbirlerine hediye gönderdiği, ancak firavun ve vassaller arasındaki yazışmalarda firavunun hediye göndermediği aksine hediye talep ettiği görülür.

Arşivde yer alan 1-44 arasındaki yazışmalar, Mısır'ın; Aşşur, Babil, Alaşiya, Arzawa, Mittani ve Hitit gibi dönemin önemli güçleriyle yaptığı yazışmaları içerir (Res. 3). Arşivin geri kalan kısmı ise, Firavun'un vassallerine yazdığı mektuplar, Epik hikayeler ve tanrı listelerini içerir. Yazışmalarda eşit kralların birbirlerine "Kardeşim" diye hitap ettiği görülür. Mektuplardan, dönemin süper güçlerinin diplomatik evlilikler aracılığıyla siyasi ittifaklar kurdukları, yaptıkları bölgeler arası ticaretle bölgenin zenginliklerini paylaştıkları anlaşılmaktadır.

Arşivin tamamı incelendiğinde ise, mektupları alan tarafın genelde firavun olduğu anlaşılır. Mektubun alıcılarından firavun III. Amenhotep, Mısır İmparatorluk Dönemi'nden itibaren devam eden politikasını sürdürerek, diğer krallar ile iletişim halinde olduğu, buna karşın ardılı IV. Amenhotep'in ise, ülkesine yerleştirmeye çalıştığı tek tanrılı din ile meşgul olup, mektuplara cevap vermeyip, dönemin diplomasi kurallarına uymadığı anlaşılmaktadır.

Babil-Mısır Yazışmaları

Babil Ülkesi, günümüzde Irak olarak bilinen bölgenin güneyini tanımlamak için kullanılır ve kabaca kuzeyde Bağdat'tan, güneyde Basra Körfezi'ne kadar uzanan bölgede yer alır. Bölge tarım ürünleri açısından zengin olup, ticari açıdan önemli bir yere sahiptir. Erken dönemlerden itibaren Babil Ülkesi ile Yakın Doğu'nun diğer bölgelerini bağlayan geniş bir ticaret ağı vardır.

Amarna Dönemi'nde Babil, Kassit Hanedanlığı tarafından yönetilmektedir. Amarna Arşivi'nden ele geçen mektuplarda, bölgenin zengin tüccarlarının Suriye, Doğu Akdeniz Bölgesi, Anadolu ve Mısır ile yoğun bir ilişki içinde olduğu görülmektedir.

Amarna arşivinden çıkan Mısır-Babil yazışmaları EA 1- EA 14 numaralı mektuplar arasında yer alır.

EA 1-5: I.Kadaşman-Enlil- III. Amenhotep

EA 6-14: II. Burnaburiaş- IV. Amenhotep (Akhenaton)

Mektuplarda genelde, iki hanedan arasında gerçekleşmiş ve gerçekleşecek olan politik evliliklerden, bölgeler arası ticareten ve firavun IV. Amenhotep'in bazı ihmallerinden bahsedilir. Bu duruma örnek vermek gerekirse, EA 7 numaralı mektupta Babil kralı, firavuna şu şekilde yazar "Ama kardeşim bana göndereceği altın hizmetlisine devretmemeli. O işi kardeşim kendisi denetlemeli ve kendisi mühürlmeli ve göndermeli. Kardeşim gönderdiği altın denetlememiş. Onu kardeşimin memuru mühürlemiş ve göndermiş. Bana gelen 40 mina altını (20 kg) fırına koyduğumda [x] mina gelmediğine yemin ederim" (EA7).

EA 9 numaralı mektupta ise, devletlerarası rekabet konu alınır. Babil kralı II. Burnaburiaş'ın firavuna yazdığı mektupta firavunun Aşşur kralı I. Aşşur-Ubalit ile kurduğu diplomatik ilişkiden rahatsızlık duyduğunu belirtir ve Aşşur ile olan ticari ilişkisini bitirmesini ister: "Şimdi, Aşşurlu vassallerimle ilgili olarak onları sana ben göndermedim. Neden kendi bildiklerince senin ülkeneye geldiler? Eğer beni seviyorsan, hiçbir şey yapmazın. Onları eli boş bana gönderirsin" (EA 9).

Aşşur-Mısır Yazışmaları

Aşşur Ülkesi, Kuzey Mezopotamya'da yer alan, hem kültür tarihi hem de siyasi tarih açısından önemli bir yere sahiptir. Bu devlet, zaman zaman siyasi dengelerin değişmesi sonucu gücünü kaybetse de tekrar Ön Asya'nın hâkim gücü konumuna gelir. Eski Aşşur krallığı MÖ 2. binyılın ilk yarısında I. Sargon ve Naram-Sin Dönemleri'nde yapılan askeri faaliyetlerle ön plana çıkar. Fakat kent, Anadolu ile kurulan organize ticaret faaliyetlerini yürütmesiyle, bu sayede Anadolu'nun yazı ile tanışmasına aracılık etmesi ile daha da önemli hale gelir. Fakat Aşşur Devleti, 1500'lü yıllardan itibaren Ön Asya'da söz sahibi olan Mittani Devleti'nin vassali olur ve bu durum Hititlerin rotasını Mittani Devleti'ne çevirene kadar devam eder. Mittani Devleti'nin, Hitit devletinin saldırıları sonucunda zayıflamasıyla birlikte, Aşşur Devleti kral I.Aşşur-Ubalit Dönemi'nde, tekrar merkezi bir güç olarak bölgede kendini gösterir. Ülke içindeki bu kalkınma sonucunda, tekrar büyük güçler çerisinde, kendisine yer bulur. Bu durum Amarna Arşivi'nde yer

alan Aşşur-Mısır yazışmalarını içeren EA 15 ve EA 16 numaralı metinlerden de öğrenilir.

EA 15: I. Aşşur-Ubalit- IV. Amenhotep?

EA 16: I. Aşşur-Ubalit- IV. Amenhotep?

15 numaralı mektup, I. Aşşur-Ubalit'ten, Mısır firavununa gönderilir. Mektupta Aşşur kralı, kendisinden önceki kralların, Mısır ile ilişkisi olmadığını ifade eder ve kendisine selamlama hediyesi olarak 1 savaş arabası 2 at ve bir değerli taş gönderir. Mektup'ta Aşşur Kralı'nın, henüz Amarna diploması kurallarının gereği ve büyük devletler arasında kabul görmenin ifadesi olan "Kardeşim" terimini kullanmaz ve kendisini "büyük kral" olarak tanıtmaz. Aşşur kralı kendisinden talep edilmemesine rağmen firavuna hediyeler gönderir. Bu durum EA 16 numaralı mektupta değişmektedir. Aşşur kralı bu mektubunda, Mısır firavununa "Kardeşim" diye hitap eder, kendisini "büyük kral" olarak tanıtır ve bulunduğu statü gereği altın talep eder. Ayrıca firavunun gönderdiği az miktardaki altından da şikâyet ettiği görülmektedir.

Mittani-Mısır Yazışmaları

Amarna Arşivi bu dönemde Ön Asya Coğrafyası'nda önemli bir güç olan Mittani Devleti hakkında da önemli bilgiler vermektedir. Arşivin EA 17- 30 numaralı mektupları Mittani-Mısır yazışmalarını içermektedir.

EA 17-24: Tuşratta- III. Amenhotep

EA 25-30: Tuşratta- IV. Amenhotep/Akhenaton

Amarna Dönemi'nde Mittani tahtında bulunan Tuşratta, yükselmekte olan Hitit ve Aşşur Devletlerine karşı Mısır ile ittifak yapmayı hedefler. Bu hedefi doğrultusunda firavun IV. Thutmosis ile Mittani kralı I. Artatama'nın kurduğu, iki hanedan arasındaki ittifakı devam ettirmek amacıyla, kızı Taduhepa'yı firavun III. Amenhotep ile evlendirir. EA 19'da bu konudan şöyle bahsedilir: "Bütün toprakların ve kardeşimin topraklarının sahibesi tanrıçam Şauşga ve kardeşimin tanrısı Amon, kızımı, kardeşimin arzularına uygun bir şekilde göstereyin."

Ayrıca Tuşratta yazdığı mektuplarda, her iki devletin ortak düşmanının, Ön Asya'da tekrar hâkim güç konumuna gelmeye başlayan Hitit Devleti olduğunu ifade eder ve diğer yazışmalardan da anlaşıldığı gibi Mittani Devleti, Mısır İmparatorluğu ile bu dönemde ittifak halindedir. Bu duruma örnek vermek gerekirse EA 24 numaralı mektupta, "Ben (Tuşratta) Mısır kralyım, sen kardeşim Hurri Ülkesi'nin kralısın" ifadesi yer alır. Bu ifadeyle iki sülale arasındaki ilişkinin doruk noktasına ulaştığı görülür. Benzer bir durum, yıllar sonra I. Dünya Savaşı öncesi Alman kralı ve Rus çarı arasında gerçekleşir. İki lider

Res. 4
Alman İmparatoru
II. Wilhelm-Rus
Çarı II. Nikola
(Kissenger 2014)

üniformalarını değiştirerek ittifaklıklarını ifade ederler (Res. 4), fakat bu ittifak da değişen siyasi koşullardan dolayı çok uzun sürmez. III. Amenhotep Dönemi'nde Mısır-Mittani ilişkileri doruk noktasındayken, IV. Amenhotep devrindeyse, firavunun ülkesinde uygulamaya çalıştığı dinsel reform doğrultusunda dış siyasete ilgisiz kalır. Dolayısıyla Mittani-Mısır ittifakı bozulur ve Mittani Devleti siyasi açıdan yalnız durumda kalır. Mektuplardan birinde bozulan ittifakı okumak mümkündür: "Fakat benim kardeşim babasının söz verdiği gibi altını henüz göndermedi. Sapları altın kaplamalı olan bir ağaç gönderdi. Babanın söylediği hediyeleri de göndermedin. Kardeşimi kızdıracak ne yapmışım bilmiyorum. Kardeşimden hediye aldığım gün bayram yapacağım" (EA 27). Daha sonra ise I. Şuppiluliuma, gerçekleştirdiği İkinci Suriye seferinde, Mittani Devletini Hititlere bağlı bir krallık haline getirir. İlerleyen dönemlerde, Mittani Devleti, bir dönem boyunduruk altına aldığı, Aşşur Devleti tarafından yıkılır.

Arzawa-Mısır Yazışmaları

Amarna arşivinden çıkan Arzawa mektupları ilk olarak 1902 yılında dilbilimci Jorgen Alexander Knudzon tarafından incelenir. Bu iki mektup henüz anlaşılmayan bir dilde yazılmıştı. Farklı şekilde söylenecek olursa çivi yazısı okunabiliyor ancak, dil anlaşılmadığından içeriği hakkında bilgi alınamıyordu. Mektuplarda geçen "Arzawa Ülkeleri" tabirinden dolayı dilin de "Arzawa Dili" olduğu zannediliyordu. Knudzon bu dili çözmeye çalışırken yayınında bu dilin Hint-Avrupa dili olabileceğini yani, bu dilin günümüzde Almanca, İngilizce, İspanyolca gibi dillerle akraba olabileceğini yazar. Fakat Knudzon'un bu görüşü kabul görmez ve Knudzon kısa süre sonra görüşünü geri çekmek zorunda kalır. Okunamayan bu iki tabletin sırrı, 1906 yılında Alman Şark Cemiyeti adına Hugo Winckler

Res. 5
Hitit Çivi Yazısını
çözen Bedrich Hrozny
(Alparslan 2009)

başkanlığında, Çorum İli'ndeki Sungurlu yakınlarında yer alan Boğazköy kazıları sonucunda ele geçen çivi yazılı tabletlerle çözülür. 1915 yılında, Bedrich Hrozny (Res. 5), daha önce Arzawa dili olarak tanımlanan bu dilin, aslında Hititçe olduğunu, Hititlerin ise, dünya tarihinde önemli bir yerde bulunan bir imparatorluk olduğunu ortaya koyar. Böylece, Amarna arşivinden çıkan bu tabletlerin de Hititçe olduğu anlaşılır. Arzawa kralının, firavun III. Amenhotep ile dönemin diplomasi dili olan Akkadça yazışmayı, Hititçe ile yazışmayı tercih etmesi ilginçtir.

EA 32: Tarhundaradu - III. Amenhotep

EA 31: III. Amenhotep - Tarhundaradu

Arzawa mektupları EA 31-32 numaralı mektuplardır. Mektuplar, Firavun III. Amenhotep ve Arzawa kralı Tarhundaradu arasındadır ve iki sülale arasında gerçekleşecek olan evlilikten bahsetmektedir. EA 32 numaralı mektup (Res. 6) Arzawa kralı Tarhundaradu tarafından, firavun III. Amenhotep'e yazılır. Mektupta, firavun III. Amenhotep'in, Mısır elçisi Kalbaya aracılığıyla Arzawa kralı Tarhundaradu'nun kızı ile evlenmek istediğinden bahsedilir. EA 31 numaralı mektup, firavun III. Amenhotep tarafından Arzawa kralı Tarhundaradu'ya yazılmış olup, EA 32 numaralı mektubun cevabıdır ve iki hanedan arasında gerçekleşecek olan evlilikten söz eder. Mektup ayrıca Hitit devletinin siyasi durumu hakkında bilgiler vermektedir.

Mektupta geçen “ve Hattuša Ülkesi felç olmuş durumda” ifadesinden dolayı o dönemde Hitit Devleti'nin siyasi açıdan zor bir dönemde olduğu anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi, Hitit kralı II/III. Tuthaliya Dönemi'nde başkent Hattuša'dan geçici olarak Sivas yakınlarındaki Şamuha kentine taşınması da bu bilgileri desteklemektedir. Sonuç olarak, Firavun'un Arzawa Devleti'ni bu dönemde Anadolu'daki hâkim güç olarak kabul ettiği ve Arzawa'nın ise, Mısır ile kuracağı akrabalık ile bu durumu pekiştirme niyetinde olduğu anlaşılır.

Alaşiya-Mısır Yazışmaları

Amarna arşivindeki 33-40 numaralı toplam 8 mektup günümüzde Kıbrıs olarak lokalize edilen Alaşiya ile Mısır arasındadır. Mektupların giriş bölümünde, gönderenin ve alıcının sadece unvanları yer aldığından, mektubu gönderen kişilerin adı ve alan kişinin adı bilinmemektedir. Yazışmalardan Mısır ve Alaşiya Ülkeleri arasında bir “dostluk” ilişkisinin olduğu, ayrıca bu ilişkilerin ticari ağırlıkta olduğu anlaşılır.

Hitit-Mısır Yazışmaları

Amarna Dönemi'nde Hitit Devleti'nin tahtında oturan krallardan biri ise, I. Şuppiluliuma'dır. Kral, tahta geçmez, Anadolu'daki siyasi konumunu güçlendirmek için öncülü olan babası II/III. Tuthaliya Dönemi'nde yaşanan siyasi sorunları düzeltme girişimlerinde bulunur. Anadolu'da istediği düzeni sağladıktan sonra kral, sefer rotasını Suriye olarak belirler. Suriye seferlerine çıkmadan önce, Mezopotamya'da birtakım diplomatik girişimlerde bulunan Şuppiluliuma, Kassit-Babil hanedanından kral II. Burnaburiaş'ın kızı ile evlenir ve Mısır vassali olduğu düşünülen Ugarit'i kendi tarafına çekmek için diplomatik girişimlerde bulunur. Boğazköy'de bulunan Hititçe belgelerden anlaşıldığı kadarıyla, Ugarit kralı II. Niqmadu, Hitit kralının çağrısını kabul ederek, Hitit vassali olur. Hitit kralı bu çağrısıyla, ünlü Çinli komutan ve askeri kuramcı olan Sun Tzu'nun “Savaşmadan düşmana boyun eğdirmek becerinin doruğudur.” sözündekine benzer şekilde olası bir düşmanı vassali yapar. Ayrıca kurnaz Hitit kralı, günümüzde Çukurova Bölgesi'nde olduğu kabul edilen Kizzuwatna'ya da oğlu Telipinu'yu rahip olarak atayarak, bölgedeki hâkimiyetini güçlendirir. Böylece, Şuppiluliuma daha sonra başarıyla sonuçlandıracağı Suriye seferinin hazırlığını tamamlar.

EA 41: I. Şuppiluliuma - IV. Amenhotep?/
Smenkhare?/ Tutankamon?

EA 42: I. Şuppiluliuma - IV. Amenhotep?/
Smenkhare?

Res. 6
EA 32
Tarhundaradu-
III. Amenhotep
(Musee Du Louvre)

EA 43: I. Şuppiluliuma - IV. Amenhotep?/
Smenkhare?

EA 44: Prens Zida - III. Amenhotep?

Amarna arşivinde yer alan 41-44 numaralı mektuplar Hitit Devleti ile Mısır arasındadır. 41 numaralı mektubun alıcısı bilinmemektedir, fakat muhtemelen firavun IV. Amenhotep'tir. Mektup, Şuppiluliuma'nın iyi niyet dilekleriyle ve firavunun tahta çıkışını kutlaması ile başlar. Mektubun devamında ise, babasının döneminden beri iki ülke arasında dostluk olduğunu ve bu dostluğun devam etmesi gerektiğini belirtir. 42-43 numaralı mektupların kim tarafından ve kime gönderildiği, tabletlerin oldukça kırık olmasından dolayı belli değildir. Mektuplardan anlaşıldığı kadarıyla iki ülke arasında gerginlik bulunmaktadır.

44 numaralı mektup Hitit Prensi Zida tarafından muhtemelen III. Amenhotep'e yazılır. Mektupta iki ülkenin dostluk ilişkisi içinde olduğu anlaşılmaktadır. Mektupta, Prens Zida, firavuna diplomatik ilişki gereği "baba" diye hitap eder. Daha önce de ifade edildiği gibi eşit krallar birbirlerine "Kardeşim" diye hitap eder ve bu dönemde Prens Zida'nın, Hitit İmparatorluğu'nda görevi Saray Muhafızlarının Başılı/GAL MEŞEDİ idi. Saray Muhafızları'nın Başılı unvanı, her ne kadar Hitit devlet organizasyonu içinde önemli bir pozisyon olsa da, Mısır Firavunuyla aynı düzeyde olmadığından Zida, firavun III. Amenhotep ile yazışmasında "ben senin oğlunum, sen benim babamsın" ifadesini kullanır.

Vassal Devletler ile Mısır Arasındaki İlişki

Mısır'ın vassalleriyle yaptığı yazışmalarda, vassal kralların mektuplarında daha çok çevrelerinde gerçekleşen siyasi durumları rapor ettikleri görülmekle birlikte, diğer vassal kralların güvenilirmez olduğu, Firavun'un vassal kraldan talep ettiği hediyeler, vassal krala görevini hatırlatması gibi konularla karşılaşılır. Firavun ile Mısır'ın vassali olan Ammiya kentinin yöneticisinin yazışması bu duruma örnek olacak niteliktedir: "Kral, sana bu tableti gönderir ve şöyle der: Gözünü dört aç. Nerede olursan, kralın yerini korumalısın. Kızını kral için hazırla, vereceklerini de hazırla. [x] birinci sınıf köle, gümüş, savaş arabaları, iyi kalitede atlar. Böylece efendin kral, sana kızının refakatinde yaptığın katkılar için şöyle diyebilisin: 'Mükemmel' kralının göklerdeki güneş kadar iyi olduğunu bil. Onun askerleri ile savaş arabaları da, o da iyidir" (EA 99).

Amarna döneminde Hitit devletinin dış siyasette aktif bir biçimde rol alarak Kuzey Suriye bölgesine seferle düzenlediği bilinmektedir. Buna karşın Akhenaton ülke içinde gerçekleştirmeye çalıştığı dinsel reformla uğraşmak zorunda olup dış siyasete karşı kayıtsız

kalmayı tercih eder. Bunun sonucunda ise, Ugarit, Amurru, Nuhaşşe, Kargamış, Kadeş, Qatna ve Halep gibi önemli merkezlerin Hitit tarafına geçtiği görülmektedir. Bu dönemde Mısır, ülke dışında ki idari birimlerden sadece Kenan bölgesinde kontrolü sağlayabilmiştir.

Sonuç

Amarna dönemi, ülke içinde firavunun radikal nitelikteki dinsel ve sosyal reformuyla ün kazanan, fakat oldukça yüzeysel kaldığından kralın hayatıyla birlikte sona eren yenilikleri ve dönemin önemli güçlerinin birbirleriyle olan siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda kurdukları ilişkiyi inceleyen dönemdir. Dönemin önemli güçlerinin birbirleriyle olan rekabeti sonucunda ittifaklar kurulduğu ve kurulan bu ittifakların garantiye alınması için hanedanların aralarında akrabalık kurdukları, birbirlerine değerli hediyeler göndererek bölgenin zenginliklerinin paylaştıkları anlaşılır. Küçük devletlerin ise, büyük devletlerin estirdiği rüzgâra göre yön değiştirdiği görülmektedir.

Kaynakça:

- Bryce, T.
2003 *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East*, New York.
2005 *Kingdom of the Hittites*, Oxford.
2009 *The Routledge Handbook of Peoples and Places of Ancient Western Asia The Near East from the Early Bronze to fall of the Persian Empire*, New York.
- Cohen, R. – R. Westbrook
2002a "The Amarna System", *Amarna Diplomacy*: 1-15.
2002b "Conclusion: The Beginnings of International Relations", *Amarna Diplomacy*: 225-236.
- Dauglas, J.B. – E.Teeter
2011 *Mısır ve Mısırlılar*, İstanbul.
- Doğan-Alparslan, M. – M. Alparslan
2011 "Wohnsitze und Hauptstade der Hethitischen Könige" *Istanbul Mitteilungen* 61: 85-103.
- Edel, E.
1994 *Die Ägyptische-Hethitische Korrespondenz aus Bogazköi in Babylonischer und Hethitischer Sprache I-II*, Opladen.
- Freeman, C.
2010 *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Ankara.
- Helck, W.
1971 *Die Beziehungen Agyptens zu Vorderasien im 3. und 2. Jahrtausend V. Chr.*, Wiesbaden.
- Hornung, E.
2004 *Mısır Tarihi*, İstanbul.
- Kissenger, H.
2014 *Diplomasi*, İstanbul.
- Klengel, H.
1999 *Geschichte des hethitischen Reiches*, Leiden-Boston-Köln.

- Knudzon, J.A.
1964 *Die El-Amarna Tafeln I*, Leipzig.
- Kuhrt, A.
1995 *Eskiçağ'da Yakınoğu 1-2*, İstanbul.
- Moran, W.
1992 *The Amarna Letters*, London.
- Oates, J.
2004 *Babil*, Ankara.
- Peker, H.
2009 "Suriye Üzerinde Hitit Hâkimiyetinin Kurulması: M.Ö. II. Binyılda Eski Yakınoğuda Süper Güçler ve Küçük Devletler" İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Schwemer, D.
2005a "Aus der Korrespondenz mit Babylonien und Assyrien", *Texte aus der Umwelt des Alten Testaments 3*: 175-180.
- 2005b "Ein Brief des Hethitischen Grosskönigs", *Texte aus der Umwelt des Alten Testaments 3*: 190-191.
- van den Hout, T.
2013 "Hitit Krallığı ve İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi / A Short History of the Hittite Kingdom and Empire" *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu/ Hittites an Anatolian Empire*: 22-48.
- Wilhelm, G.
2005 "Der Brief Tušrattas von Mittani an Amenhopis III. in Hurritischer" Sprache, *Texte aus der Umwelt des Alten Testaments 3*: 180-191.

Tolga Pelvanoğlu

Taşların da Hikayesi Var...

İstanbul Arkeoloji Müzeleri Taş Eserler Koleksiyonda bulunan Celsus Tiberius Polemeanus, Efes Demosu ve Apollon heykelleri ile Athena, Apollon ve de Tanrıça başlarından ibaret olan 6 adet Ephesos eseri, müze envanter defterinde giriş tarihi 1911 yılının Temmuz ayı olarak yazmaktadır. İlginçtir ki, bu eserler 1901 ve 1905 yıllarında Avusturya'nın Viyana başkentindeki müze sergi kataloglarında görülmektedir.

Efes Demosu Heykeli ve Apollon Başı (Schneider 1901: Nr.9 ve Nr.28) *Theseus Tempel* Müzesinde sergilenmekte ve bu müzenin katalogunda da yayınlanmıştır (RES. 1 Theseus Tempel Müzesindeki 1901 yılı Ephesos Teşhiri; Apollon Başı sağda görülmektedir). Diğer Ephesos eserlerinden Tiberius Julius Polemeanus Heykeli, Athena Başı, Apollon Heykeli ve Tanrıça Başı ise, *Viyana'da Belvedere* İmparatorluk Sarayının bir bölümünde yapılan teşhirde ve ilgili müze katalogunda (Schneider 1901: Nr.2, Nr.17, Nr.28, Nr.33) görülmektedir.

- Akla gelen ilk soru, Müze-i Hümayun envanterine (İstanbul Arkeoloji Müzeleri) 1911 yılında giren 6 adet Ephesos eseri 1901 ve 1905 yıllarında neden Viyana'da bulunmaktadır?

- Ayrıca, 1884 yılı (Eski Eserler Tüzüğü) Asar-ı Atika Nizamnamesi'ne göre yurt dışına nasıl gitmiştir?
- Zira, bu yeniden düzenlenen Eski Eserler Yasası'na göre, ülkede yapılan yabancı kazılarda ele geçen eserlerin yurt dışına çıkarılması yasaktır.

Bu konudaki ilk çözüm, o yıllarda geçici bir sergi için Viyana'ya gönderildiği ve sergi bitiminde Müze-i Hümayuna iade edilmiş durumudur. Ancak, ilgili arşiv belgelerine ve bilgilerimize göre, o tarihlerde uluslararası sergi söz konusu olmamıştır.

Araştırmalar, olayın farklı ve ilginç boyutlarını göz önüne sermektedir. Avusturya'ya kazı komiserlerinin direnmesine rağmen götürülen 6 adet Ephesos heykeltıraşlık buluntusunun Müze-i Hümayuna kazandırılması ilginç tarihsel öyküsü bulunmaktadır. Bu noktada, arkeologların istekleri dışındaki Osmanlı ve Avusturya egemenlik güçleri arasındaki monarşik dayanışma oldukça önemli rol oynamaktadır. Ancak, Ephesos eserlerinin, tekrar ülkelerine kazanım öyküsünde ise, yabancı kazı ekibinin çabalarına rağmen, demokrasinin yani 1908 meşrutiyetinin getirdiği özgürlüğün rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Ephesos Kazı Tarihçesi Halil Edhem ile Bendrof

Ephesos kazısı ilk kez 1863 yılında British Museum adına mühendis John Turtle Wood tarafından yapılır. (O tarihlerde yeni kurulan British Museum'a eser toplama amacı ile İngiliz arkeologları ile konsoloslarının, doğu ülkelerinde eser toplama işi görevleri arasındadır). Artemis Tapınağına ulaşmak amacıyla yapılan kazı 1869 yılında ara vermek üzere sonlanır. Bu arada tapınağın temellerine ulaşılmış ve ufak buluntuların çoğu Londra-British Museum'a'ya götürülmüştür. İngiliz kazılarını yapıldığı yıllarda 1869 eski eser tüzüğünde eski eserlerin yurt dışına çıkışını yasaklayan madde bulunsa da, bu yönetmelik işler hale getirilmemiş ve sümen altı edilmiştir.

BM'DEN İADE EDİLEN APHRODİTE; Ephesos eserleri arasında ülke dışına çıkarıldıktan sonra Müze-i Hümayuna iade edilen Ephesos'un Utangaç Aphrodite heykeli bulunmaktadır. (RES. 2- Env.114 T Mendel 620) 1866 yılında J.Turtle Wood'un yaptığı Ephesos kazılarında bulunmuş olan eser Praxiteles'in ünlü Knidos Afrodit'inin bir çeşitlemesi stilin taşır ve MÖ 1. yy'da yapılmış bir kopyası da "Medici Venüs'ü" adıyla Floransa'dadır. Aşk tanrıçasını "Utangaç," yani çıplaklığını örtmeye çalışan bir pozdadır. Eserin British Museum'a götürüldükten sonra, iade edilmesindeki etken Wood'un yaptığı kazılardaki eserleri Osmanlı hükümetine vermediği durumun şikayet konusu olmasıdır. British Museum görevlisi Ch. Newton İstanbul'a geldiğinde, Wood'un

Res. 1
Theseustempel.
Ephesos Eserler
1901 yılı teşhiri

Res. 2
Utangaç
Aphrodite

yaptıkları anlatılır ve 1870 yılında diğer bazı eserlerle birlikte Osmanlı Hükümetine iade edilen ilk resmi eser olarak Aphrodite Müze-Hümayun'da yerini alır (Eldem 2014: 80 vd.)

VİYANA'DAN İADE EDİLEN EPHEOS ESERLERİ; 1893 yılında tekrar başlayan Efes kazıları Avusturyalılar tarafından yapılır. Otto Bendorf başkanlığında 1897, 1898, 1902, 1903, 1905, 1906 yılları kazındaki sezonlarında önemli ölçüde heykeltıraşlık eseri bulunur. Bu dönemlerde Müze-i Hümayun memuru Theodor Makridy Bey kazı komiseri olarak görev yapar. Th. Makridy'den sonra, Halil Edhem Bey kazı komiserliği görevini üstlenir. Bu araştırmada yer alan heykel grubunun buluntu hikayesi Halil Edhem'in kazı komiserliği sırasında olmuştur.

Avusturyalıların, Efeste ilk hafriyatlarını yaparken, birgün Ayasuluğa gittiğini, mühim eserler bulduklarını, fakat komiser Müze başkatipli Halil Beyden sakladıklarını öğrenmiş ve Profesör Bendorf'a bu konuda şu konuşmayı yapmıştır. Halil Edhem'in yakın çevresindeki kişilerden 'Hars Müfettişi' (Kültür Müfettişi) Bilal Aziz Yanıkoğlu kendisinden sözlü olarak dinlediği olayı, yazılı metin halinde anı makalesinde kullanmıştır (Yanıkoğlu 1948: 61-65);

(Halil E.) - “Bulduğunuz güzel eserleri görebilir miyim ? “ dedim.

(Otto B.)..... - “Buyurunuz göstereyim” dedi. “Gece eline bir lamba alarak

Ayasuluğ'daki evinde bir heykel, bir baş ve diğer eserleri gösterdi”.

(Halil E.) - “Bunları alıp götüreceğim” dedim.

(Otto B.)..... - “Ben sefaretimden talimat bekliyorum” dedi.

(Halil E.) - “Öyle ise yarın sizinle görüşürüz”, diye dargın ayrıldım....”

Bu arada, İzmir Valisi Kamil Paşa'nı elindeki telgrafı gösterir ve; “...Zat-ı Şehriyari Avusturya imparatoru hoş görünmek için, tekmil kazı mahsulünü kendisine hediye etmiştir”, diyerek, eserlerin götürülmesinde yerel idare olarak yetkisini kullanmaktadır. Artık, bu olayda Halil Edhem Bey çaresizlik içindedir. Yapılanlar, ağrına gider bunun üzerine Bendorf'a hitaben ufak bir kağıda not yazar ve Vilayet'den (Konstantiniyye'den/İstanbul'dan) aldığı telgraf üzerine geri döneceğini ve onlarla artık hiç alışverişlerinin olmadığını bildirir. Bunun üzerine, Bendorf istasyona kadar gelerek, Halil Edhem'den af

Res. 3
Aphrodite
Başı

Res. 4
Athena &
Apollon Başı

Res. 5
Ephesos
Demosu

Res. 6 – Polemeanus

Res. 7 – Apollon Heykeli

diler. Bu zaman zarfında Efes heykelleri Viyana'ya götürülmüş, imparatorun şahsi malı addedildiğinden Prusya İmparatorluk Hazinesine girmiş ve Belvedere İmparatorluk Sarayı ile Theseus Tempel Müzelerinde katalogları da yapılarak sergilenmiştir.

Meşrutiyet ve Özgür İrade

Böylece, 1908 yılında ilan edilen ikinci Meşrutiyet ilanına dek bir zaman geçer. Meşrutiyetin ilan edildiği bu tarihte, Avusturyalılar kazı izni için tekrar müracaat eder. Efes kazı başkanı değişmiş ve Otto Bendorf'un yerinde Risch bulunmaktadır. Meşrutiyetin verdiği özgür irade ile yetkisini kullanan Halil Edhem olumsuz cevap verir. Bu sırada Avrupa 'ya görev gereği giden Halil Edhem Viyana'ya uğrar. Avusturyalılar O'na, tekrar kazı isteklerini yineler ve Risch adeta yalvararak kazı izninin verilmesini ister. Ancak, Halil Edhem Bey, Otto Bendorf'un geçmişteki kazı sezonunda yaptığını hatırlatır ve kazı izninin ancak, götürülen heykellerin iadesi olursa, verileceğinin söyler. Avusturya tarafı zor durumdadır. Zira, Viyana Müzeleri doğrudan doğruya İmparatorun Hazine-i Hassasına (İmparatorluk Hazinesi) ait olduğundan, zamanın imparatoru Franz Joseph'e, heykellerin Osmanlı imparatorluğuna iadesini söyleme konusunda Avusturyalı arkeologların cesaretleri bulunmamaktadır. Ancak, Halil Edhem'in kararlılığı karşısında Risch düşünür, bir kısmının iade edileceğini söyler. Bir albüm yollar ve işaret edilen 20 adet hariç olmak üzere, diğer eserlerden istediklerini alabileceklerini bildirir. Müzeye kadar yollanacağını da taahhüt ederler.

Böylece, Bendorf başkanlığındaki 1899 yılı kazı sezonundaki Avusturya kazısında bulunan 6 adet heykeltıraşlık eseri, 1911 yılında İstanbul Arkeoloji Müzelerine zamanın adıyla Müze-i Hümayuna gönderilir. Bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri Taş Eserler Koleksiyonuna envanterinde buluntu hikayesi

Res. 8 – Viyana'dan İade Edilen Eser listesi (1911 yılı Arşivi)

açıklanmadan giriş yılı 1911 olarak yazılan olay Ephesos Heykelleri aşağıda verilmektedir.

Tanrıça Aphrodite Başı - İAM Env.2458 T (Res. 3)

Boyutları yükseklik 34 cm ve genişliği 36 cm olan baş, kendi sağına dönük zarif yüz hatlarına sahip aşk ve güzellik tanrıçası Aphroditeyi göstermektedir. Roma Devri, M.S. 2. yy. (Schneider 1905, Nr.33; Mendel Kat.1375)

Athena Başı - İAM. Env.2456 T (Res. 4)

Yüksekliği 43 cm olan baş tanrıça Athena'ya ait büyük boyda heykele ait olmalıdır. Ortadak ayrık lüleli saçlar enesede toplanmış ve başı miğfer şeklinde işlenmiş olup, tepesinde yüksek diadem bulunur. (Schneider 1905, Nr.17 ; Mendel Kat.1374)

Apollon Başı - İAM. Env.2457 T (Res. 5)

Boyutları yükseklik 47 cm ve genişliği 49 cm olan baş güzel sanatların tanrısını duygulu ve yumuşak yüz ifadesiyle işlenmiş Apollon'a aittir. Heykelden arta kalan sağ eli başının üstündedir. Roma Devri, M.S. 2. yy başları (Schneider 1901, Nr.28 ; Mendel Kat.1376)

Ephesos Demosunun Heykeli - İAM. Env. 2454 T (Res. 6)

Boyutları yükseklik 135 cm ve genişliği 62 cm olan eser, baş ve torsodan ibarettir. Eser, Ephesos kentinin tiyatrosunu skenesinde (sahne binası) bulunmuştur. Kaidesindeki yazıt Ephesos Demosunu yani kent vatandaşlığını simgelediğini belirtmektedir. Roma Devri, M.S. 2. yy başları (Schneider 1901, Nr.9; Mendel Kat.1372)

Asya Prokonsülü T. Julius Polemeanus'un Heykeli - İAM. Env.2453 T (Res. 7)

MS 92 yılında konsül, Prokonsülü MS 106-107 yılına da Asya Prokonsülü olan Tiberius Julius Celsus Polemeanus'un ya da oğlu Aquila'nın heykelidir. Yüksekliği 249 cm ve genişliği.101 cm olan heykel dizlere kadar gelen kısa tunik ve bunun üzerine eteği saçaklı bir zırh giymiştir. Roma Devri, M.S.106-107 (Schneider 1905, Nr.2; Mendel Kat.1373; İAM Rehber 1966,98)

Apollon Heykeli - İAM.Env.2455 T (Res. 8)

Boyutlar yükseklik 190 cm ve genişliği 86 cm olan heykelin, başı ve sağ kolu dirsek üstünden kırık ve yitlik durumdadır. MÖ 5.yy'a ait heykele ait kopyadır. Tanrı Apollon bir direğe dayanmış ve çıplak işlenmiş olarak ayakta gösterilmektedir. Roma Devri, MS 2.yy. (MÖ 5. yy kopyası) Schneider 1905, Nr.28; Mendel Kat.1371)

İade edilmek zorunda kalınan heykelleri belirten 1911 yılına ait Avusturya'daki resmi **listede** (Res. 9), söz konusu 6 adet Ephesos eseri dışında, yine Ephesos buluntusu 3 adet bronz Nike, 2 adet Delphin figürünü ile 1 adet aslan başlı kapı tokmağı da iade olarak gönderilmiştir. Ayrıca, aynı listenin 2.sirasında ise Perge buluntusu Marc Aurelius heykeli de yollanan heykeller arasındadır. (*Tarafıma verlen Fısıltı-Sözlü bilgiye göre*) Ephesos eserlerini vermemek adına, yine illegal bir yolla götürülen Pergeli Marc Aurelius heykeli de vermek zorunda kalınmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında kurulan İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin eser koleksiyonları, kurum olarak bir bütün arz etmektedir. Tüm Doğu Akdeniz Havzasına yayılmış bir imparatorluk başkentinin müze envanterindeki kaydedilen eserler, zamanında egemen olduğu topraklardan elde edilmiştir. Ülkenin monarşik yönetim sisteminde, Batılılara iltifat eder gibi arkeolojik eserlerin hediye edilmesi bilinçli bilim insanlarını çaresizlik içinde bırakmıştır. Bu nedenle, kültürel gerçekler ile ülkemizde arkeolojik çalışmalar ve müzeciliğin kurulmasında önder olan Halil Edhem gibi büyüklerimizin unutulmaz çabaları sayesinde tekrar geri getirilen Ephesos heykellerinin koleksiyonumuz içinde özgün yeri bulunmaktadır.

Kaynakça:

Eldem, E.

2014 *Mendel-Sebah, Müze-i Hümayunu Belgelemek/ Documenting the Imperial Museum.*

İAM-Rehber

1966 *İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yunan ve Roma Heykeltraşlık ve Mimarlık Eserleri Koleksiyonları Eser Rehberi.*

Mendel G. Mendel, *Musées Impériaux Ottoman Catalogue des Sculpturs Grecques Romaines et Byzantines I-III, 1912-1914.*

Schneider, R.

1901 *Ausstellung von Fundstücke aus Ephesos im griechischen Tempel in Volksgarten, Wien, 1901.*

Schneider, R.

1905 *Ausstellung von Fundstücke aus Ephesos im unteren Belvedere, Wien.*

Yanıkoglu, B.A.

1948 "Halil Edhem" *Halil Edhem Hatıra Kitabı, C.II, TTK/Ankara, 1948, 61-65.*

Şehrazat Karagöz

“Yeni Gerçekçi Bakışla Çağdaş Sanat-Tasarımda Disiplinlerarası Bir Yaklaşım: Hititler ve Ritüelleri” Projesi

“Yeni Gerçekçi Bakışla Çağdaş Sanat-Tasarımda Disiplinlerarası Bir Yaklaşım: Hititler ve Ritüelleri Projesi”nin çıkış noktası, Unesco'nun Dünya Kültürel Mirası Listesi'nde yer alan Hititler'in başkenti Hattuşa ve çevresindeki tabletlerdeki sosyo-kültürel yaşam, inanç-ritüel ve mitolojik örnekleri ile kültürel bellek ve kültürel mirasın çağdaş sanat-tasarım aracılığıyla ve Yeni Gerçekçi bakışla fark edilmesi, görünür kılınması, güncellenmesi, günümüze aktarılması ve devingen hale getirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda öncelikli olarak tinsel içeriklerin ve özdeksel sosyolojik normların gerçekliği, saf duyarlılığa dayanan yeni bir gerçekliğin yansımaları projenin başlıca amacıdır.

27 Aralık 2014 tarihinde bilimsel araştırmalarla başlayan proje, İstanbul Üniversitesi Hititoloji Bölüm Başkanlığı'ndan alınan desteklerle gerçekleştirilmiştir. Bu projenin ilk etkinlikleri, projenin yürütücüleri olan Yrd. Doç. Ilgaz Özgen Topcuoğlu ve Öğr. Gör. Tülin Candemir'in 07-21 Aralık 2015 tarihleri arasındaki İstanbul Işık Üniversitesi Sanat Galerisi alt ve üst salonlarında yer alan “**Aralık- dā**” isimli eş zamanlı kişisel sergilerdir. Sergideki çalışmalar Hitit tabletlerinden alınan farklı öyküleri içermektedir. Eş zamanlı sergilerde aynı öyküler farklı olarak yorumlanmıştır. Bunlardan bir tanesi aşağıda yer alan mitolojik öyküdür.

Hitit Devleti takriben MÖ 1650 yılında, Orta Anadolu'da, Kızılırmak kavsi içinde kurulmuştur. Kuruluşundan yıkılışına kadar geçen yaklaşık 500 yıllık süre içinde, yani Orta ve Geç Bronz Çağı denilen dönemde, Hititler, Anadolu'nun büyük bir bölümünü kapsayan ve buradan Kuzey Suriye'ye oradan da Mezopotamya'nın batı eteklerine ve Kıbrıs'a kadar uzanan büyük bir imparatorluk kurmuşlardır (Bryce, 2003: 24). Devletler arasındaki ilişkileri düzenleme sanatı olan demokrasiyi, Hititler çok iyi uygulayabilmişlerdir. Bunu ele geçen, antlaşmalar, mektuplar ve diğer metinlerden anlamaktayız (Ünal, 2005: 96).

Res. 1 – ... Kimsenin dönemediği yeraltı dünyası özellikle kötülük için güvenli bir yer olarak kabul edilirdi. Telipinu Mitolojisi'ne göre, burada bütün kirlilikleri muhafaza eden yedi büyük fiçı bulunuyordu: (anlatımın bağlamında kirlilik Telipinu'nun öfkesidir): “Bekçi yedi kapıyı açtı, yedi sürgüyü çekti. Aşağıda, Kara Toprak'ta tunçtan yedi fiçı duruyordu; kapakları kurşundan, mandalları demirdendi. İçlerine ne girerse tekrar çıkmazdı; orada kaybolurdu. Onların Telipinu'nun öfkesini, gazabını, saldırganlığını ve sinirini almasına izin ver ki bir daha geri gelemesinler”(KUB 17.10 iv 14.19) (Schwemer 2013: 437-441).

Hitit dini, çok tanrılı din Panteon gurubuna girmektedir. Hititler bütün kültür öğelerinde olduğu gibi din konusunda da, Anadolu'daki diğer halkların tanrılarını kendi tanrılarını kabul etmişlerdir (Taggar-Cohen, 2006: 2). Hititler tanrılarını insanlar gibi algıladıkları için onlara bir insanın duymak istediği ve yapılıncı memnun olacağı her şeyi yapmışlar ve felaketlerden tanrılarına sığınmışlardır. Tanrılarını kızdırmaktan ve onları sinirlendirmekten kaçınmışlardır (Koç, 2006: 91). Hititler, Sümer dilinde EZEN olarak tanımlanan şenliklerle SISKUR denilen ritüelleri birbirinden ayırmıştır; şenlikler 'tapınmak için düzenlenen toplu dini törenleri ve tanrılara sunuda bulunmayı', diğeri ise 'bireyler için ve onlar tarafından özgül hastalıkları tanımlamak üzere sıkça ifade edilen büyümlü işlemleri anlatırlardı (McMahon 1991: 2). Bryce'a göre ritüel terimi; genel olarak büyü işlemlerini anlatmasının dışında, özel bir sonuç elde etmek, bir şeyi anlamak veya münferit bir etkinliği uzatmak için ortaya konan simgesel bir edim veya performansı kapsamakta olup şenliklerde gerçekleştirilen pek çok işlemler arasında; ellerin yıkanması, tanrılarının içilmesi, ekmeğin parçalanması, törensel danslar gibi... Hititlerde ritüellerin çoğu belli durumlar söz konusu olduğunda belli ihtiyaçların karşılanması adına yapılmıştır. Tanrı Kültleri, Bayramlar, Fallar ve Kehanet, Büyümler, Hititlerde Ölü Kültü, Rüya ve Hitit Mitolojisi örnekleri tabletlerde yer almaktadır.

Hititler'in inanç ve ritüellerin tabletlerdeki örnekleri bulunarak günümüzdeki inanç ve ritüellerle

ilişkilendirilmiş ve simülatif dünyada büyük bir ikilem yarattığı gözlemlenmiştir. Bu ikilem, insanların doğal yaşamdan kopmaları ile modernleşme sürecinin getirmiş olduğu yabancılaşma, ötekileşme, yeniden şekillenmiş ve boyut kazanmıştır. Proje konsept olarak, akış-dönüşüm-yanılsama kavramlarından oluşturulan kurmaca savlara, Yeni Gerçekçi bakış açısıyla ve Fluxus mantığıyla yorumlanmasını önermektedir. Tüm proje etkinlikleri, Yeni Gerçekçi sanatsal yaklaşımla çağdaş sanat-tasarım açısından ritüellerin yeniden sorgulanmasına ve tartışılmasına olanak sağlayabilecektir. Proje genel olarak değerlendirildiğinde retinal algıya dayalı olmayan kavramsal sanat, dijitalart, videoart, performans, enstalasyon gibi sanatsal ifade biçimlerini de içermektedir.

Projenin ikinci etkinliği 02-16 Mayıs 2016 tarihinde Başkent Üniversitesi Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Sergi Salonunda Akdeniz Üniversitesi, Başkent Üniversitesi, Gazi Üniversitesi ve Pamukkale Üniversitesi'nden katılan Öğretim Elemanları "Hitit Ritüelleri" adlı karma sergisidir. Bu etkinlikte de Hitit tabletlerindeki farklı metinler ve öyküler yorumlanmıştır.

Projedeki tablet örneklerinden;

Bir Mektup, ...Söz konusu mektubu (HKM 81, Mışt.75/64) Tarhunmiya (kil tablet kâtibi) Tapigga'da (Maşahöyük) yaşayan ve babası olduğunu söylediği Pallanna'ya ve annesine göndermiştir (Karasu 2013: 92).

Res. 2 – “Şimdi ekmeği yiyeceksin suyu ise içeceksin.” Hitit metinlerinde ideogram ve logogram olarak gösterilen birçok Sümerce sözcük bulunduğundan, gerekli ipucunu “ekmek” anlamına gelen Sümerce NINDA sözcüğü sağladı (Karasu 2013: 85).

... Bütün bu metinlerde bir tanrı öfke içinde inzivaya çekilir, eskiden koruduğu topraklara yabancılaşır ve ayrılarak kendisini saklar. Tanrı görevlerinden hiçbirini yerine getirmediğinden, bütün dünya acı çeker ve bütün varlıklar ölme riski yaşar. Kaybolan tanrının bulunması dönmeye ikna edilmesi gerekmektedir. Bu yüzden yatıştırma ve çağırma ritüelleri yapılır ve bu mitolojik anlatıya ait tabletler de aynı zamanda böyle ritüelleri içermektedir (de Martino 2013: 418).

Proje de uluslararası ve ulusal kişisel ve karma sergiler, konferans, kongreye-sempozyuma katılım, söyleşi, çalıştay, çalıştay sergileri vs, gibi etkinlikler Polonya, Antalya, Kıbrıs, Adana, Eskişehir, İngiltere, Çorum gibi yerlerde yapılacaktır. Bu etkinliklerle sanat ve bilim birlikteliğini sağlamak, genç sanatçıları desteklemek farklı üniversitelerde çalışan bilim ve sanat insanları ile özel kurum ve kuruluşlarını bir araya getirip ülkemizdeki gelişmeleri uluslararası standartlara çıkartarak, gelecekte genç kuşaklara iyi bir örnek olabilmek amaçlanmaktadır. Böylelikle projenin hem yurt içi, hem de yurt dışı bağlantılarla ülkemizi

tanıtımının yanı sıra sergilerin ve diğer etkinliklerin yapıldığı ülkeler arasında yeni ağlar oluşturulmasının sağlanması, gelecekte de yeni sanatsal-bilimsel projeler üretilmesine yardımcı olabilecektir.

Kaynakça:

- Bryce, T.
2003 *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, Ankara.
de Martino, S.
2013 “Din ve Mitoloji”, *Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu*, İstanbul: 410-429.
Karasu, C.
2013 “Hititçe ve Hitit Çiviyazısı”, *Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu*, İstanbul: 85-93.
Koç, İ. (Ed.)
2006 *Hititler*, Ankara.
McMahon, G.
1991 *The Hittite State Cult of the Tutelary Deities*, c: I, Chicago.
Schwemer, D.
2013 “Tanrılar Kültü, Büyü Ritüeli ve Ölülerin Bakımı”, *Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu*, İstanbul: 432-448.

Taggar - Cohen, A.
2006 *Hittite Priesthood*, Heidelberg.
Ünal, A.
2005 *Hitit Devrinde Anadolu III*, İstanbul.

Tülin Candemir – İlgaz Özgen Topcuoğlu

ICAZ İşlenmiş Kemik Araştırmaları Grubu 11. Toplantısı

Uluslararası Arkeozooloji Konseyi (ICAZ) 50 ülkeden 500'den fazla üyesi bulunan, en yüksek bilim standartlarında yapılan arkeozoolojik araştırmaları desteklemek ve uluslararası arkeozoolojistler arasındaki iletişimi teşvik etmek amacıyla 1971 yılında kurulmuştur. Topluluk bünyesinde arkeozoolojinin farklı alanlarında gruplara ayırmakta ve ilgilenenleri her yıl düzenlenen toplantılarda bir araya getirmektedir. Söz konusu gruplardan biri de arkeolojik buluntular ışığında hayvanlara ait sert dokuları (özellikle kemik, fildişi, boynuz) inceleyen bireyler arasındaki iletişimini sağlamak amacıyla 1997 yılında kurulan İşlenmiş Kemik Araştırmaları grubudur (WBRG). İşlenmiş Kemik Araştırmaları Grubu'nun on birinci toplantısı 23-28 Mayıs tarihleri arasında Iasi Alexandru Ioan Cuza Üniversitesi'nde gerçekleştirildi.

Toplantı 23 Mayıs pazartesi günü Luminita Bejenaru'nun açılış konuşması ve bilimsel araştırmalar ve bilgi transferinden sorumlu rektör yardımcısı Prof. Univ. Dr. Dumitru LUCA üniversiteyi tanıtımının ardından başlayan oturum Pam Crabtree başkanlığında gerçekleştirildi. Eva David'in "Functional aspects of incised engraving" adlı bildirisinin ardından Justin Bradfield "Results of use-trace analysis on pointed bone tools from southern Africa", Ninna Manaseryan, Nora Yengibaryan "Bone Arrowheads Discovered in Armenia", Jesus Tapia, Marian Cueto, Esteban Alvarez-Fernandez, Julian Becares "Bone industry in the Lower Magdalenian in Cantabria Spain: El Cierro Cave" ve Monica Margarit, Adina Boroneant, Clive Bonsall "Exploitation of Cervus elaphus antler during the Mesolithic in the Iron Gates: A comparison between the sites of Icoana and Ostrovul Corbului" adlı bildirilerini sundular. Oturumun ardından katılımcılar için üniversite tarafından resepsiyon *düzenlendi*.

24 Mayıs Salı gününün ilk oturumu Alice Choyke başkanlığında, Valentin Radu, Monica Margarit, Valentina Voinea, Kristine Martirosyan-Olshansky, Ruben Badalyan, Adina Boroneant, Migdonia Georgescu "Processing the spur-thighed tortoise carapace (Testudo graeca) in Prehistory. Case studies from Romania and Armenia (8th to 5th millennium B.C.), Vuk Koldzic "Neolithic bone working: Recognizing craft production in Vinca culture", Saiji Arai, Yoshihiro Nishiaki,

Farhad Guliyev "Evolution of Worked Bone Industry in the Neolithic Southern Caucasus", Pia Wistoft Nielsen "Osseous Material in the Southern Levant in the PPNB. Strong Technological Traditions in the Production of Bone Tools and Objects" ve Monica Margarit, Pavel Mirea, Valentin Radu "The exploitation of The aquatic resources for the adornments and tool manufacturing in the Neolithic settlement from Magura "Buduiasca" ("Boldul lui Moş Ivanuş")" başlıklı bildirimlerini aktardılar. İkinci günün oturumunun ardından Simina Rafaila-Stanc başkanlığında poster sunumları gerçekleştirildi. Justyna Orłowska: "The single-row harpoons with distinguished shaft from Polish Lowland - some technological issues", Grzegorz Osipowicz, Aleksandra Lisowska-Gaczorek, Daniel Makowiecki, Tomasz Płoszaj, Laurie J. Reisema, Krzysztof Szostek Henryk Witas "New ornamented "baton perce" from central Poland. Evidence for a long-range exchange in early Mesolithic Europe?", Grzegorz Osipowicz, Daniel Makowiecki, Ryszard Grygiel, Justyna Kuriga "Middle Neolithic workshop producing bone chisels from site in Osłonki. Preliminary results of multi faceted studies", Grzegorz Osipowicz, Mariusz Bosiak, Justyna Kuriga "New studies on the Stone Age bone and antler softening methods at the Institute of Archaeology, Nicolaus Copernicus University(Poland)", Selena Vitezovic "To catch a fish, so juicy, sweet... Some aspects of manufacturing hooks in the Vinca culture: case study of Gomolava", Alexandra Comsa "A metatarsal bone of a bovid shaped as a chisel in the Eneolithic necropolis from Ostrovul Corbului (Mehedinti County, Romania)", Hristina Pavkova, Petar Zidarov "Making holes: techniques for perforating heavy duty antler tools in the Eastern Balkans during the Copper Age", Lenka Jurkovicova, Sandra Sazelova, Bibiana Hromadova "The human - animals relationship in bones: analysis of cut-marks from early Bronze Age site Pasohlavky (Czech Republic)", Corneliu Beldiman, Diana-Maria Sztancs, Berecki Sandor "Bronze Age adornment made of human tooth discovered in Transylvania", Neculai Bolohan, Andreea Vornicu, Luminita Bejenaru "Bones, tools and some other stories about recent archaeological survey in Eastern Romania", Jesus Tapia, Esteban Alvarez-Fernandez, Rodrigo Portero, Jose Sartre, Patricia Fuentes "Bone industry during the Late Antiquity in Northern Spain: the Castro of El Castrillon (Santa Eulalia de Tabara, Zamora)", Dan Elefterescu "The Sewing Needles from Durostorum (Ferma 4-Ostrovit)", Hasret Garan "Bone Workshop and Artifacts in Perge", George Nutu, Simina Rafaila-Stanc "Worked Bone and Antler from Halmyris. An Insight on Everyday Life of a Frontier Post of Later Scythia Province", Natacha Buc, Maria Laura Lopez,

Metias Medina “Use-wear and residue analysis of a late prehispanic notched bone tool from Boyo Paso 2 (Sierras de Cordoba, Argentina)”, Ludmila Bacumenco, Luminita Bejenaru “Bone and antler artefacts in the Medieval cities of Moldova. Case study: Old Orhei(Republic of Moldova)” başlıklı posterleriyle toplantıya katkıda bulundular. Poster sunumlarının ardından *Üniversite kütüphanesi*, botanik bahçesi ve “From Nature to Culture: the Art of Processing Bone and Antler” adlı sergi tanıtıldı.

25 Mayıs Çarşamba günü, Selena Vitezovic başkanlığındaki oturumda, Angela Fuggi, Beatriz Pino Uria, Pierre Magniez, Antonio Tagliacozzo “Red deer exploitation strategies during ancient Neolithic in central Adriatic Italy: the case of Colle Santo Stefano (AQ)”, Andreea Vornicu “Bone industries in Eastern Carpathian region at the transition from Neolithic to Chalcolithic”, Isabelle Sidera, Andreea Vornicu, Luminita Bejenaru “Playing with knucklebones in the Prehistoric Balkans”, Senica Turcanu, Andreea Vornicu “The Manufacturing of Adornments from Freshwater Shells in the East”; Petar Zidarov “Perforates antler “batons” from the Copper Age in the Eastern Balkans Valentin Radu, Monica Margarit, Catalin Lazar “Evidence of production and use of Lithoglyphys naticoides beads in the Holocene from Europe the case of Sultana-Malul Rosu site (Romania)”; Douglas V. Campana, Pam J. Crabtree: Worked Bone Objects from the Chalcolithic Levels of Ciftlik/Tepecik, Southern Cappadocia, Turkey”; Alice M. Choyke: Bell-Beaker Folk along the Danube: Their Osseous Technology” ve Lorant Vass “Bone-working in Roman Aquincum . Fashion, tradition, use. A contextual analysis of the Roman artifacts” konulu bildirimlerini aktardılar.

26 Mayıs Perşembe günü Petar Zidarov başkanlığında yapılan oturumda Xenia Pop, Florin Gogaltan “Primary analysis of the artefacts made from hard animal materials from Pecica-Santul Mare/Nagysanc Bronze Age site”; Manuel Altamirano Garcia, Eva Alarcon Garcia “Bone tools for the deceased. Approaches to the worked osseous assemblage from the funerary Bronze Age cave of Biniadris (Menorca, Spain)”; Kinga Winnicka “Epi-Corded Ware objects of personal use made of bone: their materiality and meaning - a Project overview”; Corneliu Beldiman, Diana-Maria Sztancs, Berecki Sandor, Costel Ilie “Bronze Age artefacts made of animal shoulder blades. Methodological issues of technological study”; Selena Vitezovic, Jovan Mitrovic “Antler Technology in the Bronze Age: the case study of Zok; Marta Blasco-Martin, Consuelo Mata-Parreno, Lucia Soria-Combadiera, Mercedes Fuentes-Albero, Eva

Collado-Mataix, Ignacio Fuertes-Cabo “Raw material, gestures, objects. An approach to the work of bone and ivory in the Iron Age in the Iberian Peninsula”; Ariel Shatil “The Assemblage of Bone Artefacts from Iron Age IIA Tel Rehov - a typological and Technological Analysis”; Erik Hrnčiarik “Barbarian bone and antler industries from Slovakia”; Ayça Gerçek “Bone and Ivory Objects from Arykanda: A preliminary Evaluation”; Daniel Ciucalău, Andreea Vornicu “Amulets for the dead? The prismatic antler pendants from Sântana de Mureş culture” ve Marta Blasco-Martin, Gilberto Perez Roldan, Gabriela Ines Mejia Appel “Needles made of human bones from Xochimilco(Mexico)” adlı bildirimleriyle dördüncü gün tamamlanmış oldu. Bildirimlerden sonra “Moldova” Ulusal Müze Kompleksi(Kültür Sarayı) gezildi.

27 Mayıs Cuma günü düzenlenen gezide Romanya’nın kuzey doğusundaki yerel ağaç evlerin olduğu açık hava müzesi Bucovina Köy Müzesi, Voronet Manastırı ve Cucuteni Kalkolitik Sanat Müzesi tanıtıldı.

28 Mayıs Cuma günü kendisinin ev sahipliği yapacağı 2017’de Granada’da yapılacak olan 12. toplantı detayları Manuel Altamirano Garcia sunuldu. Kapanış ve teşekkür konuşmalarının ardından toplantı sona erdi.

Hasret GARAN

İstanbul Üniversitesi Arkeolojik Kazı ve Araştırmalar Toplantısı - 15

İstanbul Üniversitesi (İÜ) Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü tarafından düzenlenen 15. Arkeolojik Kazı ve Araştırmalar Toplantısı, 25-27 Nisan 2016 tarihlerinde İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde bulunan Ord. Prof. Dr. Cemil Bilsel Konferans Salonu'nda gerçekleştirildi. Gelenekselleşen ve başka üniversitelere de benzer toplantılar düzenlemeleri konusunda ilham kaynağı olan toplantıda bu sene de devam etmekte olan ve tamamlanan kazılar, yüzey araştırmaları ve çeşitli projeler hakkında bilgi verildi. Bunun yanı sıra yüksek lisans, doktora öğrencileri ve genç araştırmacılar da gerek tamamladıkları gerekse devam etmekte olan tez ve projeleri hakkında bilgi verme olanağı buldular. Her sene Arkeolojiye hizmet etmiş değerli bir bilim insanına ithaf edilmesi gelenek halini almış toplantı, bu sene Prof. Dr. Muhibbe Darga onuruna düzenlendi. Rahatsızlığı sebebiyle toplantıya katılmayan Darga, öğrencisi olma şansına da erişmiş değerli hocalarımız tarafından anıldı ve genç kuşaklara tanıtıldı.

Toplantı 25 Nisan Pazartesi günü, Muhibbe Darga'nın hayatının anlatıldığı sunumla açıldı. Prof. Dr. Refik Duru'nun başkanlığını üstlendiği ilk oturumda, Prof. Dr. Gülsün Umurtak "Hacılar Büyük Höyük 2015" ve ardından Prof. Dr. Sevil Gülçur "Güvercinkayası: 20 Yılın Getirdikleri" başlıklı çalışmalarını sundular. Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu'nun başkanlığındaki ikinci oturumda Prof. Dr. Mihriban Özbaşaran "Aşıklı Höyük 2015 Araştırmaları", Yrd. Doç. Dr. Semra Balcı "Niğde Yüzey Araştırması 2015 Yılı Çalışmaları" ve son olarak da Yasin G. Çakan (M.A.) "Tepecik-Çiftlik (Niğde) 2015 Yılı Çalışmaları" başlıklı çalışmalarını sundular. Günün son oturumu Prof. Dr. Belkıs Dinçol başkanlığında ve Yrd. Doç. Dr. Çiler Algül'ün "Akarçay Tepe 2015 Yılı Çalışmaları" başlıklı sunumuyla başlayıp, Yrd. Doç. Dr. Emre Güldoğan'ın "İstanbul İli Yüzey Araştırmaları (İstYA) 2015" sunumuyla devam etti ve Doç. Dr. Necmi Karul'un "2015 Yılı Aktopraklık Höyük Kazıları" sunumuyla son buldu.

Toplantının ikinci gününün ilk oturumuna Prof. Dr. Mihriban Özbaşaran tarafından başkanlık yapıldı ve Hazal Azeri'nin "Aşağı Pınar Höyüğü Kalkolitik Dönem Kemik Buluntularının Değerlendirilmesi" sunumuyla başlayıp Özlem Aytek'in (M.A.) "Aşağı Pınar 2015 Çalışmaları" ve ardından Prof. Dr. Mustafa H. Sayar'ın "Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Merkezi Güneydoğu Trakya ve Marmara Çalışmaları" sunumu ile sona erdi. Günün ikinci oturumu Prof. Dr. Elif Tül Tulunay başkanlığında olup Prof. Dr. Ufuk Kocabaş'ın "Yenikapı Batıkları Projesi 2015 Yılı Konservasyon Çalışmaları" sunumu ile açıldı ve ardından Yrd. Doç. Dr. Aşkın Özdzibay'ın "Roma

İmparatorluk Dönemi'nde Dağlık Kilikia Bölgesi Demografisi Projesi: 2015 Yılında Saptanmış Kırsal Yerleşmeleri" ve İpek Dağlı Dinçer'in (M.A.) "Roma İmparatorluk Dönemi'nde Dağlık Kilikia Bölgesi Demografisi Projesi: 2015'te Kırsal Yerleşmelerde Saptanmış İşlikler ve Sarnıçlar" sunumlarıyla son buldu. Günün son oturumu ise Doç. Dr. Necmi Karul başkanlığında başlatılıp Prof. Dr. Elif Tül Tulunay'ın Muhibbe Darga ile ilgili bazı hatıralarını anlattıktan sonra sunduğu "İÜ Nif (Olympos) Dağı Araştırma ve Kazı Projesi – 2015 Yılı Kazısı" başlıklı çalışması ve ardından Yrd. Doç. Dr. Müjde Peker'in "Nif Dağı Balıcaoluk Yerleşimi 2015 Yılı Çalışmaları" başlıklı sunumu ile devam edip Doç. Dr. Daniş Baykan ve Ceren Baykan'ın (M.A.) birlikte sundukları "Nif Dağı Kazısı Metalürji Fırınları ve Yerinde Korunması" başlıklı çalışmalarının ardından Doç. Dr. Hamdi Şahin'in "Nif (Olympos) Dağı Kazısı Yazıtları" başlıklı sunumu ile son buldu.

Toplantının üçüncü ve son gününün ilk oturumu Prof. Dr. Mustafa H. Sayar'ın başkanlığında ve Burak Falay'a (M.A.) ait "Niğde Murtaza Köyü Yerleşme Tarihi Çalışmaları" başlıklı sunum ile başlayıp ardından Şebnem Kurtuluş Kıvanç'ın (M.A.) "Antalya Bölgesi'nin Klâsik Çağlar Öncesi Arkeolojik Sit Alanlarında Kültür Turizmi Amaçlı Düzenlemeler: Sorunlar ve Çözüm Önerileri" sunumuyla devam etti ve Prof. Dr. Oğuz Tekin'in "Corpus Ponderum Antignorum et Islamicorum: Terazi Ağırlıkları Projesi" çalışması ile son buldu. Günün ve toplantının son oturumu ise Prof. Dr. Gülsün Umurtak başkanlığında ve Yrd. Doç. Dr. Hasan Peker'in "Türk – İtalyan Karkamış Kazıları 2015 Sezonundan Anadolu Hiyeroglif Yazılı Buluntular" başlıklı sunumu ile başlayıp, Yrd. Doç. Dr. Metin Alparslan'ın "Hattuşa – Boğazköy Menşeli Bir Grup Hitit Çivi Yazılı Tablet Fragmanı" sunumuyla devam edip ardından Doç. Dr. Erkan Konyar'ın yerine Dr. Can Avcı'nın sunduğu "Eski Van Şehri, Kalesi ve Höyüğü Kazıları 2015 Yılı Çalışmaları" başlıklı sunum ile son bulmuştur.

Her yıl olduğu gibi 2016 yılında da sözlü sunumların yanı sıra bilimsel poster sunumları da toplantının devam ettiği üç gün boyunca konferans salonunun girişinde sergilenmiş, gerek devam eden kazılar ve projeler, gerekse tamamlanan proje ve tezler hakkında ilgililere bilgi vermiştir. On beşinci İstanbul Üniversitesi Arkeolojik Kazı ve Araştırmalar Toplantısı da tıpkı öncekiler gibi gerek arkeoloji ve bağlantılı alanlarda çalışan bilim insanlarının kendi çalışmalarını tanıtmalarını ve diğer çalışmalar hakkında bilgi edinmelerini sağlayıp bilimsel bir tartışma platformu oluşturmuş, gerekse arkeoloji eğitiminin çeşitli aşamalarında olan öğrencilere ve ilgililere güncel çalışmalardan haberdar olma fırsatını sunmuştur.

Nihal Köseoğlu

Kazi-Araştırma

Alexandria Troas Kazısı – 2015

Çanakkale ili, Ezine ilçesi, Geyikli Beldesine bağlı Dalyan Köyü sınırları içerisinde bulunan Alexandria Troas antik kentinde 2015 yılı çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Ankara Üniversitesi adına Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün verdiği izin ve finansal destek ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmalara İzmir Arkeoloji Müzesinden arkeolog Günay Karakaş bakanlık temsilcisi olarak katılmıştır.

Alexandria Troas Antik Kentinde 2015 yılı kazı çalışmalarının yoğunluğunu Alexandria Troas Forumu içinde ve yakın çevresindeki araştırmalar oluşturmuştur. Kazı çalışmaları üç ayrı alanda yürütülmüştür. Bunları sırasıyla Doğu Portiko Çalışmaları, Hellenistik Dönem Stoa'sı Çalışmaları ve Polygonal Yapı Çevresindeki Çalışmalar olarak toparlamak mümkündür.

Forum alanının doğu sınırını oluşturan portikoda geçtiğimiz kazı sezonlarında büyük ölçüde kazı ve araştırma çalışmaları yürütülmüş olmakla birlikte

2015 yılında gün ışığına çıkarılmamış olan bölümlerin temizlik kazısının yapılması hedeflenmiştir.

Portikodaki ilk çalışma alanı Podyumlu Salonun kuzeybatı köşesine yakın bir noktadadır. Alandaki 4.65x1.70 m boyutlarındaki açma AT 15 P1 olarak adlandırılmış ve çalışmalarda çok miktarda moloz taş, profil vermeyen parçalar halinde seramik, metal buluntular ve parçalar halinde çatı kiremidi ele geçirilmiştir. Araştırmalar sırasında portikonun kuzey bitiminde doğu-batı uzantılı Bizans Dönemi'nde inşa edilen düzensiz taşlarla örgülü duvar açığa çıkarılmıştır. İçinde spolien malzeme içeren bu duvar doğu portikosundaki bir geç dönem düzenlemesinin kalıntısı gibi gözükmektedir. Portiko üzerindeki ikinci çalışma alanı podyumlu salonun batısında yer alan kuzey-güney doğrultulu uzanan künk hattı bölümünde gerçekleştirilmiştir. Daha önceki yıllarda kazısı gerçekleştirilen künk hattının bulunduğu alanda kesit düzenleme çalışmasının yanı sıra alanın geç dönem kullanımına ilişkin döşeme ile ilgili araştırma yapılması hedeflenmiştir. Doğu portikoya paralel bir

Alexandria Troas Kazısı – Forum ve Doğu Portiko Hava Fotoğrafı (Foto: Selçuk Kalfa)

*Alexandria
Troas Kazısı –
Hellenistik Stoa
Hava Fotoğrafi
(Foto: Selçuk
Kalfa)*

şekilde sürdürülen çalışmalar sırasında 1.70x0.20 m ölçülerinde mermer plakalardan oluşan kaplama tespit edilmiştir. Bir döşemeye ait olması muhtemel bu kaplama batıya doğru devam etmektedir. Bulunan döşeme parçasının devamının ve niteliğinin araştırılması 2016 yılı kazı sezonuna bırakılmıştır. Doğu portikosundaki üçüncü çalışma alanı odeion yapısının kuzey girişi önündeki setin kaldırılmasına yöneliktir. AT 15 P2A ve AT 15 P2B olarak adlandırılan iki sondajda çalışmalar yürütülmüştür. Sürdürülen çalışmalarda midye kabuklu kireçtaşı blokların yanında yığıntı şeklinde yoğun moloz tabakasına rastlanılmıştır. Bu durum odeion yapısının batıya bakan cephesinin kuzey girişi gerisinde binanın cephe ve üst yapısından batıya doğru bir çökme yaşanmış olma olasılığını akla getirmektedir. Kazı çalışmaları sırasında 31x46 cm ölçülerinde mermerden, üzerinde “Pallium Tipinde Toga” taşıyan bir figürün de bulunduğu yazıtlı bir mezar steli ele geçirilmiştir.

2015 yılı çalışmaları içerisinde Alexandria Troas'ta 2013 sezonundan bu yana araştırılması devam eden Hellenistik Dönem Çarşı yapısının hemen batısı ve önünde yürütülen çalışmalarla hem çarşının kaç katlı olduğunu saptamak hem de mümkün olduğu takdirde stoanın yürüme düzlemine ulaşmak amaçlanmıştır. Çarşı yapısının anıtsal batı cephesi önünde 9.78x2.70 m ölçülerindeki alanda gerçekleştirilen çalışmalar ile 2015 sezonunda ulaşılan son seviyede Hellenistik Stoa yapısının mimari yapılanması, yapım tarihi,

Roma Dönemi'ndeki kullanımı ve bunun hangi tarihler arasında olduğu hakkında sonuçlara ulaşılması konusunda önemli veriler sağlanmıştır.

Bu sezon gerçekleştirilen kazıda 2013 ve 2014 yıllarındaki çalışmalardan farklı olarak çok daha fazla taş ve harçtan oluşan moloz kütlelere rastlanmıştır. 2013 ve 2014 yıllarındaki çalışmalarda Kryptoportikus binasının güneyindeki bu alanın esas olarak bilinçli olarak doldurulduğu ve çöplük olarak kullanıldığı görüşü üzerinde durulmaktaydı. Kazılan alanda ele geçen harçlı kütleler, duvar parçaları çarşı yapısının önünde ikinci kata ait olmalıdırlar. Bu kat, günümüzde sadece büyük hatıl yuvalarından anlaşıldığı üzere kalın ahşap hatıllardan oluşan bir tabana sahipti. Çalışmalarda rastlanılan küçük buluntulara bakıldığında MS 2. ve 3. yy'lara ait olasılıkla yerel üretim ürünü olan günlük kullanım kaplarına ait parçalar yoğun olarak ele geçmiştir. Kazılan alanda ele geçen çoğunluğu küçük baş hayvanlara ait kemik parçaları burada yemek yenilen bir mekânın varlığına işaret etmektedir. Çalışmalar sırasında gün ışığına çıkarılan sikkeler büyük ölçüde korozyona uğradıkları için tarihlendirmeye yardımcı olmaktan uzaktırlar. Metal buluntular içinde en dikkat çekici olan ahşap mimaride kullanılmış olan demir çivilerdir. Çivilerin tamamı çok büyük oranda korozyona uğramış durumdadır. Kurşun eser olarak sadece bir adet ağırlık ölçüsü olarak kullanılmış olabilecek bir obje bulunmuştur. Bunun dışındaki kurşun parçalar büyük olasılıkla kenet parçalarından ibarettir.

Diğer önemli bir buluntu grubu olarak sıvalardan bahsedilmelidir. Genellikle tek renkli olanlar ele geçmiştir. Mevcut örneklerde kırmızı, sarı ve siyah renkler hâkimdir. Ancak bazı sıva parçaları üzerinde bitkisel ve çizgisel dekorasyon bulunmaktadır. Bazı sıvaların kesitlerinden duvarın birkaç kat sıvandığı ve her seferinde farklı renklerle boyandığı gözlemlenmektedir. Bu bulgular yapının oldukça uzun bir süre kullanıldığını göstermektedir.

Kazılan alanda çok önemli iki mimari bulguya rastlanılmıştır. Bunlardan ilki açmanın batı kesitinde gün ışığına çıkartılan, yani stoanın kazılan bölümünün tam ortasında yer alan dört adet dorik sütun tamburudur. Bu sütunlar çarşı yapısının batı cephesine dayandırılmış doğu-batı yönünde uzanan duvarın üst seviyesindeki hatıl yuvasıyla aynı hizada yer almaktadırlar. Bu sütun gövdeleri olasılıkla buradan geçen hatıllara alttan destekleyen ahşap dikmeler için kullanılmışlardır. Sütun tamburlarından birincisinin gövdesinin yarısı işlenmiş, ikincisi işlenmemiş, diğer ikisi ise işlenmiş durumdadır.

Sütunların üst yüzeylerinin deniz seviyesinden yüksekliklerinin kuzeye doğru azalması stoanın bulunduğu zeminin özellikle güneyi doğru yükselmekte olduğunu düşündürmektedir. Bu durum çarşı yapısının batı cephesinde yer alan ve örülerek kapatılmış olan kapının eşiğinin neden bu kadar yüksekte olduğunu da açıklığa kavuşmaktadır. Bunu kesin olarak gösteren ikinci mimari bulgu stoa doğu duvarındaki örülerek kapatılan kapının eşiğinin altındaki blokların kuzeye doğru her seviyede basamaklı biçimde aşağı inerek tıraşlanmadan bırakılmış olmasıdır. Stoa doğu duvarının yanında yapılan sondaj bu basamaklı yapının ortaya çıkarılması dışında yapının inşa tarihi hakkında da çok önemli ipuçları sunmuştur. Stoa doğu duvarı yapımı sırasında açılan temelin dolgusunda Hellenistik Dönemin en karakteristik kaplarından olan bir lagynosa ait iki parça ve yine aynı döneme ait içe dönük dudak yapısına sahip bir kâseye ait parça ele geçmiştir. Temel dolgusu içindeki bu seramikler, özellikle MÖ 150–50 arasında çok yaygın olarak üretilen beyaz zeminli lagynos parçalarıdır. Anılan seramik bulguların doğu-batı yönünde uzanan Roma Dönemi duvarının temelini (+55.54 m.) çok daha aşağısında ele geçmiş olmaları nedeni ile Hellenistik Stoanın yapıldığı tarihi yaklaşık olarak göstermektedir.

2008 yılından 2012 yılına kadar kazısı ve araştırılması gerçekleştirilen Polygonal yapının doğu sınırı önündeki alanda 2015 yılında kısa süreli bir araştırma gerçekleştirilmiştir. 2013-2014 sezonlarında çalışma yürütülmemeyen bu bölümde iki soruya cevap bulabilmek amacıyla çalışmalar yürütülmüştür. Bunlardan ilki geç dönemde kapatılmış olan polygonal yapının

doğu geçişi gerisindeki yapı ya da yapılar ile olan ilişkisinin anlaşılabilmesidir. Cevaplanması gereken diğer bir soru da polygonal yapının doğusundan odeiona olan geçişin nasıl sağlandığı yönündedir.

İlk kazı çalışması polygonal yapının güneydoğu dış duvarı ile odeion yapısının kavisli arka duvarı arasında kalan bölgede gerçekleştirilmiştir. AT15 PYD.1 olarak adlandırılan söz konusu 3x4 m boyutlarındaki sondajda küçük buluntu yok denecek kadar az olup çoğunlukla harçlı molozlar ele geçmiştir. Sondajın güney sınırında odeionun kavisli dış duvarına yaslanan *opus caementicium* örgülü duvar üzerinde bir kemerin üst bitimi şeklindeki bölüm belki odeiona geçişin ya da bir pencere açıklığının parçası olabilir gözükmektedir. Bu durum alanın tümünün kazılmasından sonra netlik kazanacaktır.

Polygonal yapının doğusundaki ikinci çalışma alanı 2012 yılında oniki köşeli yapının doğu dış tarafında yürütülen çalışmalar sırasında gün ışığına çıkarılan duvarların devamının araştırılmasıdır. Alanda 3x3,5 m boyutlarında AT15 PYD.2 olarak adlandırılan bir sondaj gerçekleştirilmiştir. Ulaşılan son seviyede 2012 yılı çalışmaları sırasında polygonal yapının geç dönemde kapatılmış olan doğu girişinin hemen doğu dış tarafında tespit edilmiş olan mermer taban döşemesinin devamına ulaşılmıştır. Mermer plakanın zemindeki bitimi takip edildiğinde hemen polygonal yapının doğu girişinin doğusundaki mekân ile daha güneyde olması gereken mekân arasında bir geçiş olduğunu düşündürecek izlere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

2011 yılından itibaren belgeleme çalışmaları yürütülen polygonal yapının belgeleme ve yapı araştırmaları çalışmalarına devam edilmiştir. Önceki kazı sezonlarında gerçekleştirilen ölçüm ve belgeleme çalışmaları 2015 sezonunda fotogrametrik teknikler kullanılarak tüm yüzeylerin 3D modellendirilmesi çalışmaları yürütülmüştür. Bu çalışmalar yanında polygonal yapının doğusunda gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında gün ışığına çıkarılan yapı izleri de plan ve çalışmalara dahil edilerek rekonstrüksiyon denemeleri yapılmıştır. 2011-2012 sezonunda gün ışığına çıkan bölümler çerçevesinde yapının 1. mimari evresi ile ilgili rekonstrüksiyon önerisi hazırlanmıştır. 2015 yılında gerçekleştirilen yeni kazı ve araştırmalar yapının bazı mekanlarında değişikliğe gidilmiş olduğu göstermiştir. Bu bilgiler ışığında yapının 2. mimari evresi olabileceği düşüncesinden hareketle 2. evre ile ilgili de bir rekonstrüksiyon önerisi hazırlanmıştır.

Erhan Öztepe

Kırklareli Projesi 2015 Yılı Araştırmaları: Aşağı Pınar Höyüğü

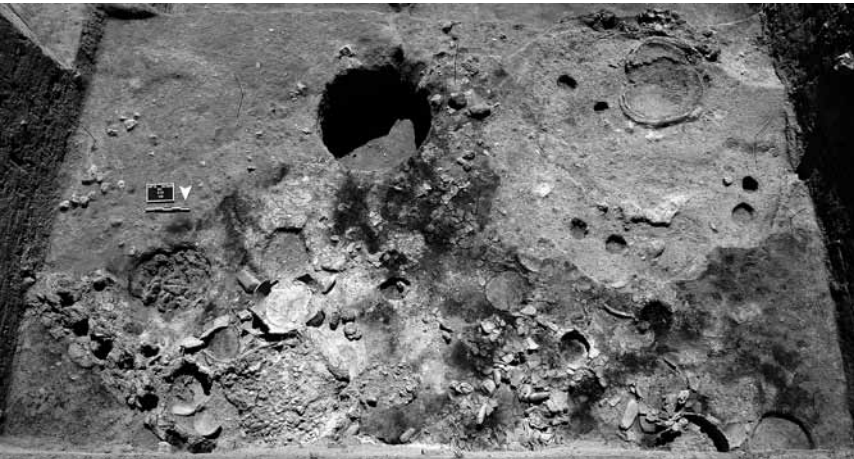
Istranca Dağları'nın hemen güneyinde, Ergene Havzası'na doğru alçalan sırtların üzerinde yer alan Kırklareli Höyüğü, kent merkezinin hemen güneyinde bulunan Aşağı Pınar (Son Neolitik-Orta Kalkolitik) ve Kanlıgeçit (İTÇ) yerleşimlerini içermektedir. Kırklareli Projesi kapsamında sürdürülen arkeolojik araştırmalar, 2015 yılında, yalnızca Aşağı Pınar höyüğünde gerçekleşmiştir. Mehmet Özdoğan yönetiminde yürütülen Kırklareli Projesi, arkeolojik araştırmaların yanı sıra kültürel miras yönetimi, jeoarkeoloji, mimarlık tarihi ve etnoğrafya konularını da içeren çok yönlü bir proje niteliğindedir.

MÖ 6200-4900 yılları arasına, Son Neolitik-Orta Kalkolitik dönemlere tarihlenen Aşağı Pınar, yaklaşık 3 m kalınlığındaki arkeolojik dolgunun, dokuz tabaka ile katmanlaştığı bir yerleşimdir ve bu arkeolojik dolgu iki ana evre içerisinde değerlendirilebilecek özellikler göstermektedir. İlk evre (8-6 tabakaları), Anadolu'da Son Neolitik- İlk Kalkolitik olarak tanımlanan sürece karşılık gelirken Balkan terminolojisindeki karşılığı ilk Neolitik ya da Karanovo I-II'dir. Yerleşmedeki ikinci evreyi, 5-2 arası tabakalar temsil etmekte ve Anadolu'da Orta Kalkolitik, Balkanlar'da ise Orta-Son Neolitik ya da Karanovo III-IV, Veselinovo ve Vinča olarak bilinen sürece karşılık gelmektedir. Bu iki evre arasında 5-6 Geçiş Evresi olarak adlandırılan bir ara evre tanımlıdır.

En eskiye tarihlenen 8. tabakaya ilişkin henüz mimari bir veri olmamasına karşın, 7 ve 6. tabakalar oldukça tanımlıdır. Kesintisiz olarak katmanlaşan söz konusu tabakalar, höyüğün kuzey ve kuzeydoğu kesiminde, dal örgü tekniğiyle inşa edilen, dörtgen planlı, bitişik düzende ya da birbirine yakın olarak konumlandırılmış yapılarla temsil edilir. 2015 yılı çalışmaları sonucunda 7.tabakanın üç alt evresi olduğu kesinlik kazanmıştır.

En alt evreyi, daha önceki yıllarda açılmış olan dörtgen planlı dal örgü yapılar, orta ve üst evreyi ise hendekler temsil etmektedir. Yapılarla tanımlanan alanın hemen güneyinde konumlanmış kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu hendeğin orta evreyi; kuzeye doğru içbükey bir yay çizerek doğu-batı doğrultusunda ilerleyen güneydeki hendeğin ise üst evreyi temsil ettiği düşünülmektedir. Kuzey hendeğinin batı kesiminde sürdürülen çalışmalarla, bu hendeğin tek seferde açılan bir kanaldan farklı olarak, birbirine eklenerek uzayan oval çukur dizilerinden oluştuğu anlaşılmıştır. Yaklaşık 50 m boyunca takip edilen hendeğin genişliği en üste 2-2,5 m, derinliği ise 2,5 m kadardır. 7. tabakanın üst evresini temsil eden, büyük bir kısmı önceki yıllarda açılan, güney hendeğinin kuzeydoğu bölümü de 2015 yılı çalışmaları sırasında açılmıştır. İçbükey bir yay çizerek doğu-batı doğrultusunda ilerleyen bu hendek bir kanal şeklinde tek seferde açılmıştır ve en batı ucundan itibaren yaklaşık 90 m boyunca neredeyse kesintisiz olarak takip edilebilmektedir. Yerleşmedeki hendeklerinin ne amaçla açıldığı, aralarında bir ilişki olup olmadığı, kısa bir süreliğine çağdaş olup olmadıkları gibi bir takım sorular henüz cevaplanamamışsa da geneli değerlendirildiğinde; 7.tabakanın sonlarına doğru, yerleşimin güneye doğru genişlediği ve batıya doğru kaydığı izlenebilmektedir.

2015 yılında yapılan bir diğer çalışma, 6. tabakaya ait yapı dizisinin bilinen en kuzeydoğu odasında yapılmıştır. Batıdan kuzeydoğuya doğru bir yay çizecek şekilde birbirine bitişik olan on mekân daha önceki yıllarda açılmış, bu yıl açılan kısım ile birlikte 6. tabaka mimarisi yaklaşık 130 m boyunca izlenebilmiştir. 6-21 olarak adlandırılan bu yapının içinde diğer yapılarda da olduğu gibi kuzey duvarının önünde bir fırın ile çevresinde silolar bulunmuştur. Yangın geçirerek korunan bu tabaka yapıları oda içi *in-situ* buluntuları açısından yoğundur. Bu odanın içinde de günlük yaşama yönelik çok sayıda buluntu, yapı dizisinin diğer odalarıyla pek çok ortak özelliği paylaşmaktadır.

Aşağı Pınar Höyüğü – Tabaka mekân içi ve onu kesen 5. tabaka yuvarlak planlı birim

2015 yılında, genel olarak höyükteki ilk yerleşim katları için karakteristik buluntularla karşılaşılmışsa da 6.tabaka yapısı içinde, ilk kez bir arada çok sayıda havan eline rastlanmış olması, yapı içi buluntularının dağılım analizleri açısından önemlidir ve odaların işlevlerine yönelik çalışmalara katkı sağlayacaktır. Önceki yıllarda, 6. tabakanın batı kanadında, binanın yanık molozu içinde bulunan pintaderalara bu yıl, bu kez yapının doğu kanadında ve yine moloz içinde bulunan iki örnek daha eklenmiştir. Höyükte çok rastlanmayan bir diğer buluntu grubu da

hendek dolgusunda bulunan insan betimli tutamaklı kap parçalarıdır. Hendek içinden gelen buluntu topluluğu genel olarak hendeğin dışındakilerden farklı olarak nitelikli kaplar, özenli işçilik gerektiren buluntular ya da işlevsel özelliklerinden çok sembolik yönleriyle öne çıkan buluntulardan oluşmaktadır. Buna dayanarak, yerleşmedeki hendeklerin törensel-sembolik bir kullanımı olduğu kanısı giderek güçlenmektedir.

Sonuç olarak 2015 yılı çalışmalarından elde edilen bulgular özellikle höyükteki ilk yerleşim katlarının anlaşılması bakımından önemli sonuçlar vermiş, yerleşimin süreç içinde nasıl değiştiği daha tanımlı hale gelmiştir.

Özlem AYTEK

Konane Kale Tepe Yerleşmesi Yüzey Araştırması – 2015: Uzaktan Algılama Yöntemleri İle Değerlendirilmesi

2009 yılından itibaren Konane Kale Tepe Yerleşmesinde devam eden Isparta İli ve İlçeleri Yüzey Araştırması 2015 yılı çalışmaları, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının izni, Süleyman Demirel Üniversitesi, Türk Tarih Yüksek Kurumu Başkanlığı ve Koç Üniversitesi Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi tarafından sağlanan destekle gerçekleştirilmiştir.

Isparta İli Gönen İlçesi'nin 4.5 km kuzeybatısında 1676 m yükseklikteki Kale Tepe Mevkiinde konumlanan Konane Yerleşmesi, Erken Hellenistik Dönem'e işaret eden önemli veriler sunmaktadır. Surlarla çevrili yaklaşık 11.2 hektarlık bir alana sahip olan bu yerleşim yerinin planlaması göz önüne alındığında askeri garnizon özellikleri gösterdiği görülmektedir (Hürmüzlü 2013: 142-154). Dağlık arazide konumlanan Konane Kale Tepe Yerleşmesi, oldukça yüksek eğime sahip olması ve sur içinde kalan mimari yapıların çevresel faktörler nedeniyle yoğun bir tahribata maruz kalması ile yerleşim planlaması açısından birçok soruyu içinde

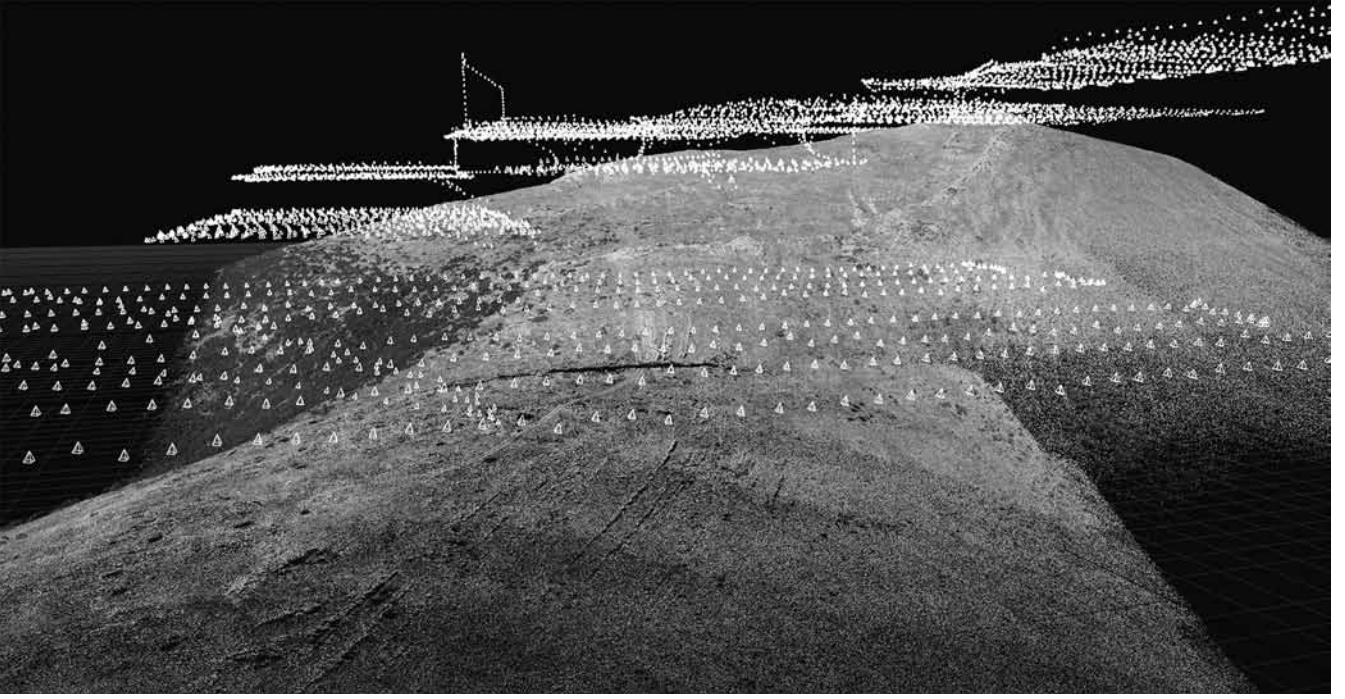

Konane Kale Tepe Yerleşmesi – Giriş Kapısı ve Avlu Hava Fotoğrafı (IAS Arşivi, U. Hecebil)

barındırmaktadır. 2015 yılı çalışmalarında ağırlıklı olarak Uzaktan Algılama yöntemlerine başvurulmuştur. Hellenistik Dönem askeri garnizon özelliği gösteren Konane Kale Tepe Yerleşmesinde uygulanan Uzaktan Algılama yöntemleri ile arazinin topografyasına göre mimari yapıların planlanmasına yönelik önemli veriler elde edilmiştir. Hellenistik Dönemde askeri garnizon özelliği gösteren yerleşmelerde, olası bir saldırı karşısında, giriş kapılarında oluşabilecek birikmelerin önüne geçilebilmesi amacıyla girişin sağlandığı alanlarda avlular yapılmıştır (Nossov 2009: 24). Elde edilen veriler doğrultusunda giriş kapılarına eşit mesafede sur duvarına entegre edilmiş duvar izlerini görebilmek mümkündür.

Arie Kai-Browne ve ekibi (Hochschule für Technik und Wirtschaft, University of Applied Sciences Berlin) tarafından 2011 yılından beri devam eden 3D Lazer taramalar ile Konane Kale Tepe Yerleşmesinin sur içi tahkimatı kayıt altına alınmıştır. Yerleşmenin topografik ve mimari özellikleri 6 mm hassasiyete sahip Leica Scanstation2 cihazı kullanılarak yüksek çözünürlüğe sahip noktaların konumları hesaplanmıştır (Leica Geosystems 2007). Dört yıllık çalışmada 150'nin üzerinde farklı pozisyonlara ihtiyaç duyulmuştur. Bunun sebebi 25 m'lik bir mesafede 1 cm arayla tarama yapılırken, 2.5 m'lik bir mesafede 1 mm arayla tarama yapılabilmektedir. Ayrıca yerleşme üzerinde bulunan mimari yapılar ve 25 m'den fazla olan mesafelerde ayrı ayrı taramalar gerçekleştirilmiştir. Leica ScanStation2 ile kayıt altına alınan ham veriler, enlem, boylam ve yükseklik (X, Y, Z) değerleri ve arazinin renk tonlaması dikkate alınarak, 5.8 milyardan fazla nokta bulutu bir araya getirilmiş ve 3D modelleme yapılmıştır.

Uzaktan Algılama yöntemleri dâhilinde bir diğer çalışmayı hava fotogrametrisi oluşturmaktadır. 2014 yılında DJI Phantom 2 (GoPro Black Edition fotoğraf makinesi) insansız hava aracı ile başlanılan havadan görüntüleme çalışmaları, 2015 yılında Arie Kai Browne ve ekibi tarafından MK EASY Okto 6S tipi octocopter ve Sony A7 full-frame dijital fotoğraf makinesi ile gerçekleştirilmiştir. Yerden 40 m yükseklikte gerçekleştirilen uçuşlarda elde edilen görüntüler ile çekilecek alanların odak uzaklığının çözünürlük bakımından yeterli olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen görüntüler sonucunda, zeminin 6 mm'lik hassasiyete sahip olduğu anlaşılmaktadır. Octocopter üzerine entegre edilmiş GPS ile görüntülemenin yapılacağı alanlar belirlenmiştir. %80'ni doğrudan ileri yönde ve %60'ı yan yönlerde otomatik olarak hareket rotasına sahiptir. Uçuş süresinin yaklaşık 18 dakika olması nedeniyle Konane Kale Tepe Yerleşmesi harita üzerinde 22 ayrı alana ayrılmış ve bu bilgiler insansız hava aracı üzerinde bulunan GPS'e tanımlanmıştır.

Konane Kale Tepe Yerleşmesi – Uçuş Rotası ve Nokta Bulutları (IAS Arşivi, A. K. Browne).

Ayrıca havadan elde edilen görüntülerin 3D taramalarla elde edilen görüntüler üzerine aplikasyonunun yapılabilmesi amacıyla 70 adet referans noktası, total station ile alınan ölçümler yardımıyla fotogrametrik veri haline dönüştürülmüştür. Elde edilen 8000 görüntü üzerinde 660 milyon nokta bulutu oluşturulmuş. Böylelikle, 3D tarama cihazında bulunan kameranın düşük çözünürlükte olması nedeniyle yerleşme üzerinde bulunan mimari yapıların netliği konusunda ortaya çıkabilecek sorunlar, insansız hava aracı ile elde edilen yüksek çözünürlüklü görüntülerle önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Askeri garnizon olarak kullanılan yerleşimlerin kent planlamasına yönelik çalışmalar literatürde oldukça kısıtlıdır. Bugüne kadar yapılan arkeolojik çalışmalarda bu tip yerleşimlerin yalnızca savunma sistemlerine yönelik olması bir eksikliklerdir. Konane Kale Tepe Yerleşmesinin kent planlaması açısından sur hattı içerisinde kalan yapıların işlevsel olarak özelliklerinin anlaşılabilmesi amacıyla havadan görüntüleme çalışmalarına başvurulmuştur. Elde edilen görüntülerde yerleşmenin giriş kapısından geçi yapıldıktan sonra kuzey yönünde barınmaya yönelik yapıların olduğu görülmektedir. Ayrıca sur hattı içerisinde yapılan yoğun (intensive) yüzey araştırması sonucu, seramik parçalarının bu alanlarda yoğun olduğu görülmektedir. Elde edilen görüntülerde büyük ölçekli yapıların, toplantı alanı veya askeri malzemelerin depolandığı alanlar olarak kullanılmış ihtimali üzerinde durulması gerekir.

Arkeolojik alanların tarihsel süreç boyunca yoğun tahribata maruz kalmaları, yüzeyde bulunan birçok

mimari yapının işlevsel olarak özelliklerini anlamakta zorlayıcı bir faktör olmuştur. Sonuç olarak Uzaktan Algılama yöntemleri ile elde edilen veriler, yerleşim yerlerinin modellenmesi açısından önemli bilgiler sunmaktadır.

*Uygar Hecebil – Arie Kai Browne
Bilge Hürmüzlü – Kay Kohlmeyer*

Hürmüzlü, B.

2013 “Konane Antik Kenti Hellenistik Dönem Yerleşmesi”, *Pisidia Araştırmaları-I*, I. Pisidia Araştırmaları Sempozyumu (05-06.11 2013) Bildiri Metinleri, (Eds.) B. Hürmüzlü – M. Fırat – A. Gerçek, Isparta: 142-154.

Nossov, K. S.

2009 *Greek Fortifications of Asia Minor 500-130 BC*, Oxford.

Tekirdağ Merkez ve Şarköy İlçeleri ile Çanakkale Gelibolu Yarımadası Yüzey Araştırması – 2015

2008 yılından beri Tekirdağ Merkez ve Şarköy İlçeleri’nde sürdürülen yüzey araştırmamızda inceleme bölgemize 2013 yılından beri Çanakkale Gelibolu Yarımadası’da (Trakya Khersonesos’u) dahil edilmiştir. 2015 yılında her iki alanda da çalışılmıştır. Araştırma Mimar Sinan Üniversitesi Arkeoloji, Enformatik ile Şehir ve Bölge Planlama Bölümlerinin öğretim üyeleri ve öğrencilerinin katıldığı bir ekiple sürdürülmüştür.

Tekirdağ İli’nde Yazır, Gaziköy, Hoşköy, Tepeköy, Eriklice, İshaklı, Gölcük, Şarköy ve Kızılcaterzi

çevrelerinde; Çanakkale Gelibolu Yarımadası'nda ise, Gelibolu İlçe Merkezi ve çevresi, Güneyli, Tayfur, Karainebeyli Köyleri ile Eceabat Seddülbahir Köyü ve çevrelerinde incelemeler yapılmıştır.

Tekirdağ Merkez ve Şarköy İlçeleri Araştırmaları:

Araştırmalarımızın Tekirdağ ayağında yürüttüğümüz çalışmalar aynı zamanda 2015 yılında başlayarak tamamladığımız, 'Tekirdağ Kutsal Ganos Dağı ve Çevresindeki Kutsal Alan Modelleri ve Nitelikleri' adlı TÜBİTAK Projesi ile beraber yürütülmüştür. Tamamlanan proje sonuçlarına ilişkin kapsamlı bir yayın hazırlanmaktadır.

Geçen yıllarda Şarköy Harmankaya/Kiraztarla kaya kutsal alanında saptanan ve kayalar üzerinde çeşitli boyutlarda sunu çukurlarının bulunduğu mevkiî yakınında iki yeni sunu çukuru daha tespit edilmiştir. Bunlardan birisi 'Başlıkkaya' olarak adlandırılan kaya üzerindeki sunu çukurudur. Böylelikle Propontis'e (Marmara Denizi) hakim ve günümüzde çok sık ormanlık olan bu alan içerisinde kayalar üzerindeki sunu çukurlarının daha önceki yıllarda saptadıklarımızdan çok daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Çevrede herhangi bir arkeolojik küçük buluntu elde edilememiştir.

Kutsal alan çalışmalarının yanı sıra Şarköy, Eriklice, Şenköy, İshaklı, Gölcük Köyleri ve çevreleri araştırılmıştır. Bu çerçevede Şarköy sırtlarında Propontis'e hakim yüksek tepelerde çeşitli alanlarda gözlemler yapılmış, yerleşme birimleri ile kutsal alanların yol ağı anlaşılmasına çalışılmış, Eriklice Limanı'ndan kutsal alan Dolucatepe'ye ulaşan yollar ve vadilerde de gözlemler yapılmıştır. Şarköy sırtlarında küçük ölçekli bir takım yerleşim alanları saptanmış ve özellikle denize hakim tepelerdeki yerleşme olasılıkları değerlendirilmiştir.

Şarköy Gölcük Köyü Değirmen Yanı Mevkii, çevresinde çeşitli su kaynakları bulunan ve çeşitli taş alet parçaları, sigillata seramikleri, çok sayıda cüruf (cam ya da seramik ?) parçaları gözlemlenen bir alandır. Burada ele geçen bir adet Prehistorik Dönem taş balta envanterlik eser olarak Tekirdağ Müzesi'ne teslim edilmiştir.

Şarköy Sufunya Deresi sırtlarında Saraybayırı Mevkii'nde tepe ile yamaçlarına yayılan bir yerleşim ve nekropol alanı saptanmıştır. Söz konusu bu tepe ve yamaçlarında Klasik, Hellenistik ve Roma dönemlerine tarihlenen çok sayıda seramik parçası gözlemlenmiştir. Yerleşme Sufunya Kalesi Tepesi'nin çok yakınında saptadığımız ve seramikler ışığında kale ile ilişkili olduğunu düşündüğümüz bir yerleşmedir.

Şarköy Gölcük Köyü Tümülsü:

Geçen yıllarda Gölcük Köyü'nün hemen yakınında tespit ettiğimiz tümülsünün (Göller Tümülsüsü) yaklaşık 100 m yakınında ikinci bir tümülsü daha saptanmıştır. Böylelikle burasının bir tümülsü nekropolü olduğu anlaşılmış, etrafta ise herhangi bir arkeolojik buluntu elde edilememiştir. Tümülsü nekropollerinin Tekirdağ Tatarlı, Ormanlı ve Oruçbeyli Köyleri ve çevresindeki yoğunluğunun aksine, Şarköy çevresinde azaldığı gözlemlenmiştir.

Çanakkale Gelibolu Yarımadası Araştırmaları:

Gelibolu Yarımadası çalışmaları Karainebeyli ve Tayfur Köyleri civarında yoğunlaştırılmıştır. Eceabat İlçesi Seddülbahir Köyü ve çevresinde de bir takım gözlemler yapılmıştır.

Karainebeyli Köyü içerisinde yapılan incelemede köy meydanında korunan, ancak nereden getirildiği bilinmeyen Roma Dönemi'ne ait mermer bir onur yazıtlı postament saptanmıştır. Köy içerisinde üç adet mermer sütun gövdesi, Bizans Dönemi paye parçası ve köy camisi duvarına gömük halde üzerinde bir tavus kuşu ve vazo motifi bulunan Bizans Dönemi mermer levhası saptanmıştır. Köy Mezarlığı içerisinde ise, bir adet mermer sütun gövdesi ile olasılıkla Roma Dönemi'ne tarihlenebilecek dış kesimli taş bir blok saptanmıştır.

Karainebeyli Köyü çevresinde, Kalaycı Çeşme, Asarlık, Böğürtlenlik, Öcek, Pomağın Öldüğü Yer, Ören Mevkii/Hacı Arab'ın Tepe, Tekke Tepe, Yukarı Ova, Sarnıç Mevki ve Kozlu Ören mevkiilerinde incelemeler yapılmıştır. Araştırılan bu alanlar arasında Asarlık Mevkii bir Bizans Dönemi kalesinin bulunduğu alandır ve çevrede sigrafitto seramikleri, yalın seramikler ile çok sayıda taş ve tuğla parçası gözlemlenmiştir. Kalan kısmı ile yuvarlak planlı, harçlı duvar örgülü kuleye sahip bir Geç Antik Dönem kalesi görünümündeki yapının çevresinde erken devirlere tarihlenen herhangi bir küçük buluntuya rastlanmamıştır. Öcek Tepesi, Karainebeyli Köyü çıkışında, zeytin ve üzüm bağı olarak kullanılan bir tepedir. Ece Bey Tepesi'ni de gören bu alanda yoğun Roma Dönemi seramiklerine rastlanmıştır. Burası konum ve çanak çömleklerin nitelikleri ışığında bir yerleşmeden çok küçük bir Roma villası (*villa rustica*) yeri olabilir.

Karainebeyli-Tayfur yolu üzerinde yer alan Yukarı Ova Mevkii ise, çevredeki ve Yarımada içlerindeki önemli antik yerleşimlerden biridir. Buluntu yoğunluğu ve niteliği alanın Klasik, Hellenistik ve Roma dönemlerinde yoğun kullanımına işaret etmektedir. Günümüzde tarla olarak kullanılan alanda çok sayıda da kesme taş blok saptanmıştır. Burada sağlam

Tekirdağ-Gelibolu Yüzey Araştırması – Gelibolu Karainebeyli Köyü Roma Dönemi mermer postament

durumda ele geçen bir adet pişmiş toprak tezgah ağırlığı envanterlik eser olarak Çanakkale Müzesi'ne teslim edilmiştir.

Sarnıç Mevkii, köyün kuzeyinde Ecebey Türbesi tepesine bakan bir alandır. Burada ele geçen sigrafitto ve yalın seramik parçaları, cüruflar, çatı kiremitleri ve tuğla parçaları geniş bir alana yayılı bir Geç Antik Dönem yerleşmesini işaret etmektedir. Kozlu Ören Mevkii yerleşimi ise, köyün kuzeybatısında yer alan bir tepe ve yamaç yerleşimidir. Arazide sırlı ve yalın seramik parçaları ile bir takım taş alet? parçaları gözlemlenmiştir.

Karainebeyli Köyü Ece Bey Türbesi Tepesi / Kutsal Alan:

Köyün sırtlarını oluşturan kayalıkların tepesinde, Ece Bey ve Kara Nebi Türbeleri'nin bulunduğu alanda incelemeler yapılmıştır. Kayaların vadiye doğru çıkıntı yaptığı ve ilginç şekiller oluşturduğu, köye ve çevre vadilere tamamen hakim bu tepede Klasik, Hellenistik Dönem seramik parçaları, yalın seramik parçaları, pithos parçaları, kenet yuvalı taş blokları bulunmuştur.

Çevrenin en hakim noktası olan bu tepe, gerek konumu, gerek arazi şekli, gerekse elde edilen buluntulardan da anlaşıldığı üzere kuşkusuz költ amaçlı

kullanılmış olmalıdır. Tepede bir zamanlar var olduğu belirtilen kuyular ve su kaynakları, kutsal alan-su kaynağı ilişkilerini düşündürmektedir. Tüm bu öğelerin yanı sıra, antik çağ kutsal alanlarında uygulanan bir takım ritüellerin benzerlerinin bu gün halen uygulanıyor olması ve tepenin bir dua, adak, kurban ve türbe yeri kabul edilmiş olması da tepenin 'kutsallık' vasfının sürekliliğini göstermesi açısından çok önemlidir. Zira bu alanda her yaz başında şenliklerin yapıldığı belirtilmiştir. Burası Gelibolu Yeniköy ve Fındıklı arasında geçen yıllarda saptadığımız 'Arıtış Kaya Kutsal Alanı'nın yanı sıra, Yarımada'nın iç kesimlerinde yer alan bir başka önemli ve günümüzde hala yaşatılan bir költ alanıdır.

Tayfur Köyü ve Çevresi İncelemeleri:

Yarımada'nın iç kesim köyleri arasında yer alan Tayfur Köyü içerisinde, tarihi çınar meydanı olarak anılan alanda askeriye tarafından düzenlenmiş bir takım taş dibekler ve ezgi taşları tespit edilmiştir. Tayfur Köyü çevresinde yapılan diğer araştırmalarda ise, Çamurludere Mevkii'nde bir tümülüs ile Mandra Yanı Mevkii'nde bir yerleşim alanı saptanmıştır. Mandra Mevkii aslında yol tarafından tıraşlanan yüksekçe bir höyüktür. Buluntular yolun her iki yanındaki tepelerde devam etmektedir. Çevrede yapılan incelemede Hellenistik ve Roma dönemlerine ait çok sayıda seramik parçası ile Geç Antik Dönem'e tarihlenen sırlı seramik parçalarına rastlanmıştır.

Tayfur Köyü Kaya Kutsal Alanı:

Gelibolu Yarımadası'nda sürdürmekte olduğumuz araştırmalar sırasında, Yeniköy Arıtış kaya kutsal alanı ve Karainebeyli Köyü Ecebey ve Kara Nebi Türbeleri tepesindeki kutsal alandan sonra saptanan üçüncü önemli bir költ alanıdır. Söz konusu alan, köyün batısında kalan sırtlarda, yoğun ve yüksek kayaları ile dikkati çeken bir tepededir. Bu kayalık alan, köye, aşağısındaki tüm vadiye (günümüzde Tayfur Baraj Gölü alanı) ve ayrıca Karainebeyli Köyü'nden gelerek Saros Körfezi tarafına giden yollara tamamen hakimdir. Çevrede birçok da su kaynağı bulunmaktadır.

Kayalık alanın altında su kaynağına yakın bir yerde, doğal kaya kütlesi üzerinde, basamaklı ve ortasında derince bir akıtma kanalı olan bir düzenleme saptanmıştır. Basamakların üstü kavisli bir şekilde sınırlandırılmış ve basamaklar adeta bir çerçeve içine alınmıştır. Burasının ve bu tarzda bir düzenlemenin Frigya Bölgesi'nde tanrıça Kybele için düzenlenmiş olan basamaklı kaya sunaklarına benzerliği dikkati çekmektedir. Güney Doğu Trakya araştırmalarımızda kayalar üzerinde şekillendirilen sunu çukurları ve platformlar dışında bu tarz bir düzenleme ile ilk kez karşılaşılmaktadır. Çevrede şimdilik herhangi bir

Tekirdağ-Gelibolu Yüzey Araştırması – Gelibolu Tayfur Köyü Kutsal Alanı

arkeolojik buluntu elde edilemediğinden alanın hangi devirlerde kullanılmış olduğunu söylemek zordur. Bu alanların, özellikle de Bulgaristan'da araştırılmış örnekler ışığında, en erken Demir Devri'nde kullanılmış olduğu şimdilik söylenebilir. Tayfur örneğinde ayrıca, kayalık alanın üst kısımlarında da çok derin olmayan, ancak birbirine yakın konumlanan sunu çukurları saptanmıştır. Basamaklı ve kanallı kaya düzenlemesinin hemen yakınında da, kayalar üzerinde günümüzde tamamen ortadan kaldırılmış olan bir kilisenin bulunduğu ifade edilmiştir. Kilisenin varlığı da alanın kutsallık vasfının uzun süre devam ettirilmiş olduğunun bir göstergesidir.

Gelibolu İlçe Merkezi'nde Yapılan İncelemeler:

Gelibolu İlçe Merkezi'nde höyüğü andıran yükseltisi ile dikkati çeken Alaaddin Kalfa Mezarlığı'nda incelemeler yapılmıştır. Mezarlık girişinde düzenlenmiş ve sıralanmış çeşitli taş ve mermer bloklar arasında çok sayıda Osmanlı mezar taşı, bir adet Korinth sütun başlığı ve bir de Bizans Dönemi parapet parçası belgelenmiştir. Ancak mezarlık tepesinin höyük olabileceğini gösteren başka herhangi bir antik buluntu elde edilememiştir.

Gelibolu içerisindeki en yüksek tepe olan Fener Tepesi'nde de incelemeler yapılmıştır. Gelibolu'nun boğaz ve çevreye en hakim yeri, en manzaralı tepesi olan bu noktada, günümüzde halen kullanılan bir açık hava namazgahı, bezemeli bir Osmanlı mezarı ve çok önemli bir yatır ve adak yeri olan Bayraklı Baba Türbesi bulunmaktadır. Halen kutsal sayılan ve kısmen ibadet yeri olarak kullanılan tepe, konum itibarıyla de bir tapınağın olası varlığına uygundur (Gelibolu içerisinde bulunarak bir zamanlar limandaki Piri Reis Müzesi'nde korunan, ancak bu gün nerede oldukları bilinmeyen anıtsal sütun tamburları olasılıkla bu tarzda anıtsal yapılara ait olmalıdır). Ancak çevrede herhangi bir antik buluntu gözlenmemiştir. Fener Tepesi'nin uzun seneler boyunca

tıraşlanması, düzeltilmesi ve yeni yapılan yükseltilmiş dolgu zeminden dolayı toprak kesitleri çok sağlıklı gözlemlenememektedir. Tepenin hemen eteklerinde yapılan incelemede ise, bir ev duvarında devşirme olarak kullanılan üzeri yazıtlı bir Bizans Dönemi mermer blok saptanmıştır.

Gelibolu'nun hemen İstanbul yönündeki çıkışında yer alan çiftlikte ise, çevreden toplanmış olduğu öğrenilen bir takım etnografik ve arkeolojik eserler incelenmiştir. Bu eserler arasında yazıtı okunmayan ve Münip Bey Çiftliği'nden getirildiği belirtilen Roma Dönemi'ne ait bir *tabula ansatalı* mermer lahit, çeşitli sütun gövdesi parçaları, silmeli bir mermer blok, Bizans Dönemi sütun başlığı, sütun kaideleri, çeşitli dibek taşları ve susam işlikleri, zeytin yağı pres taşı, kuyu bileziği vs. belgelenmiştir. *Tabula ansatalı* lahit üzerindeki yazıtın sıvanarak üzerine Osmanlıca bir yazıtın kazınmış olduğu görülmüştür.

Söz konusu tüm bu alanlarda araştırmalarımıza 2016 yılında da devam edilmesi ve özellikle kutsal alanlarda daha geniş çaplı incelemelerin yapılması planlanmaktadır.

Zeynep Koçel-Erdem

Kuzey Lydia'daki Thyateira (Thyatira)

Manisa'nın Akhisar İlçe merkezindeki Thyateira (Thyatira) antik kenti Phrygios (Phryks) adıyla anılan Kumçayı havzasının kuzey ucunda, aynı çayın kuzey bölümüne verilen isim olan Lycos (Lykos, Lykus, Lycus/Gördük/Gürdük Çayı) tarafından sulanan verimli ovanın bitişiğinde yer alır. Akhisar Ovası, günümüzde de Ege Bölgesi'nin en verimli topraklarındanıdır.

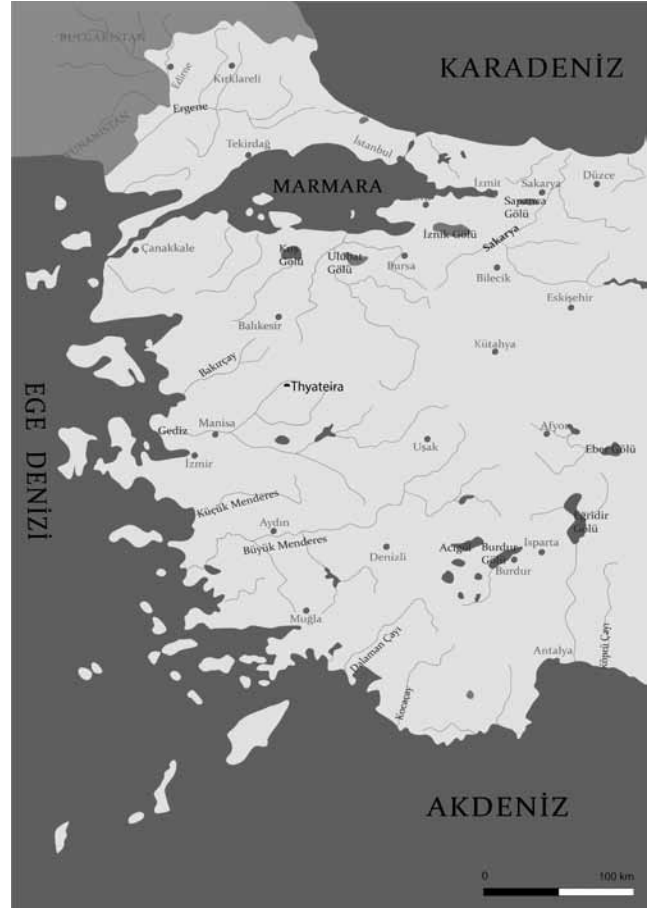
Antik kent, Batı Anadolu'da, tarihin hemen her döneminde aktif olan kuzey-güney güzergahı üzerindeki önemli yerleşimlerinden biriydi. Bu yol ağı, Bakırçay (Kaikos) ve Marmara Gölü (Gygean, Koloe) kıyısındaki diğer bağlantı yollarıyla birlikte Pergamon ile Sardeis arasındaki antik yolun, daha uzak mesafeli düşünüldüğünde İonia bölgesiyle Bithynia bölgeleri arasındaki ana yolun uzantısıydı.

Kentin isminin İncil'de iki defa geçmesi Batı Anadolu'da Hristiyanlık inancını benimseyen ilk yedi topluluktan (cemaatten) birisinin burada yaşamasıyla ilişkiliydi. Söz konusu tarihlerde bu insanların bir kısmı paganizm bir kısmı ise Musevi inancına sahiplerdi. Kentten İncil'de söz edilmesi ve yoruma açık olsa da İncil'de bu yerleşim ve kişilerle ilişkili ayrıntılı sayılabilecek bilgiler verilmesi sebebiyle 17. yy'dan itibaren çok sayıda gezginin bu kenti incelemesine,

kent hakkında bilgi vermesine neden olmuştur. Bu incelemeleri yapan, “gezgin” ya da “seyyah” olarak nitelenebilecek kişilerden ilki İzmir’deki İngiltere temsilcisi (konsolosu) Paul Rycault’tur (Ricault). Dolayısıyla bu ismin Akhisar ve Thyateira için önemi vardır. 1669 yılında Yedi Kiliseler gezisine çıkan Rycault ilkin Tire (İzmir) ile Thyateira’yı karıştırır. Fakat 8 Ocak 1670’deki Pergamon (Bergama) ziyaretinin ardından Akhisar’a da gelince Thyateira’nın asıl yerini anlar. Bu, Thyateira’nın gerçek anlamda ilk lokalizasyonudur. Yani Akhisar’da toprak üzerinde görülen kalıntıların Thyateira (Thyatira) antik kentine ait olduğu söyleyip ispatlayan ilk kişidir Rycault. Devam eden zaman diliminde de çok sayıda seyyah antik kent hakkında incelemelerde bulunmak üzere Akhisar’a gelir. Bu seyyahların görsellerinin az bir kısmı fotoğraf, çoğu ise gravür olarak yayımlanır. Görsel açıdan en önemlileri Thomas Allom’un resimleridir. Allom’un, 1820’den itibaren yaptığı Anadolu gezileri esnasında diğer merkezlerin yanı sıra Thyateira hakkında yaptıkları sonrasında Robert Walsh’ın 1838’deki iki ciltlik eserinde yayımlanmıştır. Türk tarihinde çok özel bir yeri olan Evliya Çelebi de 1670 yılında Akhisar’a gelmiş olup çalışmasında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Svoboda’nın 1869 yılında basılan yayımı ise Akhisar’ın ve Batı Anadolu’daki bazı yerleşimlerin ilk kez fotoğraflarının yayımlanması açısından önemlidir.

Kentin kuruluşu hakkındaki bilgilerimiz epigrafik verilere dayanır. Thyateira antik kenti hakkında bilgi veren en eski yazılı kaynak MÖ 3. yy’dan önceye gitmez. Epigrafik belgelerde bahsedilen ilk yerleşimin Makedonyalılara ait bir koloni kenti olduğu anlaşılmaktadır. Kent tarihinde bilinen depremler MÖ 25/24, MS 17 ve MS 178/179’da meydana gelmiştir. Bu depremler kenti büyük zarara uğratmıştır. Aynı şekilde Aristonikos ayaklanması da kent ve çevresine (özellikle ekili alanların yakılması şeklinde) büyük zarar vermiştir. Hadrianus, MS 123’de kenti ziyaret etmiştir. Hadrianus’un kenti ziyareti ile verdiği armağanların bir listesi taş üzerine kaydedilerek imparator adına bir halk binası inşa edilip, onuruna bir festival tertip edilmesi dikkat çekicidir.

Kentin belki de en parlak dönemi Caracalla zamanıdır. Caracalla MS 215 (214?) yılında kenti ziyaret etmiştir. İmparatorun kenti ziyareti sırasında kentte bu imparatora ait bir heykel dikildiği bilinmektedir. Caracalla zamanında, Attaleia, Apollonis, Hermokapeleia ve Hierokome gibi kuzey Lydia kasabalarının dahil olduğu bir “conventus”un merkezi haline getirilmiştir. Böylece Caracalla, Thyateira kentinde “kurucu” olarak onurlandırılmıştır. Bu tarihlerde Thyateira’nın nüfusunun tıpkı Sardeis gibi 25000 kişi civarında olduğu sanılmaktadır.

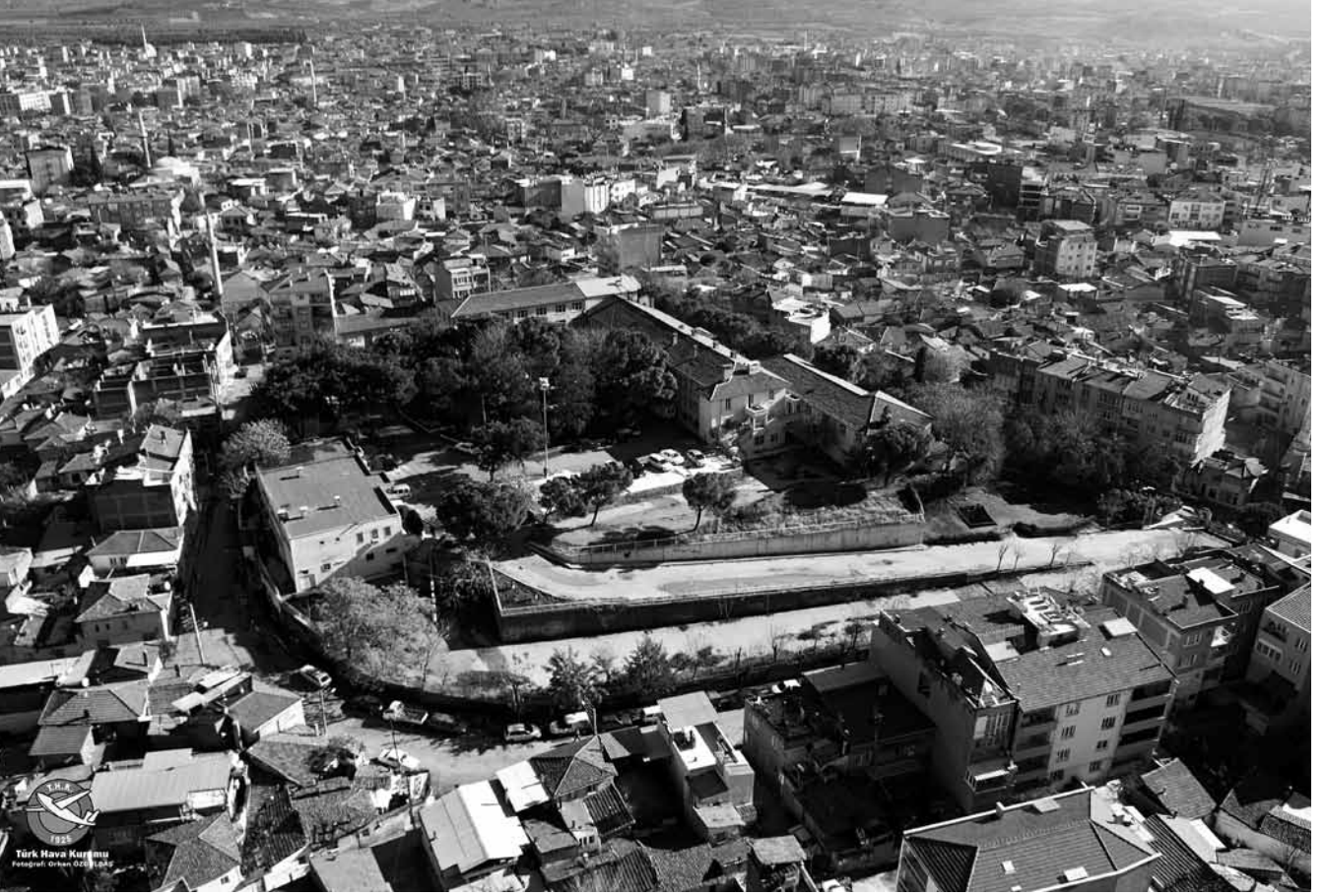

Kuzey Lydia-Thyateira (Thyatira) – Thyateira'nın yerini gösterir harita.

Roma İmparatorluğu’nun MS 395 yılında doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmasıyla Thyateira Bizans İmparatorluğu’nun topraklarına katılmıştır. Kentin Roma dönemindeki ekonomik faaliyetlerinde tekstil (yün üretimi, yün ve kumaş boyamacılığı, keten üretimi gelişmişti), seramik ayakkabıcılık, dericilik, bakır işçiliği ilk sıralardaydı.

Ayrıca devam eden kazılarda Thyateira’da gelişmiş bir kemik endüstrisinin varlığı tespit edildi. Gerek İlk Tunç Çağı’ndan itibaren iskan edildiği kanıtlanan Hastane Höyüğü’nde, gerekse Tepe Mezarlığı mevkilerinde yapılan kazılar sonucunda Helenistik ve Roma dönemlerine tarihlenen, kemikten yapılmış çok sayıda kozmetik aleti, süs eşyası ve tıp aletlerine ulaşıldı. Prof. Dr. Erkut Kara ve Prof. Dr. Erkut Turan tarafından yapılan arkeozoolojik incelemeler bu objelerin üretiminde sığırlara ait ön kol (*radius-ulna*) kemiklerinin kullanılmış olduğunu ortaya koydu.

Bu ekonomik refah döneminde gramer uzmanı Nikandros, hatip ünlü hukukçu Licinius Rufinus (MS 2. yy), hatip Ahnenaios, avukat ve hatip Annianos (MS 2. yy), Başhekim Moskhanos (MS 3. yy), Spor Hekimi (H)Elies ve şehrin önde gelenlerinden biri olan Artemidoros sayılabilir. Bunların dışında, henüz yeri saptanamayan bir (ya da daha fazla) gladyatör

Kuzey Lydia-Thyateira (Thyatira) – Hastane Höyüğü

okuluna bağlı olarak çalışan çok sayıda gladyatörün varlığı bilinmektedir.

Apollon Tyrimnaios ve Artemis Boreitene inancından kent sikkelerinde ve yazıtlarda da söz edilmektedir. Özellikle Apollon Tyrimnaios (Tyrimnos) kent için çok önemli olup kentin baş tanrısı idi. Bu tanrı onuruna içeriğinde atletik müsabakalar ve müziğin yer aldığı festivaller (Tyrimnea) düzenlenmekteydi. Bu tanrı, Apollon'un Lydia etkili yerel bir tapınımı olup bazen uzun uzun Helios Phytios Trymnaeus (Helius Pythius Trimnaeus, Tyrimnaios) Apollon şeklinde anılmaktaydı.

Kuzey Ege'nin en önemli ekonomik merkezlerinden biri olan Thyateira, Erken Hristiyanlık Dönemi'nde kendisi gibi ana yolların üzerinde bulunan diğer altı kentle birlikte Batı Anadolu'daki ilk yedi Hristiyan topluluğundan/cemaatinden birisine sahiptir.

Thyateira'yı tamamı Batı Anadolu'daki diğer altı yerleşimle (Ephesos, Smyrna, Pergamon, Sardis, Philadelphia, Laodikeia'da) birlikte çağdaşlarından ayıran ve ön plana çıkaran husus, İncil'de sözü edilen "ilk 7 kilise"den birinin, burada olmasıdır. İncil'deki bu yedi kilisenin yer aldığı kentlerin tamamı, döneminin birer ticaret merkezi olup önemli kara ve/veya deniz yol güzergahları üzerine konumlanmış döneminin başlıca yerleşimlerdi.

Thyateira için en önemli sorun Orta Bizans Dönemi'ndeki durumudur. Kentteki yüzey kalıntılarında, eski kazılarda ve bizim ilk sezon kazılarımızda bu döneme tarihlenebilecek bir buluntuya rastlanmamıştır. Özellikle MS 7. ve 8. yy'lardaki Arap-İslam tehditleri dolayısıyla Batı Anadolu'daki pek çok kentte olduğu gibi yerleşimin nüfusun çoğunun ovadan daha yüksek kesimlere kalan küçük bölümün ise höyüğün merkezine doğru çekildiği düşünülebilir. Ayrıca, son yapılan Fen Bilimleri çalışmalarının sonuçlarından da bilindiği üzere Ortadoğu genelinde MS 6. yy ile 8. yy'lar arasında çevresel pek çok olumsuz koşulların yaşandığı da bir gerçektir.

Kazılar:

Akhisar ilçe merkezinin çeşitli kesimlerinde az sayıda arkeolojik kalıntı görülmesine karşın Antik kente ait yoğun kalıntılar Tepe Mezarlığı (Tepe Mezarı) ile Hastane Höyüğü denilen iki alandadır. Bunlardan Tepe Mezarlığı Ragıpbey mahallesinde, Hastane Höyüğü ise Kethüda mahallesindedir. Bu iki alan arasındaki saha bugün olduğu gibi antik kentin de merkezidir. Tepe Mezarlığı (Tepe Mezarı), ören yeri olarak, doğu-batı 70x70 m, kuzey-güney ise 65x76 m'lik bir alanı kaplamaktadır. Kalıntılar toprak altında kuzeye Hastane Höyüğü'ne doğru devam etmesi gerekmektedir.

1962 yılında Prof. Dr. Yusuf Boysal, 1968-1971 yılları arasında da arkeolog Rüstem Duyuran, 2011 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Adnan Menderes Üniversitesi adına Prof. Dr. Engin Akdeniz başkanlığında kazı çalışmaları sürdürülmüştür. Bu kazılar sırasında Roma ve Bizans dönemlerine tarihlenen kalıntılar açığa çıkartılmış ve planları çizilmiştir.

Tepe Mezarlığında görünürdeki dikkat çekici kalıntılar, kuzey-güney yönünde uzanan MS 2 ila 6. yy'lar arasına tarihlenen, "bazilikal" planlı bölümünün açığa çıkarıldığı bir Piskopos Sarayıdır. Bazilikal yapıların benzerlerinde görülen uygulamalara dayanarak bir dönem dinsel amaçlara da hizmet vermiş olabilecek bu yapılar topluluğunun ana yapısı dikdörtgen planlı olup kuzeyi iç kısımdan apsis şeklindedir.

Duvarları 4 ila 5 m yüksekliğinde yapının genişliği yaklaşık 10 m, korunan uzunluğu 43 m olmakla beraber tahribat nedeniyle yapının gerçek boyutu saptanamamıştır. Yapının, güney yönünde modern yolun ve binaların altına doğru uzandığı anlaşılmıştır. Yapının çatısının ahşap olduğu, üzerine de kiremit yerleştirildiği düşünülmektedir.

Tepe mezarlığındaki bir diğer önemli kalıntı MS 2 ila 4. yy'lar arasına tarihlenen, zaman zaman onarım da görmüş olan kuzey-güney doğrultulu sütunlu Roma caddesidir. Büyük kısmı açığa çıkarılan bu yapının röleve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmıştır. Akhisar'ın en önemli turist kaynağı olan bu ören yeri çevre düzenlemesiyle birlikte daha yoğun ziyaretçiye kavuşacaktır.

Akhisar ilçe merkezindeki "Hastane Höyüğü" ise hem Prehistorik hem de antik kalıntıların, buluntuların yer aldığı sahadır. Adını üzerine inşa edilen Devlet Hastanesi binasından alan höyük, Akhisar-Balıkesir kültür bölgesinin özellikle İlk Tunç Çağı'nda dikkat çeken yerleşimlerindedir. Ovadan 10 m yüksekliğindeki bu yayvan höyük, hastane ve çevredeki inşaatlar yapılırken çok ciddi şekilde tahrip edilmiştir.

Devam eden kazılar, höyükteki ilk yerleşimin Kalkolitik Çağ'ın son evresinde başladığını ortaya koymuştur. Ancak Son Kalkolitik Dönem mimari olarak henüz tespit edilememiştir. İlk Tunç Çağı'nın ilk evresi mimari olarak da saptanmış, diğer evreleri ile Orta ve Son Tunç çağları seramik buluntusu şeklinde belgelenmiştir. 2015 yılında Hastane Höyüğü'ndeki tabakaları saptamak amacıyla devam edilen çalışmalarda ilk defa (MÖ 9-6. yy'lar arasına) tarihlenebilecek boyalı ve boyasız Lydia seramik örnekleri de ele geçmiştir.

Höyüğün zirvesinde ortaya çıkarılan mermerden yapılmış bir yapı son dönem Thyateira kazılarının en

önemli kalıntısıdır. Henüz tam olarak açığa çıkarılamasa da at nalı şeklinde bir sunağa veya bir tapınağa ait olduğu düşünülen kalıntılar oldukça önemlidir. 2015 yılı kazı çalışmaları sonucunda yapının güney ayağının tamamı ve doğu cephesinde yer alan krepis sıralarının önemli bir bölümü ortaya çıkarılmıştır. Güney ayağının torus bölümü üzerinde defne yaprağı motiflerinin işçiliği dikkat çekicidir. Krepislerin kuzey bitiminde yer alan ayağın ise 2016 yılı kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılması planlanmaktadır.

Yapının bloklarının birbirine bağlanmasını sağlayan kenet yuvaları halen görülmektedir. Kenet yuvalarının içerisinde yer alması gereken kurşun kenetler ise olasılıkla Geç Antik Çağ içerisinde yerlerinden sökülmüştür. Çok kaliteli işçilik, anıtsal boyutlardaki yapının Hellenistik dönemde inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Hastane Höyüğü'nün Hellenistik Dönem'de kentin akropol sahası olarak kullanıldığı, Roma Dönemi'nde ise tümünün ya da en azından bir bölümünün nekropol olduğu öne sürülmektedir. Günümüzde hastanenin laboratuvar binası bitişiğinde duran ve Fabius Zosimus adındaki bir erkeğe ait mermer lahit (MS 2-3. yy) içeriğindeki Sambatheion (Sabbateion) ve Khaldaion kelimelerinden dolayı çok tartışılmış ve hala tartışılmaktadır. Eğer lahit başka bir yerden getirilmediyse, Hastane Höyüğü üzerinde bir Sambatheion'un varlığı bile gündeme gelebilir. Wheler'in 1675 yılındaki gezisini anlattığı eserinde bu lahdin, Mustafa Ağa'nın evinin avlusunda durduğunu belirtmektedir. Yani lahit, bu tarihten beri bilinmektedir. Bilindiği üzere Seleukos Kralı III. Antiokhos, MÖ geç 3. yy'da 2000 Babilli Museviyi Anadolu'ya, özellikle de Lydia ve Phrygia'daki kentlere yollamıştır. Bunlar arasında en önemli kent Thyateira'nın güneydoğusundaki Sardeis idi. Bu göç esnasında, Antik dünyanın bugünkü Irak kökenli en ilginç toplumlarından birisi olan Keldanilerden de bir bölümünün bölgeye gelmiş olması mümkündür.

Hastane Höyüğü'nün Roma'nın ilerleyen dönemlerinde ve Erken Bizans İmparatorluk döneminde antik kentin sivil ve kamusal yapıları günümüz Akhisar ilçesinin bulunduğu alana inince, höyüğün terk edilerek mezarlık (nekropol) olarak kullanıldığı devam edilen kazılarla kesinlik kazanmıştır. Bir kısmı mezar armağanı içeren, fakat büyük bir bölümü armağansız mezarların az bir kısmı yetişkinlere, büyük bölümü ise bebek ve çocuklara aittir. Çeşitli türdeki bu mezarların kesin tarihlendirmesini yapabilecek nitelikte buluntu yoktur.

Hastane Bahçesindeki lahit üzerinde yer alan kitabe:

Φάβιος Ζώσιμος κατασκευάσας σορὸν ἔθετο ἐπὶ τόπου καθαροῦ ὄντος πρὸ τῆς πόλεως πρὸς τῶν Σαμβαθείωι ἐν τῶν Χαλδαίου περιβόλωι παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδὸν ἑαυτῶι ἐφ' ᾧ τεθῆ καὶ τῆι γλυκυτάτη αὐτοῦ γυναικὶ Αὐρηλίᾳ Ποντιανῆι, μηδενὸς ἔχοντος ἑτέρου | ἔξουσίαν θεῖναι τινα εἰς τὴν σορὸν ταύτην· ὅς δ' ἂν τολμήσῃ ἢ ποιήσῃ παρὰ ταῦτα, δώσει εἰς μὲν τὴν πόλιν τὴν Θυατειρηνῶν ἀρχιγυρίου δηνάρια χεῖλια πεντακόσια, εἰς δὲ τὸ ἱερώτατον ταμεῖον δηνάρια δισχεῖλια πεντακόσια γεινόμενος ὑπεύθυνος ἔξωθεν || τῆς τυμβωρυχίας νόμοι. ταύτης τῆς ἐπιγραφεῖς ἐγράφη ἀπλᾶ δύω, ᾧν τὸ ἕτερον ἐτέθη εἰς τὸ ἀρχεῖον. ἐγένετο ἐν τῆι λαμπροτάτῃ | Θυατειρηνῶν πόλει ἀνθυπάτωι Κατιλλίωι Σεβήρωι μηνὸς Αὐδναίου τρισκαιδεκάτῃ ὑπὸ Μηνόφιλον Ἰουλιανοῦ δημόσιον.

«Fabius Zosimos, kendisi ve pek sevgili eşi Aurelia Pontiane için yaptırdığı lahdi, Khaldaia'luların semtindeki Sambatheion'un karşısına, resmî caddenin üzerindeki uygun bir yere yerleştirdi. Hiç kimse bu mezara bir başkasını gömmeye yetkili değildir. Eğer biri buna teşebbüs eder veya buna aykırı davranırsa, hem Thyateira kentine 1500 gümüş Dinar ve hem de kutsal imparatorluk hazinesine 2500 Dinar (ceza) ödeyecek ve aynı zamanda mezar hırsızlığı yasasına karşı gelmiş sayılacaktır. Bu yazıtın ikinci kopyası arşive teslim edilmiş olup; görkemli Thyateira kentindeki tüm bu işlemler, Catillius Severus'un valilik yaptığı yılın Audnaios ayının 13. günü resmî görevli Iulianus oğlu Menophilos tarafından yürütülmüştür».

Engin Akdeniz – Aydın Erön

Kaynakça:

- Akat, S.
2001 *Lydia Bölgesinde Bulunan Gladyatör Anıtları*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Aytaçlar, P. Ö.
2005 *Yazıtlar ve Antik Kaynaklar Işığında Batı Anadolu'da Entelektüeller*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Duyuran, R.
1969 “Akhisar Tepe Mezarlığında Yapılan Arkeolojik Araştırmalar”, *Türk Arkeoloji Dergisi* XVII – 2: 73-76.
- 1974 “Akhisar Tepe Mezarlığında Yapılan Arkeolojik Araştırmalar II”, *Türk Arkeoloji Dergisi* XX – 2: 17-27.
- Gülbay, O.
2009 *Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi İmar Faaliyetleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Hoşgören, M. Y.
1983 *Akhisar Havzası, Jeomorfolojik ve Tatbiki Jeomorfolojik Etüt*, İstanbul.

- Malay, H.
1983 “Batı Anadolu'nun Antik Çağdaki Ekonomik Durumu”, *E.Ü. Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi* 2, 50-61.
- Ricaut, P.
1679 *The Present State of Greek and Armenian Churches*, Londra.
- Satış, B.
1994 *İlkçağdan Günümüze Akhisar*, İzmir.
- Svoboda, M. A.
1869 *The Seven Churches of Asia*, Londra.
- Walsh
1838a-b *Constantinople And Scenery Of The Seven Churches Of Asia Minor I-II*, Thomas Allom (ill.), Londra.

Tios-Tieion Kazı Çalışmaları – 2015

Tios-Tieion 2015 yılı kazı çalışmaları akropolis, antik liman, aşağı kent ve bazilika çevresinde yürütülmüştür. Kazı çalışmaları 40 kişiden oluşan uluslararası bir ekip tarafından yürütülmüştür. 2015 yılı kazı sezonunda çalışma gerçekleştirilen alanlar şunlardır:

Akropol I. Teras (Naile Sağlam):

Akropolün doğusunda kentin içkale savunma sisteminin en iyi korunmuş duvarları yer almaktadır. Sırasıyla Arkaik, Geç Roma, Orta Bizans ve Ceneviz dönemlerine ait savunma duvarlarının bulunduğu bu alan kentin erken dönem yerleşimleri ile ilgili en önemli bilgi kaynağı durumundadır. Bu alanda 2007 ve 2009 sezonlarında sondaj, 2011 ve 2014 yılı sezonlarında ise kazı çalışmaları yürütülmüş ve hem kentin kuruluşuna hem de erken dönemlerine ışık tutabileceği düşünülen çeşitli veriler elde edilmiştir. Bu bölgedeki kazı çalışmaları alanda yer alan bitkilerin temizlenmesinin ardından başlatılmıştır.

Doğu sektörde çalışmalara ilk olarak alanın güney bölümünde yer alan 5/24-23 açmasıyla başlanmıştır. Bu açmada bulunan ve Arkaik Dönem'e ait olduğu düşünülen duvarının, güneyde daha alt kotlarda da devam ettiği anlaşılmıştır. Duvar, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanmakta olup farklı ebatlarda kısmen düzgün taşların kullanılması ile oluşturulmuştur.

Bir önceki kazı sezonunda, Arkaik Dönem'e ait olduğu düşünülen sur duvarının batı cephesinin tamamını açığa çıkarmak amacı ile açmanın kuzeydoğu kesitinin 80 cm'si alınmıştı, Arkaik Dönem duvarının batısında seviye inme çalışmaları sonrasında sıkıştırılmış tabana ulaşılmıştır. Belirli noktalarda kısmen korunmuş olan taban, 74.50 m kotundadır. Toprak, moloz taş kısmen düz zeminli kum plaka ve kiremit parçalarının sıkıştırılması sureti ile oluşturulmuştur. Tabanın devamına güneyde ve batıda ulaşılamamıştır.

Tios – Akropol I.
Terasın havadan
görünümü.

Taban üzerinden yoğunlukla Black Ware olarak adlandırabileceğimiz seramik parçalarına ulaşılmıştır. Tabanın yanı sıra Arkaik Dönem'e ait olduğu düşünülen duvarın hemen doğusunda kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan farklı bir duvar tespit edilmiştir. Erken dönemlerde belki de kuruluş aşamasında sokak olarak kullanılan bu alanda geç dönemde olasılıkla duvarla sınırlandırılarak mekân oluşturulmuş olmalıdır.

Akropolün kuzeyinde bulunan savunma duvarının cephesini belirlemek amacı ile genel bitki temizliği yapılmıştır. Surun alt kısmı Geç Roma Dönemine tarihlendirilmektedir. *Pax Romana* nedeni ile diğer imparatorluk kentlerinde olduğu gibi Tios'ta da büyük devasa sur yapıları yapılmamıştır. Bu nedenle akropol güçlü ve devasa duvarlar yerine görece daha küçük boyutlu taşlardan meydana getirilmiştir. Büyük olasılıkla Geç Roma Dönemi'nde kentte yer alan yapıların taşlarının tekrar kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Surun alttan itibaren 16 sırası bu dönemde yapılmıştır.

Surun üst bölümleri ise Orta Çağ'ın sonlarına doğru inşa edilmiştir. Bizans ve Cenevizler döneminde kullanılmış olan sur duvarında devasa blokların kullanıldığını net görmekteyiz. Uzun süren savaşlar nedeni ile güvenli olması için surda, büyük boyutlu tiyatrodan alınarak devşirme olarak kullanım gören bloklar yer almaktadır. Aslında sur duvarının incelenmesi ile geç dönemlerde erken dönem yapılarında yapılan tahribatı net bir şekilde görmekteyiz. Alanın genelinde geç dönem devşirme malzemeleri görebilmekteyiz.

Akropol III. Teras (Dr. Edward Dandrow):

2015 yılı kazı sezonunda çalışma yapılan alanlardan birisi de akropolde bulunan ve 3. Teras olarak adlandırılan yerdir. Bu teras, akropolisteki Roma

Dönemi tapınağı ve Bizans kilisesinin hemen altında yer almaktadır. Burada bulunan ve Roma Dönemi'ne tarihlendiği anlaşılan bir teras duvarı, teknik açıdan iyi inşa edilmiş ve aynı boydaki taşlardan yapılmış, belirli aralıklarla kuzey güney doğrultuda uzanan payanda duvarlarıyla desteklenmiştir. Bu duvarın üst kotları büyük olasılıkla Bizans çağında devşirme malzeme kullanılarak tamir edilmiş ve tamir edilen bölümün önemli bir kısmı da deprem ya da benzer nedenlerden dolayı yıkılarak 3.terasin üzerine devrilmiştir. Kazıdan önce bu alan çok yoğun bir bitki örtüsüyle kaplandığından dolayı buradaki bitkileri kesmek ve kaldırmak zorunda kalınmıştır. Bitki örtüsü kaldırıldıktan sonra ilk olarak kuzey güney ekseninde ve terasın doğu ve güney taraflarına yakın 5x5 m'lik kare açmalar meydana getirilmiştir. Daha sonrasında ise açma genişletilerek uzatılmıştır. Bu 5x10m'lik açma ilgi çekici tüm öğeleri kapsamadığı için açmanın kuzeyine bir sondaj daha açılmıştır.

Genel olarak eldeki ipuçlarına göre, -büyük olasılıkla yukarıdaki kilisenin gözetiminde- piskopos ve rahiplerin kullandığı yemeklerin hazırlandığı, pişirildiği ve saklandığı Geç Roma ve Bizans dönemi yapısının izleri bu 3. Terasta bulunmaktadır. Teras duvarının yeniden inşa edilmiş üst kısımlarıyla yapının duvarlarının tuğla/kireçtaşı/kumtaşı şeklinde hizalanması bize yapının tarihlendirilmesinde yardımcı olur. Bu muhtemelen tahta çatısının çatı kiremitleriyle kaplı olduğu tek hikayelik bir binadır. Kil seviyesinin gerçekten taban olup olmadığı kesin değildir. Küçük duvarın temelini keşfedebilmek adına açmalarda daha çok seviye inilmesi gereklidir. Teras duvarına gelecek olursak burdada duvarın temellerini açığa çıkarabilmek için aynı şekilde daha çok seviye inilmesi gerekmektedir.

Açmalarda seviye inilmesi dışında açmalar, sondaj ve teras duvarı arasındaki alanları kazmak kritik öneme sahiptir. 2016 kazı sezonunda bu bölümdeki seviye, oturma ve depolama için kullanılan alana indirildiğinde; Geç Roma/Bizans dönemi yapısı, teras duvarı ve bu ikisinin arasındaki ilişki daha net bir şekilde ortaya çıkacaktır. Ek olarak açmaların kuzeye ve güneye doğru uzatılması yapının kompozisyonunu ve büyüklüğünü keşfetmemizi sağlayacaktır.

Antik Liman (Gürcan Laçın):

Tios-Tieion antik kentinin akropolisinin batısında, bugün bir bölümü su altında kalan antik bir limana ait kalıntılar bulunmaktadır. Antik kaynaklardan Pseudo-Sylax tarafından bahsi edilen bu limanın, Antik Çağ'da çok sayıda ticari gemiye evsahipliği yaptığı düşünülmektedir. Karadeniz'de günümüze kadar bulunan en iyi korunmuş antik limanlardan birisi olarak değerlendirilmektedir. İkisi güneybatıya birisi kuzeybatıya doğru yönlendirilmiş üç adet dalgakıran antik limanı denizin olumsuz etkilerine karşı korumaktadır.

Liman bölgesinde 2011 yılından bu yana yürütülen çalışmalar sonucunda antik liman rıhtımının bir bölümü ortaya çıkarılmıştır. Büyük boyutlu blok taşlardan meydana getirilmiş rıhtım üzerinde limana giren gemilerin bağlanması için yapılmış babaların yuva izlerine rastlanılmıştır. Liman yapısının plan tipi, boyutları ve kazılar sırasında ele geçirilen küçük buluntular bu limanın MS I. ya da II. yy'da yapıldığını düşündürmektedir. Dalga kıranlar çevresinde yapılan araştırmalar sırasında Roma ve Bizans Dönemlerine tarihlendirilen batıklara rastlanılmıştır. Bu batıklarda 2016 yılı içerisinde arkeolojik kazıların gerçekleştirilmesi söz konusudur. Liman bölgesinde sahilde görülen yapı kalıntıları çok büyük olasılıkla bu limana ait depolama, gümrükleme ya da liman idaresi ile ilgili olmalıdır. 2011 senesinde başladığımız bu sektördeki ilk çalışmalar ilk etapta 3x3 m ölçülerinde olup bir sondaj şeklinde olmuştur. İlerleyen yıllarda bu sektördeki sondajlar genişletilerek Roma Dönemi'ne tarihlendirilen rıhtım yapısının önemli sayılabilecek bir bölümü ortaya çıkarılmıştır.

Bazilika (Dr. Edward Dandrow, Gürcan Laçın):

Tios antik kentinin kısmen ayakta kalmış Roma Dönemi yapılarından birisi olan ve bazilika olduğu düşünülen yapının çevresinde arkeo-jeofizik ölçümler gerçekleştirilmiş ve bu ölçülen yerlerde güçlü anomaliler veren 7 noktada sondaj çalışması yürütülmüştür. Bazilikanın batısında bulunan yamaca altı adet sondaj açılmıştır. Sondajların yerleri 2015 sezonunda önceden ölçülmüş olan jeoradar verilerindeki yüksek yansımaya noktalarına göre oluşturulmuştur.

Tios – Akropol Geç Antik Dönem sur duvarı.

Sondaj 1 ve 2, iki metre aralıkla 2x2 m kare şeklinde yamacın alt kısmına açılmıştır. Sondaj 1'in yüzey toprağı 15 cm temizlendikten sonra sert kil tabakasına rastlanılmıştır. Bu killi tabaka 0.9 m derinliğinde olup homojen bir yapıya sahiptir İlk kil tabakası Roma/Bizans dönemi seramik parçaları barındırırken yaklaşık 0.25 m derinlikte kısmen kafatası parçalarına rastlanılmış; 0.3 m derinlikte ise bir insan iskeleti bulunmuştur. Sondaj 3'te bu bölgede bulunan teras duvarına ait 2 büyük blok taş ile karşılaşmıştır. Sondaj 5'te Geç Roma Dönemi'ne tarihlendirilen bir su kanalı ile karşılaşmıştır.

Sondaj 6 bazilikanın yaklaşık olarak 100 m güneybatısında 3x3 m ölçülerindedir. Jeo-prospeksiyon yaklaşık 1-2 m derinlikte küçük odalar dizisinin ya da dükkanların varlığını göstermiştir ve topografi de bu odaların ya da dükkanların doğudan batıya bazilikanın önünden geçen ve tiyatroya kadar kadar uzanan 15 m genişliğindeki Roma yolunun karşısına kurulmuştur.

Yüzeyden 12 cm aşağıda geç Roma/Bizans seramikleri ve tuğla parçaları keşfedilmiştir. Yaklaşık 20 cm de toprak yumuşaktır ve 2 metre derinlikte seramik ve tuğla parçalarıyla doludur. Her halükârda en ilginç olan az sayıda taş (mermer parçaları bulunmasına rağmen) ve çok sayıda tuğla parçalarıdır. Çok sayıda metal nesnelere ortaya çıkarılmıştır (çiviler, bir anahtar kapısı ve MS VI ya da VII. yy'a tarihlenen bronz bir Bizans sikkesi). Yeraltı radarındaki yüksek yansımalar odaların varlığını göstermesine rağmen hiç bir yapı keşfedemedik. Ancak bir yapının *opus caementicium* harçlı tabanı ortaya çıkarılmıştır. Çalışmalar neticesinde inilen kot doğrultusunda kazı gelecek sezonlarda devam ettirilmek üzere sonlandırılmış ve stratigrafi çizimi yapılmıştır. Sondaj çalışmalarında en verimli sonuçlar bu 6 numaralı sondajdan elde edilmiştir. Sondaj çalışması yapılan açmada toplam da tabanla birlikte toplam 7 adet tabaka tespit edilmiştir.

Bazilika çevresindeki sondaj çalışmalarının sonlandırılması neticesinde Tios-Tieion 2015 yılı kazı çalışmaları sona ermiştir.

Şahin Yıldırım

Enstitüden

ENSTİTÜMÜZÜN OLAĞAN GENEL KURUL TOPLANTISI 30 MAYIS 2016 TARİHİNDE GERÇEKLEŞMİŞTİR

TEBE Olağan Genel Kurulu İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphanesi'nde, 23 Mayıs 2016 Pazartesi günü saat 14.00'daki ilk toplantıda çoğunluk sağlanamadığından, 30 Mayıs 2016 tarihinde aynı yer ve saatte, aynı gündemle gerçekleşmiştir.

Gündem maddesi gereği Yönetim Kurulu ve Denetleme Kurulu seçimi yapılmıştır. Seçim sonuçlarına göre 3 yıl görev alacak olan üyeler belirlenmiştir.

YÖNETİM KURULU

Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu (Başkan)

Prof. Dr. Oğuz Tekin (Asbaşkan)

Yrd. Doç. Dr. Meltem Doğan-Alparslan (Genel Sekreter)

Yrd. Doç. Dr. Aşkın Özdizbay (Sayman)

İstanbul Arkeoloji Müzesi Müdürü Zeynep Kızıltan (Üye)

DENETLEME KURULU

Prof. Dr. Belkıs Dinçol (Başkan)

Prof. Dr. Bedia Demiriş (Üye)

Prof. Dr. Gülsün Umurtak (Üye)

Zeynep Kızıltan (Üye)

TEBE'NİN YENİ ÜYELERİ

ASLİ ÜYELER

Prof. Dr. Yegan Kahya (İstanbul Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Musa Kadioğlu (Ankara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Ekin Öyken (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Daniş Baykan (Trakya Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeynep Çizmeli Öğün (Ankara Üniversitesi)

Yrd. Doç. Dr. Müjde Peker (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Christina Özgan (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)

Doç. Dr. Zeynep Koçel Erdem (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)

Doç. Dr. Oya Yağız (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)

Doç. Dr. Hamdi Şahin (İstanbul Üniversitesi)

MUHABİR ÜYELER

Dr. Martin Bachmann (†) (Alman Arkeoloji Enstitüsü)

Dr. Fokke Gerritsen (Hollanda Arkeoloji Enstitüsü)

Yrd. Doç. Dr. Çiğdem Maner (Koç Üniversitesi)

Doç. Dr. Chris Roosevelt (Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi)

ASLİ ÜYELİĞE YÜKSELTİLENLER

Prof. Dr. O. Faruk Akyol (Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Turhan Kaçar (Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Engin Akyürek (Koç Üniversitesi)

Prof. Dr. Tunç Sipahi (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Tayfun Yıldırım (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Yasemin Arıkan (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Yaşar Ersoy (Hitit Üniversitesi)

Prof. Dr. Sevinç Günel (Hacettepe Üniversitesi)

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü

2017 Yılı Prof. Dr. Ali Dinçol Burs İlanı

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, Prof. Dr. Ali Dinçol'un anısına Prehistorya, Önyasa Arkeolojisi, Hititoloji, Klasik Arkeoloji, Eskiçağ Tarihi, Bizans Sanatı ve Klasik Filoloji bilim dallarında araştırma yapan yüksek lisans ve doktora öğrencilerine 2017 yılı için bir burs verecektir.

Başvuru Koşulları;

1. Burs adayları, Türkiye'de bir üniversitede öğrenci olup, Türk vatandaşı olmalıdır.
2. Başvuracak adayların yüksek lisans veya doktora ders aşamasını bitirmiş ve tez konusunun belirlenmiş olması gereklidir.

Bursun Miktarı;

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü yönetim kurulu tarafından değerlendirilecek başvurular arasından bir adaya **5.000 TL** burs sağlanacaktır.

Başvuru Evrakı;

1. Başvuru sahibinin özgeçmişi; varsa yayınlarının listesi; açık adres, e-posta, telefon numarası;
2. Tez konusu, yöntemleri, amaçları, varsa konuyla ilgili daha önceki çalışmalarının bir özeti, sorunlar, çalışma takvimi ve programı;
3. Tez ile ilgili olarak, ihtiyaç ve yapılması düşünülen harcamaların detaylı bir tablosu;
4. Teze ilişkin genel görüşler ile başvuru sahibinin bu projeyi gerçekleştirebilmesi ile ilgili en az 2 tavsiye mektubu yer almalıdır.

Adaylar, başvurularını **tek nüsha** halinde **en geç 28 Nisan 2017 tarihine** kadar Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü'nün aşağıda yazılı adresine elden ya da posta yolu ile teslim etmelidirler.

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü (TEBE)

İstiklal Cad. Merkez Han, No: 181 Kat:2

34435 Beyoğlu-İSTANBUL Tel: 0090-212-292 09 63

www.turkinst.org

info@turkinst.org

TEBE Prof. Dr. Ali Dinçol Bursu

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, Prof. Dr. Ali Dinçol'un anısına Prehistorya, Önasya Arkeolojisi, Hititoloji, Klasik Arkeoloji, Eskiçağ Tarihi, Bizans Sanatı ve Klasik Filoloji alanlarında araştırma yapan yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin başarılı bulunan projelerine 2014 yılından itibaren burs vermeye başlamıştır. Bu çerçevede bursun, 2016 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klasik Arkeoloji Ana Bilimdalı'ndan Araş. Gör. Durmuş Ersun'un "Anadolu'da Togonalı Heykellerin Gelişimi" konulu çalışmasının desteklenmesine karar verilmiştir.

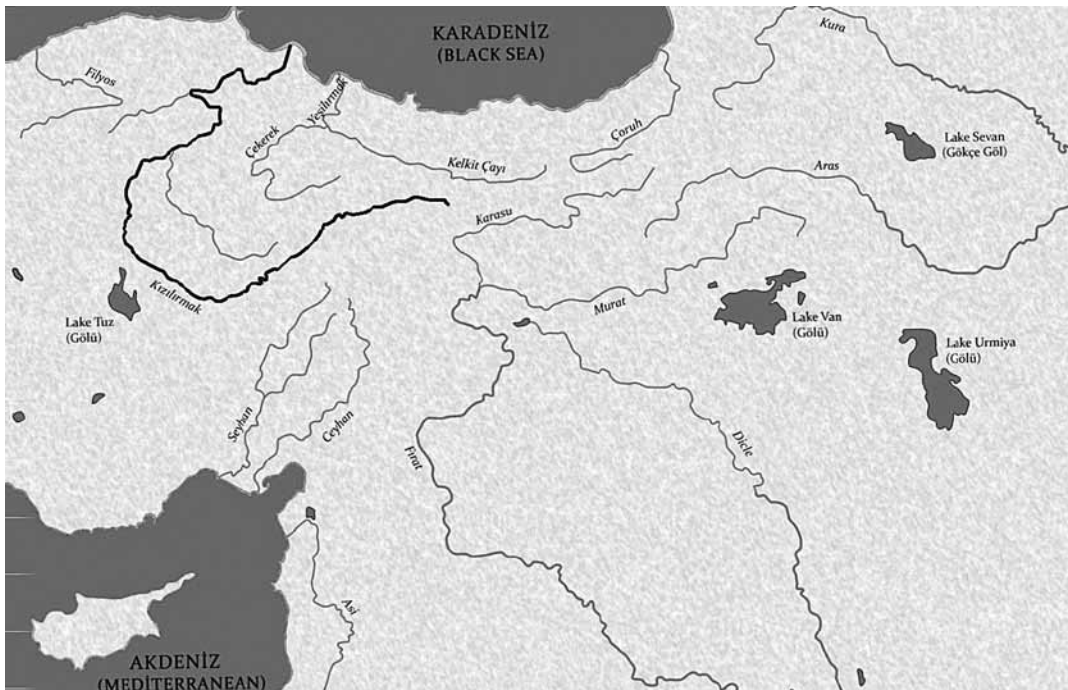
Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü, Prof. Dr. Ali Dinçol'un anısına Prehistorya, Önasya Arkeolojisi, Hititoloji, Klasik Arkeoloji, Eskiçağ Tarihi, Bizans Sanatı ve Klasik Filoloji alanlarında araştırma yapan yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin başarılı bulunan projelerine 2014 yılından itibaren burs vermeye başlamıştır. Bu çerçevede hatırlanacağı üzere 2015 yılında Bartu Dinç'in "Kızılırmak Kavsinde Erken Tunç Çağı Madenciliği ve Metal İşçiliği" konulu projesi desteklenmiştir. Dergimizin 41. sayısından itibaren bir bölümü Ali Dinçol bursu ile desteklenen projelerin çalışma raporlarına ayrılmıştır. Aşağıda, adı geçen çalışmaya ilişkin rapor yer almaktadır.

Kızılırmak Kavsinde Erken Tunç Çağı Madenciliği ve Metal İşçiliği

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü 2015 Ali Dinçol Bursu

Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü 2015 Yılı Ali DİNÇOL Bursunu "Kızılırmak Kavsinde Erken Tunç Çağı Madenciliği ve Metal İşçiliği" tez projesi ile şahsıma verilmesi yönünde bilimsel görüş bildiren burs komitesine ve bursun verilmesi görüşünü onaylayan enstitü yönetimine teşekkürlerimi borç bilirim. Arkeolojiye olan bakış açımın değişmesinde büyük rol oynayan "Analitik Arkeoloji" adlı eserin yazarı Prof. Dr. Ali Dinçol'un adını taşıyan bursu almaktan büyük onur duyuyorum ve değerli hocamızı saygıyla anıyorum.

Kızılırmak Kavsi; Alacahöyük'ün (Çorum – Alaca) kuzeyi, Orta Karadeniz bölgesi ve özellikle Kızılırmak ile Yeşilirmak arasında kalan saha ile Alacahöyük'ün güneyini ve Kayseri Ovası'nın bir kısmını içine alan Kızılırmak Nehri'nin harita üzerinde çizmiş olduğu güzergâhı kapsayan alandır. Günümüzde arkeoloji bilimi içerisinde belirli bir kültür alanını tarif etmek amacıyla kullanılan bu tanım bugünkü coğrafi bölge ve bölümlerden daha farklı kriterler göz önünde bulundurularak oluşturulmuştur. Bu çalışmada Kızılırmak kavsi coğrafi bir tanımdan daha çok MÖ 3. binyılda Anadolu'da benzer kültürel özellikleri barındıran yerleşim alanlarının işaretlenmesi ile ortaya çıkan ve ortak kültür alanını anlatmakta kullanılan görece yeni bir tanımdır.

Teze konu olarak seçilen bölge son zamanlarda artan kazılar ile hareketlenen ve Anadolu Arkeolojisinde diğer bölgelere kıyasla daha az çalışılmış bir bölge olarak dikkat çekmektedir. Kızılırmak Kavsini MÖ 2. Binyılda Hititlere ev sahipliği yapması sebebiyle araştırma konusu olurken, Hitit öncesi döneme ait çalışmalar oldukça sınırlı kalmıştır. Bölgede devam eden arkeolojik kazı ve yüzey araştırmalarına bakıldığında Anadolu Erken Tunç Çağı'na ait yeni bilgilerin ortaya çıktığı görülmektedir. Tez kapsamında, herhangi bir arkeolojik kazı buluntusu tez konusunun merkezine konulmadan, doğrudan Kızılırmak Kavsi içerisindeki madencilik ve metal işçiliğini ele almak ve maden eserler üzerinden bölgenin sosyal organizasyon şemasına dair fikirler ortaya çıkarmak hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda Kızılırmak Kavsi içerisindeki madenlerin çıkartıldığı galeriler, madeni buluntular ve buluntuların işlendiği atölyelerden bahsedilerek madenin hammaddeden eşyaya evrilen süreç de incelenecektir. Tüm bunların dışında;

- Madencilik ile metalürji arasındaki ayırım,
- Kalayın Anadolu'ya nereden geldiği yahut Anadolu'da Erken Tunç Çağı'nda ihtiyacı karşılayabilen bir kalay madeninin mevcut olup olmadığı,
- Madeni buluntuların yapım teknikleri ve yapımında kullanılan madenler göz önünde bulundurulduğunda metal işçiliğinde uzmanlaşma olup olmadığı,

- Sosyal organizasyonda metal işçiliğinin yeri,

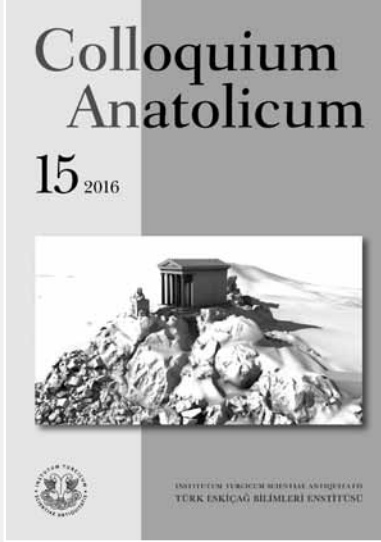
gibi sorulara tez kapsamında değinilmesi hedeflenmektedir.

Madencilik ve metal işçiliği konusu da arkeolojideki “en eski” ve “ilk” furyasından etkilenmiştir. Bu noktada tez içerisinde madencilik ve metal işçiliği, yayılcı (bir nevi anavatan sorunu oluşturan) teori yerine lokalizasyonist (madencilik ve metal işçiliğini tek merkezden yayılan bir öge yerine yerel maden kaynaklarının işlenmesinin devamı olarak ele alan) teori üzerinden anlatılacaktır. Madenlerin insanlar tarafından kullanımının artması ile metal işçiliğinin gelişimi arasındaki doğru orantı, dönem ekonomisindeki iç dinamiklerin değiştiğine dair kanıtlar sunmaktadır. Erken Tunç Çağı ekonomisini domine eden hammaddeler arasında kendisine yer bulmaya başlayan madenler, bölgeler arası etkileşimleri arttırarak madencilik ve metal işçiliği konusundaki çalışmalarda bölgeler arası karşılaştırmalı çalışma ihtiyacını da arttırmıştır.

Bu hedefler doğrultusunda Erken Tunç Çağı'nda Kızılırmak Kavsi içerisindeki madencilik ve metal işçiliğine değinilerek gelişim çizgisine dair sonuçlar elde edilmeye çalışılacaktır.

Bartu Dinç

Yeni Yayınlarımız

COLLOQUIUM ANATOLICUM
15 (2016)

İstanbul, 2016, ISSN 1303-8486

MAKALELER

- Fatma Kaynar / Šalašu Ritteli'nin Hurrice ve Hititçe Versiyonları Üzerine Değerlendirmeler
- Selim Adalı / The Transmission of Solar Eclipse Omens in Anatolia and the Near East: Textual Agreements between Malhama Texts and Omens from Enuma Anu Enlil
- Mahmut Bilge Baştürk / Urartu Tanrı İsimleri Üzerine Bir İnceleme
- Can Avcı / The Balance between Urban and Rural in the Urartian
- Alexandru Avram / Two Phrygian Gods Between Phrygia and Dacia
- Atilla Engin / Kızıl Kale: An Iron Age Settlement in the Upper Kızılırmak Basin and New Findings
- Rahşan Tamsü Polat / Mold-Made Bowls From Teos Hellenistic City Wall Excavations
- Uygar Hecebil / Konane Kale Tepe Yerleşmesi Hellenistik Dönem Savunma Sistemi
- Özden Ürkmez / Aiolis Kymesi'nden Samurlu 879 Nekropolisi
- Sedef Çokay / A Preclassical Stamp Seal From Perge
- Alptekin Oransay / Side Kazılarında Bulunan Roma Dönemi İthal Seramikleri: Doğu Akdeniz Roma Seramik Ticaretinde Side'nin Durumuna Genel Bir Bakış
- Emre Taştemür / İç kalıp Teknikli Cam Eserler ve Çanakkale Müzesi Örnekleri
- Mine Çifçi – David Hawkins / A New Inscribed Bowl in Ankara Museum
- Oğuz Tekin – Aliye Erol Özdzızbay /Coins of Elaia in Aiolis in the Collection of Bergama Museum
- Şevket Dönmez – Aslıhan Yurtsever Beyazıt
- Oluz Höyük Kazı ve Araştırmalarına Dair Değerlendirmeler

KONFERANSLAR

- Martin Bachmann / Oinoanda: Diogenes'in Şehrindeki Araştırmalar
- Bedia Demiriş / Türkçede Eski Yunan ve Roma Klasikleri: Bir Çeviri Pratiği

ANTİK ÇAĞ'DA
TAŞ DUVAR İŞÇİLİĞİ

İstanbul, 2016, ISBN 978-605-9680-23-3

İnsanoğlunun en temel gereksinimlerinden biri olan barınmanın sonucunda oluşan konutlar ve paralelinde gelişen duvar işçiliği birçok farklı (ekonomi, kültür, hammadde vb.) etmene bağlı olarak hızlı bir ilerleme göstermiştir. Bu gelişim basit kerpiç yapılardan daha güçlü ve gösterişli mimarlık ürünlerine doğru yol alır. Başlangıçta barınma amacına hizmet etmek için üretilmiş olsa da, zamanla duvar işçiliği ciddi ve gösterişli bir zanaat koluna dönüşmüştür. Bilim insanları tarafından bu gelişim, temelde, kentlerin ticari faaliyetlerinde gözlenen hızlı aktivitelerin bir sonucu olarak belirlenir. Bununla birlikte, kentleşme kavramı aslında başlı başına en önemli etmen olarak karşımıza çıkar. Elinizdeki çalışmada bu temel görüşten ayrılmadan, duvar işçiliği ana hatlarıyla (örgü teknikleri, işçilik, hammadde, vb.) tanıtılmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Giriş

1. Biçimlerine Göre Duvarlarda Kullanılan Taş Tipleri
 - 1.1. Rektogonal Taşlar
 - 1.2. Trapezoidal Taşlar
 - 1.3. Çokgen (Polygonal) Taşlar
 - 1.4. Şekilsiz Taşlar
 2. Duvar Örgüleri
 - 2.1. Kesme Taş Örgü
 - 2.1.1. İso-domik Örgü
 - 2.1.1.1. İso-domik Trapezoidal Örgü
 - 2.1.1.2. İso-domik Rektogonal Örgü
 - 2.1.2. Pseudo-isodomik Örgü
 - 2.1.2.1. Pseudo-isodomik Trapezoidal Örgü
 - 2.1.2.2. Pseudo-isodomik Rektogonal Örgü
 - 2.2. Şekilsiz Taşlarla veya Tuğlalarla Oluşturulan Harçlı Örgü
 3. Atkı Taşları ve Kullanım Yerleri
 4. Taş Bloklarda Görülen Yüzey ve Kenar İşlenişleri
 5. Taşçı Aletleri
 6. Taşların Ocaktan Çıkarılması
- Kaynakça

Enstitü Yayınları

Bilimsel Dizi

- Doğan-Alparslan, M., *Hitit Kralı II. Muwatalli: Kişiliği ve İcraatı - Filolojik Belgeler Işığında, Studia ad Orientem Antiquum - 1*, İstanbul, 2012.
- Baykan, D., *Allianoi Tıp Aletleri, Studia ad Orientem Antiquum - 2*, İstanbul, 2012.
- Alparslan, M. (Haz.), *Hititolojiye Giriş, Instrumental Linguarum Antiquarum 1*, (Dizi Editörü B. Demiriş), İstanbul, 2009.
- Corpus Vasorum Antiquorum, *Türkiye Cumhuriyeti (Turkish Republic 1, Fascicule 1), Silifke Museum (K. L. Zoroğlu)*, İstanbul, 2008.
- Sylloge Nummorum Graecorum - Turkey 2 / *Anamur Museum, Vol. 1, Roman Provincial Coins (O. Tekin - S. Altınoluk)*, İstanbul, 2007.
- Sylloge Nummorum Graecorum - Turkey 3 / *Çanakkale Museum, Vol. 1, Roman Provincial Coins of Mysia, Troas etc. (O. Tekin - S. Altınoluk - F. Körpe)*, İstanbul, 2009.
- Sylloge Nummorum Graecorum - Turkey 4 / *Ancient Coins from Mysia, Troad and Aeolis in the Collection of Selçuk Tanrıkuş (O. Tekin - A. Erol-Özdizbay)*, İstanbul, 2010.
- Sylloge Nummorum Graecorum - Turkey 5 / *Tire Museum. Vol. 1: Roman Provincial Coins from Ionia, Lydia, Phrygia and, etc. (O. Tekin - S. Altınoluk)*, İstanbul, 2011.
- Sylloge Nummorum Graecorum - Turkey 6 / *Burdur Museum. Vol. 1: Pisidia, Part 1: Adada-Prostanna (H. Köker)*, İstanbul, 2011.
- Sylloge Nummorum Graecorum - Turkey 7 / *Ödemiş Museum. Vol. 1: Roman Provincial Coins of Ionia, Lydia and etc. (O. Tekin - S. Altınoluk)*, İstanbul, 2012.
- Sylloge Nummorum Graecorum - Turkey 8 / *Muğla Museum. Vol. 1: Caria (O. Tekin - A. Erol-Özdizbay)*, İstanbul, 2012.
- Sylloge Nummorum Graecorum - Turkey 9 / *The Özkan Arıkan Türk Collection Vol. 1: Troas (O. Tekin - A. Erol-Özdizbay)*, İstanbul, 2015.
- Corpus Ponderum Antiquorum et Islamicorum, *Turkey 1 / The Collection of Klima Plus in Silifke Museum, Greek, Roman, Byzantine and Islamic Weights (O. Tekin - A.M. Merzeci)*, İstanbul, 2012.
- Corpus Ponderum Antiquorum et Islamicorum, *Turkey 2 / İstanbul Archaeological Museums, Greek, Roman, Byzantine and Islamic Weights in the Department of Metal Objects (O. Tekin - G. Baran Çelik)*, İstanbul, 2013.
- Tekin, O., *Balance Weights in the Aegean World / Classical and Hellenistic Periods*, İstanbul, 2016.
- Savaş, Ö.S., *Anadolu (Hitit-Luwian) Hieroglyphic Yazıtlarında Geçen Tanrı, Şahıs ve Coğrafya Adları/Divine, Personal and Geographical Names in the Anatolian (Hittite-Luwian) Hieroglyphic Inscriptions*, İstanbul, 1998.

Bilimsel Toplantılar Dizisi

- Delemen, İ. - O. Casabonne - Ş. Karagöz - O. Tekin (eds.), *The Achaemenid Impact On Local Populations and Cultures in Anatolia*, İstanbul, 2007.
- Diñol, Ali M. (Yayına Haz.), *Çağlar Boyunca Anadolu'da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu (5-7 Haziran 1996)/International Symposium on Settlement and Housing in Anatolia Through the Ages (5-7 June 1996)*, İstanbul, 1999.
- Fischer, B. - H. Genz - E. Jean - K. Köroğlu (eds.), *Identifying Changes: The Transition from Bronze to Iron Ages in Anatolia and its Neighbouring Regions*, İstanbul, 2003.

Sürelî Yayın

- Colloquium Anatolicum I* (eds. M. Doğan-Alparslan - M. Alparslan), İstanbul, 2002.
- Colloquium Anatolicum II* (eds. M. Alparslan - M. Doğan-Alparslan), İstanbul, 2003.
- Colloquium Anatolicum III* (eds. M. Alparslan - M. Doğan-Alparslan), İstanbul, 2004.
- Colloquium Anatolicum IV* (eds. M. Doğan-Alparslan - G. Ergin), İstanbul, 2005.

- Colloquium Anatolicum V* (eds. H. Peker - G. Ergin), İstanbul, 2006.
- Colloquium Anatolicum VI* (eds. M. Alparslan - H. Peker), İstanbul, 2007.
- Colloquium Anatolicum VII* (eds. M. Doğan-Alparslan - M. Alparslan - H. Peker - G. Ergin), İstanbul, 2008.
- Colloquium Anatolicum VIII* (eds. M. Doğan-Alparslan - Y. G. Ergin - M. Alparslan - H. Peker), İstanbul, 2009.
- Colloquium Anatolicum IX* (eds. M. Alparslan - Y. G. Ergin - H. Peker - M. Doğan-Alparslan) İstanbul, 2010.
- Colloquium Anatolicum X* (eds. Y. G. Ergin - M. Doğan-Alparslan - M. Alparslan - H. Peker), İstanbul, 2011.
- Colloquium Anatolicum XI* (eds. M. Alparslan - A. Akkaya), İstanbul, 2012.
- Colloquium Anatolicum XII* (eds. M. Alparslan - F. Kaynar), İstanbul, 2013.
- Colloquium Anatolicum XIII* (eds. M. Alparslan - B. Hürmüzlü-Kortholt - N. Karul - E. Kortanoğlu), İstanbul, 2014.
- Colloquium Anatolicum 14* (eds. B. Hürmüzlü - M. Alparslan - N. Karul - E. Kortanoğlu), İstanbul, 2015.
- Colloquium Anatolicum 15* (eds. E. Kortanoğlu - M. Alparslan - B. Hürmüzlü - N. Karul), İstanbul, 2016.

Kazı Monografileri

- Köroğlu, K. (ed.), *5. Yılında Yumuktepe/The V. Anniversary of the Excavation at Yumuktepe (1993-1997)*, İstanbul, 1998.

Popüler Dizi

- Alp, S., *Hititler'in Mektuplaşmaları*, İstanbul 2001².
- Alparslan, M., *Eski Anadolu'da Ticaret (MÖ II. Binyıl)*, İstanbul, 2010.
- Altınoluk, S., *Eskiçağ'da Irmak Tanrıları*, İstanbul, 2010.
- Anadolu (Usman), M., *Antik Çağ'da Et ve Balık Pazarları*, İstanbul, 2003.
- Baykan, C. - D. Baykan, *Eskiçağ'da Cam*, İstanbul, 2012.
- Bursa, P., *Antikçağ'da Anadolu'da Balık ve Balıkçılık*, İstanbul, 2010.
- Çete, İ., *Geçmiş Yolculuk Bir Gezi Rehberi, Journey into the Past: A Short Guide*, İstanbul, 1996 (Tükendi).
- Çokay, S., *Antikçağ'da Aydınlatma Araçları*, İstanbul, 2000².
- Delemen, İ., *Antik Dönemde Beslenme*, İstanbul, 2003².
- Delemen, İ. - S. Çokay-Kepeç, *Yunan ve Roma Kap Formları Sözlüğü*, İstanbul, 2009.
- Demiriş, B., *Eskiçağ'da Yazı Araç ve Gereçleri*, İstanbul, 2003³.
- Diñol, B., *Eski Önasya ve Mısır'da Müzik*, İstanbul, 2003².
- Diñol, B., *Eski Önasya Topluluklarında Suç Kavramı ve Ceza*, İstanbul, 2003².
- Dürüşken, Ç., *Eskiçağ'da Spor*, İstanbul, 1995 (Tükendi).
- Dürüşken, Ç., *Roma Dini*, İstanbul, 2003.
- Eğilmez, M., *Hitit Ekonomisi*, İstanbul, 2005.
- Fazlıoğlu, İ., *Eskiçağ'da Dokuma*, İstanbul, 2001².
- Fırat, M., *Antik Çağ'da Taş Duvar İşçiliği*, İstanbul, 2016.
- Güllbay, O., *Eskiçağ'da Tuvalet Kültürü*, İstanbul, 2004.
- Hırçın, S., *Çivi Yazısı Ortaya Çıkışı, Gelişmesi, Çözümü*, İstanbul, 2000³.
- Hürmüzlü, B., *Eski Yunan'da Ölü Gömme Gelenekleri*, İstanbul, 2008.
- İren, K., *Vazo Resimlerinin Işığında Eski Yunan Çanak Çömlekçiliği*, İstanbul, 2003.
- Karagöz, Ş., *Eskiçağ'da Depremler*, İstanbul, 2005.
- Köroğlu, G., *Anadolu Uygarlıklarında Takı*, İstanbul, 2004.
- Özdizbay, A., *Eski Yunan'da Tarım*, İstanbul, 2004.
- Salman, B., *Eskiçağ'da Güneş Saatleri*, İstanbul, 2007.
- Serdaroğlu, Ü., *Eskiçağ'da Tıp*, İstanbul, 2002².
- Tekin, O., *Eskiçağ'da Para, Antik Nüvizmatğe Giriş*, İstanbul, 1998³.
- Tekin, O., *Byzas'tan I. Constantinus'a Kadar Eskiçağ'da İstanbul (Byzantion)*, İstanbul, 2005³.
- Tekin, O., *Tarih Boyunca İstanbul'da Sikke Darbı ve Sikkeler*, İstanbul, 2012.
- Uzel, İ., *Anadolu Tıp Tarihine Giriş*, İstanbul, 2008.